



Københavns Universitet

Politiets efterretningsvirksomhed på det politiske område 1945-1989

Mariager, Rasmus; Tamm, Ditlev

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Mariager, R., & Tamm, D. (2009). Politiets efterretningsvirksomhed på det politiske område 1945-1989: Sammenfatning af kommissionens arbejde og resultater. København: Justitsministeriet. PET-Kommissionens beretning, Bind. 16

BIND 16

POLITIETS EFTERRETNINGSVIRKSOMHED
PÅ DET POLITISKE OMRÅDE 1945-1989

FORFATTERE:

RASMUS MARIAGER, PH.D.

Rasmus Mariager er post.-doc. ved Institut for Historie, Kultur & Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet og forfatter til *I tillid og varm sympati* (2006), medforfatter til *Danmark under den kolde krig* bd. 1-4 (2005) og redaktør af flere antologier, senest *Danskere i krig 1936-48* (2009).

DITLEV TAMM, DR.JUR. & DR.PHIL. & DR.H.C.

Ditlev Tamm er medlem af PET-Kommissionen og professor i retshistorie på Københavns Universitet og forfatter til bl.a. *Retsopgøret efter befrielsen* (1984); *Retshistorie* (1994) og *Global retskultur* (2009).

POLITIETS EFTERRETNINGS- VIRKSOMHED PÅ DET POLITISKE OMRÅDE 1945-1989

**SAMMENFATNING AF KOMMISSIONENS ARBEJDE
OG RESULTATER**

PET-KOMMISSIONENS BERETNING BIND 16

Forfattere:

Rasmus Mariager og Ditlev Tamm

POLITIETS EFTERRETNINGSVIRKSOMHED PÅ DET POLITISKE OMRÅDE 1945-1989

Publikationen kan bestilles
via Justitsministeriets hjemmeside (www.jm.dk)
eller hos
Schultz Distribution
Herstedvang 10
2620 Albertslund
Telefon: 43 22 73 00
Fax: 43 63 19 69
schultz@schultz-grafisk.dk
www.schultzboghandel.dk

ISBN: 89-91851-64-5
ISBN: 89-91851-65-3 (internet)
Tryk: Schultz Grafisk

Forord

Kommissionens beretning er meget omfattende, og dele af den henvender sig formentlig især til særligt interesserede, der efterspørger detaljer omkring overvågningen af de politiske miljøer. Kommissionen har derfor ladet udarbejde en sammenfatning, som på en gang giver et overblik over Kommissionens undersøgelse og fremhæver de væsentligste resultater. Sammenfatningen er skrevet med henblik på at tilfredsstille ønsket om en nogenlunde lettilgængelig oversigt over undersøgelsens hovedlinjer og indholdet af de enkelte bind. Det siger sig selv, at en kortfattet sammenfatning kun delvis kan gengive Kommissionens overvejelser og resultater. I sammenfatningen henvises derfor til de steder i beretningen, hvor læseren kan få uddybet Kommissionens synspunkter, som ikke i sammenfatningen kan gengives i deres fulde længde, og der må naturligvis for en vurdering af Kommissionens arbejde henvises til den samlede beretning.

En række af de begreber, der anvendes inden for efterretningsvirksomhed, vil formentlig være fremmede for mange læsere. I dette bind bringes derfor tillige en ordforklaring over vigtige begreber, som omtales i de enkelte bind. Denne oversigt knytter sig således ikke blot til sammenfatningen, men til hele beretningen.

Johnny Laursen

Regin Schmidt

Ditlev Tamm

Jens Vedsted-Hansen

Leif Aamand
formand

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Forkortelser og akronymer.....	6
Første del: PET, Justitsministeriet og PET's registreringer.....	9
PET-kommissionen	9
Politiets Efterretningstjeneste.....	17
De første år.....	23
PET og Justitsministeriet	29
PET 1969-89.....	34
Registrering	37
Regeringserklæringen 1968.....	41
Wamberg-udvalget	48
Arbejdskartoteker	52
Nye retningslinjer 1983	54
PET's "trusselsbillede" 1945-89.....	56
Overholdt PET regler og retningslinjer?.....	62
Anden del: Kommissionens beretning	65
Indledning.....	65
Politiets Efterretningstjeneste 1945-68	66
Regeringserklæringen og PET's registreringer 1968-89.....	69
PET's virkemidler.....	72
Stay-Behind og Firmaet	74
Danmarks Kommunistiske Parti 1945-89	76
De politiske partier 1945-89.....	79
Arbejdsmarkedet 1945-89	84
Den antiimperialistiske venstrefløj 1945-89.....	87
Protestbevægelser 1945-89	91
Den yderste højrefløj 1945-94.....	93
Operation Zeus	96
KGB's kontakt- og agentnet	97
Grønland og Færøerne.....	99
Mindreudtalelse og juridiske notater	101
Afsluttende betragtninger.....	102
Vigtige begreber.....	103
Bilag.....	112

FORKORTELSER OG AKRONYMER

ACC	Allied Coordination Committee
AFID	Anarkistisk Føderation i Danmark
AIC	Arbejderbevægelsens Informations-Central
BND	Bundesnachrichtendienst
BZ	Besæt
CIA	Central Intelligence Agency
DDR	Deutsche Demokratische Republik
DIA	Defense Intelligence Agency
DKP	Danmarks Kommunistiske Parti
DKP/ml	Danmarks Kommunistiske Parti Marxister Leninister
DKU	Danmarks Kommunistiske Ungdom
DNSB	Danmarks Nationalsocialistiske Bevægelse
DNSU	Danmarks Nationalsocialistiske Ungdom
EF	De Europæiske Fællesskaber
FBI	Federal Bureau of Investigation
FE	Forsvarets Efterretningstjeneste
GE	Generalstabens Efterretningssektion
GRU	Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije
HUMINT	Human Intelligence
IADL	International Association of Democratic Lawyers
IRA	Irish Republican Army
K	Det Konservative Folkeparti
KAK	Kommunistisk Arbejdskreds
KAml	Kommunistiske Arbejdere Marxister Leninister
KAP	Kommunistisk Arbejderparti
KE	Københavns Politi Afdeling E
KFML	Kommunistisk Forbund Marxister Leninister
KGB	Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti
KU	Konservativ Ungdom
LLO	Lærlingenes Landsorganisation
LO	Landsorganisationen
M/KA	Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe
MfS	Ministerium für Staatssicherheit
MI5	British Security Service

MI6	Secret Intelligence Service
MLE	Marxistisk-Leninistisk Enhedsfront
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NSA	National Security Agency
ORA	Organisationen af Revolutionære Anarkister
PET	Politiets Efterretningstjeneste
PFLP	Popular Front for the Liberation of Palestine
POT	Politiets Overvågningstjeneste
PWU	Palestinian Workers Union
RAF	Rote Armee Fraktion
REA	Rigspolitechefens Efterretningsafdeling
S	Socialdemokratiet
SAP	Socialistisk Arbejderparti
SÄPO	Säkerhetspolisen
SF	Socialistisk Folkeparti
SIPO	Sikkerhedspolitiet
STASI	Staatssicherheitsdienst (se MfS)
SUF	Socialistisk Ungdoms Forum
TECHINT	Technical Intelligence
V	Venstre
VS	Venstresocialisterne
VSU	Venstresocialistisk Ungdom
WFTU	World Federation of Trade Unions
WPC	World Peace Council

FØRSTE DEL: PET, JUSTITSMINISTERIET OG PET'S REGISTRERINGER

PET-kommissionen

Undersøgelseskommissionen vedrørende Politiets Efterretningstjeneste, den såkaldte PET-kommission (herefter: Kommissionen), blev nedsat i 1999 ved lov nr. 359 af 2. juni 1999 om undersøgelse af politiets efterretningsvirksomhed på det politiske område og af de aktiviteter, der var baggrunden for denne virksomhed.

Tidsmæssigt er Kommissionens undersøgelse begrænset til perioden fra 1945 til 1989, men Kommissionen kan dog gå ud over denne ramme. Formålet med Kommissionens arbejde er at undersøge og redegøre for ”politiets efterretningsvirksomhed i forhold til politiske partier, faglige konflikter og politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser i Danmark”. Der er således ikke tale om en fuldstændig undersøgelse af politiets samlede efterretningsvirksomhed, men alene om bestemte dele af arbejdet, som retter sig mod det politiske liv.

Nedsættelsen af Kommissionen kan ses som et led i en debat, der har strakt sig over en lang periode. Omtrent så længe, som der har eksisteret en efterretningstjeneste, har der været diskussion om, hvor grænsen for efterretningstjenestens aktiviteter skulle gå i forhold til, hvad der i et demokratisk samfund kan betragtes som lovlig politisk virksomhed. Kritikere har rejst debatter, og mange spørgsmål er blevet stillet både i Folketinget og andre steder, uden at skiftende justitsministre har givet klare svar. I 1977 gav en undersøgelse ved en kommissionsdomstol anledning til en debat, som tog udgangspunkt i forholdene omkring Forsvarets Efterretningstjeneste (FE), men som også fik en vis betydning for PET.¹ I 1990'erne intensiveredes debatten om PET's rolle i samfundet. I 1998

¹ Se nærmere herom i Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 10 og 11.

nedsattes et udvalg, der fik til opgave at overveje fremtidige regelsæt for PET, og samme år var fremkommet oplysninger om tjenestens tidligere virke, der fremkaldte ønsket om en historisk undersøgelse.² Det drejede sig om dokumenter fra 1968 og 1974, som skabte tvivl om, hvorvidt PET havde overholdt de retningslinjer for tjenesten, der blev givet i den såkaldte regeringserklæring fra 1968, der betragtes som et ”omdrejningspunkt” i tjenestens nyere historie. I denne erklæring, som i det følgende vil blive nærmere omtalt, udtaltes det, at registrering af danske statsborgere ”ikke længere må finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed”. I 1998 opstod endvidere tvivl om, hvorvidt PET havde bevaret personoplysninger, der ikke længere måtte registreres, i såkaldte arbejdskartoteker og derved havde omgået hensigten bag regeringserklæringen.

Det var blandt andet på denne baggrund, at den daværende regering besluttede at nedsætte en kommission for at få afklaret dels disse spørgsmål omkring registreringspraksis dels den del af PET's virksomhed, der som ovenfor nævnt havde at gøre med overvågningen af det politiske liv.

Tidsmæssigt beskriver Kommissionen som anført de nævnte dele af PET's virksomhed i perioden fra 2. Verdenskrigs afslutning i 1945 indtil 1989, som er det år, hvor Berlinmurens fald blev et symbol på afslutningen af ”den kolde krig”, der er blevet den almindelige betegnelse for den spænding i forskellige grader, som beherskede periodens historie med en opdeling af Europa og store dele af den resterende verden i to fjendtlige blokke.

Sovjetunionen og Warszawapagten på den ene side og USA og NATO på den anden var den ramme, inden for hvilken også dansk efterretningsvirksomhed foregik. Den kolde krig var i udgangspunktet en politisk og ideologisk strid mellem to samfundssystemer – det kapitalistiske og det kommunistiske – der betragtede sig som hinandens modsætninger. Med årene udviklede denne strid sig til også at omfatte et rustningskapløb, der med atomoprustningen indebar en frygt for, at en krig ikke alene kunne blive global, den kunne også føre til udslættelse af alt liv på kloden. Danmark hørte hjemme i vestblokken, og frygten for et angreb fra Warszawapagten var en del af den politiske virkelighed. Det er inden for rammerne af denne konflikt mellem to blokke, at man skal se PET's overvågning af politisk aktivitet i Danmark i årene efter besættelsen og frem til 1989.³

2 Vedr. baggrunden for Kommissionens nedsættelse og arbejdet med kommissariatet se Kommissionens beretning bind 1 *Indledning*, kap. 1.

3 Om Kommissionens forståelse af den kolde krig se bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*, kap. 2.

Efterretningsvirksomhed er i sagens natur hemmelig, og det er ikke en selvfølge, at der gives offentligheden indsigt i hverken pågående eller tidligere efterretningsvirksomhed. Over for ønsket om åbenhed står en række krav til landets sikkerhed, samarbejdet med andre efterretningstjenester og personer, der har bistået efterretningstjenesten under klar forudsætning om anonymitet. Dertil kommer en helt åbenlys interesse i, at der ikke sker en afsløring af tjenestens arbejdsmetoder. Hensynet til PET's fremtidige arbejde er et af de vilkår, som denne kommission har arbejdet under i forbindelse med udarbejdelsen af beretningen.

Kommissionen har haft adgang til et meget omfattende materiale i PET's arkiv. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at materialet er langt fra fuldstændigt. Det hører med til PET's arbejdsvilkår, at tjenesten med mellemrum sørger for makulering af oplysninger, der ikke længere er aktuelle. Vigtige sager, som kunne have kastet lys over PET's arbejde, er således ikke længere til stede. Kommissionen har på den anden side fået fri og ubegrænset adgang til det bevarede materiale, der er hovedkilden til Kommissionens beretning.

Omfanget af det materiale, som er gennemgået af Kommissionen, kan ikke fastslås præcist, men samlet har Kommissionen modtaget og gennemgået knap 13.500 sager fra *PET's arkiv*. En sags størrelse varierer fra én dokumentside til adskillige kasser. Antallet af gennemgåede dokumentsider kan anslås til mere en million.⁴ De nævnte sager omfatter personsager, administrative sager, emnesager, sager vedrørende det udvalg, der siden 1964 kontrollerede PET, det såkaldte Wamberg-udvalg, sager fra regionsafdelingerne, aftalemapper, juristernes kopi-mapper, kendelser fra Københavns Byret samt kilde- og operationssager. Dertil kommer, at Kommissionen har modtaget yderligere materiale fra PET i form af blandt andet såkaldte brevkopier, som svarer til hundrede tusinder dokumentsider. Ud over dette materiale har Kommissionen anvendt akter fra Statsministeriet, Udenrigsministeriet, Justitsministeriet, Forsvarsministeriet og Rigspolitiet foruden diverse styrelser samt privatarkiver fra partier, organisationer og personer. Ydermere har Kommissionen indsamlet materiale i amerikanske arkiver og anvendt enkelte britiske dokumenter, ligesom Kommissionen har benyttet materiale fra det østtyske Ministerium for Statssikkerhed MfS/Stasi's arkiver, der vedrører Danmark. Kommissionens beretning bygger derfor på et meget stort og sammensat kildemateriale. Desuden er anvendt relevant dansk og international faglitteratur.

4 Vedr. omfanget af det kildemateriale fra PET's arkiv, der ligger til grund for Kommissionens beretning, se bind 1 *Indledning*, kap. 1.2.

Inden udleveringen til Kommissionen er PET's materiale løbende blevet gennemgået af PET med det formål at afklare, hvilke dele af arkivet, der er omfattet af Kommissionens arbejde. Den del af materialet, der er omfattet af kommissoriet, er blevet overdraget Kommissionen i takt med denne gennemgang. Det siger sig selv, at denne fremgangsmåde kan rejse tvivl om, hvorvidt Kommissionen har fået udleveret alt relevant materiale. Fremdragelsen af materialet har været meget tidskrævende. Endnu så sent som i 2008 modtog Kommissionen fra Justitsministeriet nyt og væsentligt materiale, der indtil det tidspunkt havde befundet sig i ministeriet. Arbejdsmæssigt har dette betydet, at Kommissionen ikke uden videre har kunnet afslutte enkelte undersøgelser, men derimod har måttet afvente modtagelsen af det samlede materiale, hvilket har betydet, at Kommissionen i visse tilfælde har måttet genoptage og omskrive allerede afsluttede undersøgelser.

PET's materiale fra den her omhandlede tidsperiode er ikke bevaret som en komplet samling af akter. Enkelte sager er bevaret i deres helhed som følge af deres særlige historiske interesse, således som den er defineret af PET. Imidlertid har PET selv løbende gennemgået sagerne og frasorteret oplysninger for at begrænse omfanget af arkivet. Dertil kommer, at PET som nævnt har haft pligt til løbende at makulere både person- og andre sager, når de ikke længere havde efterretningsmæssig interesse. Det er således ikke muligt i dag at give et udtømmende billede af PET's virksomhed under den kolde krig. Imidlertid er PET's arkiv sammensat på en sådan måde, at såkaldte "emnekort", dvs. kartotekskort, hvorpå der er anført stikord, kan afbøde savnet af visse af de makulerede sager. Som følge heraf har det trods brist i materialet været muligt for Kommissionen at afgive en så detaljeret beretning, som tilfældet er. Med hensyn til PET's udlevering af materiale har Kommissionen i løbet af undersøgelsen fået uhindret adgang til hele PET's arkiv og i den sammenhæng haft lejlighed til ved stikprøver at overbevise sig om, at der været adgang til alt relevant materiale i forbindelse med den del af PET's virksomhed, som er genstand for Kommissionens undersøgelse, ligesom Kommissionen har haft adgang til materiale, som ikke er omfattet af kommissoriet. Dette gælder også for materiale fra tiden efter 1989.

Kommissionen har *afhørt* et stort antal personer, herunder en lang række tidligere eller nuværende ansatte i PET. Andre afhørte er eller har været ansat i ministerier eller andre offentlige myndigheder. Desuden har Kommissionen afhørt et antal ministre (statsministre, udenrigsministre, justitsministre og forsvarsministre). Kommissionens arbejdsform er til dels foreskrevet i loven og har været bestemt af et ønske om i videst muligt omfang at sikre de afhørtes mulighed for at tage stilling til Kommissionens materiale og dermed også for selv at

kunne forklare deres egen rolle. De afhørte har som udgangspunkt haft pligt til at afgive forklaring og har herunder ikke været undergivet den tavshedspligt med hensyn til PET's virke, som gælder både under og efter ophøret af tjenesten. Forklaringer er afgivet under vidneansvar, og de afhørte har haft adgang til at møde med bisidder. Vidnerne er blevet afhørt af den udspørger, som ifølge loven om Kommissionen er tilknyttet denne. Kommissionens medlemmer har dog haft mulighed for under afhøringer at stille supplerende spørgsmål. Den valgte fremgangsmåde, som er foreskrevet i loven, har betydet, at det har været nødvendigt at finde tidspunkter, hvor en række personer skulle mødes, og det har ikke blot betydet, at der ofte er forløbet lang tid inden en afhøring kunne berammes, men også at flere afhøringer af samme person ofte er foregået med store tidsintervaller. Den af loven foreskrevne form har også betydet, at en række personer inden afhøringerne har måttet sætte sig ind i relevant materiale som grundlag for afhøringen, hvilket har stillet krav om et betydeligt forberedelsesarbejde i forbindelse med de enkelte afhøringer.

I enkelte tilfælde er afhøringer foregået offentligt, som også forudsat i loven.

I beretningen findes henvisninger til *Kommissionens retsbog*, der indeholder referater af Kommissionens afhøringer. Disse referater har været sendt til godkendelse hos de afhørte.

Den foreskrevne arbejdsform har ikke lettet Kommissionens arbejde. En mere uformel og direkte afhøringsform ville have fremskyndet arbejdet og muligvis også gjort det lettere at indhente og vurdere oplysninger, men dette har ikke været muligt inden for de lovmæssige rammer, der gælder for Kommissionen.

Endvidere har Kommissionen ført et antal mere uformelle *samtaler* med en række danske og udenlandske personer, herunder personer fra de overvågede miljøer. Disse samtaler er foregået på andre vilkår end Kommissionens afhøringer. Kommissionen har således ikke kunnet forelægge de pågældende personer dokumenter fra PET's arkiv, de har ikke udtalt sig under vidnepligt, og Kommissionen har lovet dem anonymitet. Dermed har personerne haft lejlighed til at udtale sig om aktiviteterne i de overvågede miljøer uden at risikere konflikt med miljøerne eller myndighederne. Der er ikke ført retsbog, hvad angår samtalerne med personerne fra de overvågede miljøer, men der er optaget anonymiseret referat, og i det omfang, der i beretningen er henvist til disse samtaler, er det sket i anonymiseret form.

Kommissionen har yderligere været i telefonisk forbindelse med en række personer, der har givet oplysninger, ligesom der har været mulighed for skriftligt og mundtligt at henvende sig til Kommissionen. Flere personer har gjort brug af denne mulighed, og i flere tilfælde har Kommissionen draget direkte nytte af

sådanne henvendelser, idet oplysninger tilgået Kommissionen ad denne vej er indgået i Kommissionens beretning.

I beretningen er en lang række navne anonymiseret. Det fremgår af forarbejderne til loven om Kommissionen, at ”der lægges stor vægt på hensynet til, at navne på personer, som har været i efterretningstjenestens søgelys, ikke nu fremdrages og blotlægges mange år efter”. Beretningen afspejler dette hensyn, som bygger på den opfattelse, at det ville ”være i strid med almindelige retsplejemæssige principper, hvis personer, som ikke dengang blev retsforfulgt, nu i forbindelse med afhøring af ansatte i efterretningstjenesten skulle udsættes for offentlig omtale af de mistanker, som efterretningstjenesten på et tidspunkt har rettet mod dem.” Ved læsningen af beretningen er det vigtigt at være opmærksom på, at loven således har forudsat, at der var grænser for, i hvilket omfang der kan nævnes navne i beretningen.

En vigtig faktor med hensyn til Kommissionens afhøringer er den tid, der for de flestes vedkommende er gået siden ansættelsen i PET og siden de forhold, hvormed der er foretaget afhøring. Kommissionen har således meget ofte fået det svar, at den afhørte ikke erindrede det passede eller, at den pågældende var i tvivl om sit kendskab overhovedet til det pågældende materiale eller andet i forbindelse med det pågældende sagsforhold. De enkelte medarbejders viden var begrænset til eget sagsområde. I tjenesten gjaldt det såkaldte ”need to know”-princip, der indebærer, at ingen medarbejder i princippet ved mere end det nødvendige for at udføre den funktion, som den pågældende er sat til. Det hører således med til forståelsen af arbejdskulturen i PET, at næppe nogen, end ikke tjenestens ledelse, på noget tidspunkt har haft et fuldstændigt overblik over, hvad der skete i tjenesten. Ledelsen har selvfølgelig haft ansvaret, men de særlige forhold i en sådan tjeneste forudsætter samtidig en ikke ubetydelig grad af tillid til, at de enkelte medarbejdere arbejder inde for de fastlagte rammer. For Kommissionen har dette igen betydet, at en række spørgsmål, som en gennemgang af arkivmaterialet gav anledning til at stille, ikke har kunnet besvares.

Denne beretning er i sin størrelse og med hensyn til tidsforbrug en parallel til Den Parlamentariske Kommissions beretning, der blev afgivet i årene efter 2. Verdenskrig på grundlag af en undersøgelse af de enkelte ministres og højtstående embedsmænds adfærd. Dengang handlede det om et politisk ansvar for besættelsestidens politik.

Kommissionen har tillige haft som en del af sin opgave, dog kun for tidsrummet 1968-89, at vurdere, om PET's virksomhed med hensyn til overvågning af politisk virksomhed blev udøvet i overensstemmelse med de regler og retningslinjer, der var fastsat af Folketinget eller regeringen. Den mest tidskrævende op-

gave har imidlertid været – på grundlag af det hidtil utilgængelige og som nævnt ufuldstændige materiale – at tegne et billede af PET's aktiviteter i forhold til det politiske liv i Danmark. Det er på baggrund af disse omfattende historiske beskrivelser, at de retlige vurderinger er foretaget.

Den følgende sammenfatning af Kommissionens arbejde er et forsøg på i sammenfattende form at skildre PET som institution og de opgaver, som efterretningstjenesten stod over for samt resultaterne af PET's overvågning, således som billedet har tegnet sig for Kommissionen. Desuden er det hensigten at beskrive hovedresultaterne af Kommissionens undersøgelse af PET's virksomhed, altså at præsentere de resultater også af mere kritisk karakter om PET's virksomhed under den kolde krig, som Kommissionen er nået frem til. Sammenfatningens anden del består i en oversigt over indholdet af de enkelte bind.

Beretningen er med sine 16 bind meget udførlig, og den indeholder mange detaljer. Kommissionen har drøftet, hvor omfattende beretningen burde være, og er nået til den konklusion, at en detaljeret beretning bedst ville tilfredsstille de intentioner, der i sin tid lå bag loven, om at give offentligheden indsigt i PET's arbejde og resultaterne heraf. Man kan diskutere, om det er for meget, og mange vil formentlig være tilfredse med en redegørelse for hovedlinjerne i Kommissionens arbejde og resultater. Det er en sådan, som foreligger i dette bind, hvor netop hovedlinjerne trækkes op for den, der gerne vil have overblik og er tilfreds med det, eller som vil kende helheden inden studiet af de enkelte sider af PET's aktiviteter, som de er beskrevet i de enkelte bind.

Kommissionen har haft fem medlemmer. Formanden, Leif Aamand, er dommer i Østre Landsret, to medlemmer, Ditlev Tamm og Jens Vedsted-Hansen, er begge juridiske professorer udpeget af de juridiske fakulteter (i Århus: Det Juridiske Institut) ved universiteterne i København og Århus, mens yderligere to medlemmer er historikere, lektor, ph.d. Johnny Laursen og adjunkt, ph.d. Regin Schmidt, udpeget af de historiske institutter ved de to universiteter.⁵

Yderligere er Kommissionen blevet bistået af et sekretariat bestående af historikere og jurister. Kommissionen og sekretariatet, sidstnævnte ledet af landsdommer Michael Kistrup, har arbejdet som en enhed, hvor de enkeltes sagkundskab er udnyttet så godt som muligt i forbindelse med beretningens konklusioner.

5 Landsdommer Ulla Rubinstein, Østre Landsret, blev i 1999 formand for Kommissionen, men hun afløstes på grund af sygdom den 1. juli 2000 af landsdommer Leif Aamand. Lektor dr.phil. Henrik S. Nissen udtrådte af Kommissionen den 15. juni 2005 af helbredsmæssige årsager, og i hans sted udpegedes adjunkt, ph.d. Regin Schmidt som nyt medlem af Kommissionen.

Kommissionens udspørger har været advokat Axel Kierkegaard. Der har mellem Kommissionens medlemmer været enighed om meget, men der har også på væsentlige punkter været divergerende opfattelser. Det gælder visse juridiske vurderinger. Til gengæld har der i det væsentlige været enighed om den historiske beskrivelse af tjenesten og dens overvågning. Som det vil fremgå, har der først og fremmest været uenighed om forståelsen af regeringserklæringen af 30. september 1968 og denne erklærings retlige status og betydning.⁶

Tilsvarende undersøgelser af sikkerhedstjenester som den danske er gennemført i både Norge og Sverige. Resultatet af den norske undersøgelse, der har været omtalt i forbindelse med nedsættelsen af denne Kommission, forelå i 1996 som *Dokument nr. 15. Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvågning av norske borgere (Lund-rapporten)*. I tilknytning til rapportens emne foreligger også en historisk undersøgelse af den norske efterretningsvirksomhed under den kolde krig: *Den hemmelige krigen. Overvågning i Norge 1914-1997*, udgivet i 1998. I Sverige udsendtes i 2002 en betænkning om *Rikets säkerhet och den personliga integriteten. De svenska säkerhetstjänesternas författningsskyddande verksamhet sedan år 1945* (SOU 2002:87), der ligeledes er ledsaget af en række bind med historiske undersøgelser. Kommissionen har haft lejlighed til at gøre sig bekendt med disse fremstillinger. Den her foreliggende beretning adskiller sig fra de norske og svenske undersøgelser. Den norske beretning er i forhold til den danske mindre udførlig, og navnlig den historiske beskrivelse er mere omfattende og detaljeret i den danske beretning end i den norske. De svenske forhold adskiller sig en del fra de danske, og det svenske udvalgs kommissorium er ligesom den norske kommissions mere omfattende, da kommissionen blev bedt om at undersøge både politiets og den militære efterretningstjeneste. Dertil kommer, at den svenske beretning tog udgangspunkt i allerede eksisterende forskningsprojekter. Den her foreliggende danske beretning minder dog om den svenske beretning på den måde, at de begge er opdelt i et større antal bind, der beskriver og redegør for tjenesternes virksomhed i forhold til bestemte miljøer (f.eks. protestbevægelser, politiske partier, kommunistpartier mv.).

6 Kommissionens arbejdsform, spørgsmålet om vidner, PET's og andres arkiver mv. beskrives i bind 1 *Indledning*, kap. 2-6.

Politiets Efterretningstjeneste

Bogstaverne PET er en forkortelse for Politiets Efterretningstjeneste. I Danmark findes også en anden statslig efterretningstjeneste, Forsvarets Efterretningstjeneste, og det er vigtigt for forståelsen af det arbejde, der er udført af Kommissionen, at holde for øje, at Kommissionen alene har beskæftiget sig med politiets efterretningsvirksomhed og kun i begrænset omfang kommer ind på anden efterretningsvirksomhed. Der er altså ikke tale om en undersøgelse af al efterretningsvirksomhed i Danmark i årene efter 2. Verdenskrig, men en undersøgelse, der særligt er rettet mod politiets efterretningsvirksomhed, og som yderligere er begrænset til overvågning af politiske miljøer. Under den kolde krig var der dog et vist samarbejde mellem PET og FE. Uanset at de to tjenester undertiden konkurrerede med hinanden, samarbejdede de også, f. eks. i spørgsmål om spionagebekæmpelse, men også når det gjaldt efterforskning af meningspåvirkning. PET og FE befandt sig således på en gang i et samarbejds- og konkurrenceforhold.⁷

For at forstå PET's karakter som *efterretnings-* eller snarere *sikkerhedstjeneste* er det nødvendigt at se tjenesten i en større sammenhæng, som har at gøre med spørgsmålet om, hvad en "efterretningstjeneste" og en "sikkerhedstjeneste" er. Overordnet set er begrebet "efterretningstjeneste" en samlebetegnelse, der dækker over statslige institutioner, der på forskellige områder og med forskellige metoder har til opgave at identificere indre og ydre trusler mod de eksisterende samfund. En "sikkerhedstjeneste" har et mere begrænset virkefelt og er etableret med det formål at sikre en stats indre sikkerhed. Det betyder, at en sikkerhedstjeneste er en statslig institution, der foretager sikkerhedsundersøgelser for staten, og som identificerer trusler mod staten inden for dens landegrænser. Lidt forenklet kan man sige, at efterretningstjenester ofte opererer på modstanderens område og da typisk i strid med det pågældende lands love, mens sikkerhedstjenester nøje skal overholde eget lands love.

Der findes forskellige typer efterretningstjenester med forskellige opgaver. Nogle virker i udlandet eller i forhold til udlandet, andre har interne opgaver i det pågældende land. Eksempler på tjenester af civil karakter, hvis virksomhed er rettet mod udlandet, er det amerikanske CIA (Central Intelligence Agency),

7 Forholdet mellem PET og FE behandles flere steder i Kommissionens beretning, mest udførligt i bind 5 *Stay-Behind og Firmaet*, kap. 1-3. Desuden beskrives forholdet mellem de to institutioner i den tidlige fase af den kolde krig i bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-1968*.

det britiske MI6 (Secret Intelligence Service) og det vesttyske BND (Bundesnachrichtendienst). Andre efterretningstjenester beskæftiger sig med elektronisk aflytning og afkodning af meddelelser, f.eks. det amerikanske NSA (National Security Agency). Sådanne tjenester spillede en vigtig rolle i årene under den kolde krig, blandt andet fordi afkodning af fjendens hemmelige, krypterede, og på anden vis maskerede beskeder ofte rummede vigtige oplysninger om fjendens formåen og hensigter. En tredje type er de civile sikkerhedstjenester, eksempelvis det amerikanske FBI (Federal Bureau of Investigation), der tillige var et forbundspoliti, og det britiske MI5 (British Security Service), som under den kolde krig blandt andet var ansvarlig for udøvelse af kontraspionage, det vil sige efterretningsvirksomhed, der går ud på at forhindre ”fjenden” i at få adgang til hemmeligt materiale af betydning for landets sikkerhed. Opsporing og overvågning af blandt andet udenlandske agents virksomhed på eget territorium er en vigtig del af kontraspionagen.

Den militære efterretningstjeneste var i Sovjetunionen GRU (Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije), i USA var det DIA (Defense Intelligence Agency), i Østtyskland var det den såkaldte Verwaltung Aufklärung og i Danmark FE (Forsvarets Efterretningstjeneste). Disse tjenester havde som hovedopgave at indsamle og bearbejde information om udenlandske militære styrker og intentioner samt formulere trusselsvurderinger. I forhold til sådanne udenlandske tjenester, som virkede i Danmark, havde PET vigtige observationsopgaver.

Endelig havde politiet egne efterretningstjenester i Norden, som, når man ser på deres funktion, nok så præcist kan betegnes som sikkerhedstjenester. I Norge og Sverige var det henholdsvis POT (Politiets Overvåkningstjeneste) og SÄPO (Säkerhetspolisen), mens det i Danmark var PET, Politiets Efterretningstjeneste. Undertiden tales i efterretningsjargon om sådanne tjenester som søstertjenester.

Uden for disse kategorier var det sovjetiske hemmelige statspoliti KGB (Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti), der indtager en særstilling. KGB's aktiviteter var omfattende og sammensatte, og de fik stor betydning også for PET's arbejde i Danmark. KGB vil derfor blive nævnt flere gange i den følgende fremstilling. KGB udførte blandt andet udlandsspionage, og blandt de lande, hvor KGB virkede, var også Danmark. Men KGB forsøgte – ligesom f.eks. CIA og MI6 – foruden spionage også at påvirke den offentlige meningsdannelse i andre lande, herunder Danmark. Samtidig var det KGB, der førte tilsyn med overvågningen af de sovjetiske land- og søgrænser, og det var KGB, der havde ansvaret for de sovjetiske kernevåben. Dertil kommer endnu andre opgaver herunder Gulag-systemet. Samlet set var KGB under den kolde krig verdens største efterretnings- og sikkerhedstjeneste og formentlig større end samtlige vestlige efter-

retningstjenester til sammen. At KGB både stod for den indre sikkerhed og ydre spionage, var dog ikke noget særsyn i østbloktjenesterne. Såvel det østtyske Stasi som det rumænske Securitate havde disse to felter som arbejdsområde.⁸

PET havde opgaver af efterretningsmæssig karakter, men var først og fremmest en sikkerhedstjeneste, der virkede indadtil i landet, hvor det var en af tjenestens opgaver at overvåge personer og politiske organisationer, der var mistænkt for at ville benytte ulovlige midler som led i politisk virksomhed.. Det var især personer og organisationer, der havde kontakt til udenlandske efterretnings-tjenester, men også personer og organisationer som efter tjenestens opfattelse kunne tænkes at anvende vold. Et vigtigt middel i denne overvågning var registrering af personer og organisationer.

En anden vigtig opgave for PET var at sikkerhedsundersøge danske statsborgere, der i deres arbejde kunne få adgang til fortroligt materiale, og også forsvarrets personel. Personer, der var ansat i en stilling, hvor de havde mulighed for at sabotere såkaldte nøglepunkter, dvs. virksomheder, kommunikationsknodepunkter, militære installationer osv., som var af stor strategisk betydning, blev indtil 1968 opført i et såkaldt nøglepunktstakortotek. Sikkerhedsgodkendelsen af den enkelte person blev ikke foretaget af PET, men af den myndighed, der modtog resultaterne af PET's sikkerhedsundersøgelse.⁹

Det kan være vanskeligt at holde PET's forskellige opgaver helt ude fra hinanden. I princippet beskæftiger Kommissionen sig alene med den del af PET's virksomhed, som havde med overvågning af politiske miljøer at gøre, f.eks. DKP, venstrerevolutionære og nazistiske partier og protestbevægelser. På grund af den kolde krigs karakter, hvor udenlandske efterretningstjenester virkede også

8 Spørgsmålet om PET's forhold til udenlandske efterretningsmyndigheder og de forskellige typer af sådanne institutioner er et gennemgående tema i Kommissionens beretning. Udviklingen i PET's samarbejde med andre landes efterretnings- og sikkerhedstjenester beskrives i Kommissionens beretning bind 4 *PET's virkemidler*, 1. del. Det mest indgående signalement af KGB og dele af dets virksomhed i Danmark præsenteres i bind 13 *KGB's kontakt- og agentnet i Danmark under den kolde krig*, se især indledningen. Forholdet til et antal vestlige efterretningstjenester beskrives for den tidlige tids vedkommende endvidere i bind 5 *Stay-behind og Firmaet*, mens PET's kamp mod udenlandske myndigheders ageren på dansk jord beskrives i bind 6 *PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*; bind 7 *PET's overvågning af de politiske partier 1945-1989* samt bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*. Emnet berøres også spredt i bind 14 *PET's virksomhed i forhold til Grønland og Færøerne*, idet PET i den forbindelse forsøgte at modvirke eventuel sovjetisk efterretningsvirksomhed i disse landsdele.

9 Se nærmere i Kommissionens beretning bind 8 *PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989*, del 1.

på dansk område, udførte PET imidlertid opgaver, som ikke direkte er omfattet af Kommissionens kommissorium, men som det er nødvendigt at kende til for at forstå baggrunden for dele af den politiske overvågning, og som derfor i et vist omfang beskrives i beretningens forskellige bind. Det drejer sig om kontra-spionage, hvor PET havde som opgave at forhindre udenlandsk spionage mod Danmark, ligesom PET havde som opgave at opspore og overvåge udenlandske agenter, der havde kontakt til danske statsborgere.

I denne forbindelse og overhovedet for at forstå PET's arbejdsvilkår skal det understreges, at PET set i både sammenlignende og internt perspektiv var en numerisk lille tjeneste. Fra ca. 45 medarbejdere i 1950 voksede staben til udførelsen af PET's funktioner i 1960'erne og 1970'erne til mellem 100 og 200 fastansatte medarbejdere. I 1988 – kort før den kolde krigs afslutning – var antallet af fastansatte 326. Disse tal dækker over både politifolk, jurister og kontorphonale. Dertil kommer PET's kilder og kontakter. Det har ikke været muligt at opgøre det samlede antal kilder og kontakter.

Først efter afslutningen af den kolde krig er der sket en markant stigning i PET's medarbejderstab til omkring 750 som led i en udvikling af tjenesten, som vilkårene i årene inden 1989 slet ikke gav mulighed for. I dag spiller overvågning af terrorforbindelser og bande kriminalitet en større rolle.

Til sammenligning kan det nævnes, at den østtyske statsikkerhedstjeneste, MfS/Stasi, havde mindst 90.000 fastansatte medarbejdere. Det sovjetiske KGB skal have haft 400.000 faste medarbejdere. Selv om det tages i betragtning, at både Østtyskland og Sovjetunionen såvel geografisk som målt i forhold til befolkningstal var større og for Sovjetunionens vedkommende meget større lande end Danmark, og at de to tjenester havde flere opgaver end PET, er det alligevel klart, at der er tale om helt andre dimensioner. Det er Kommissionens indtryk, at PET også havde færre medarbejdere end det norske POT og det svenske SÄPO.

At PET var en meget lille tjeneste kan også illustreres ved at sammenligne PET's medarbejderstab med antallet af ansatte på de diplomatiske repræsentationer i Danmark, der var genstand for overvågning. Antallet steg fra ca. 219 i 1969 over 281 i 1978 til 342 i 1988.

Personalet ved østlige repræsentationer i Danmark

	1969	1978	1988
Sovjetunionen	80 (25)	102 (30)	121 (38)
Polen	38 (10)	50 (10)	41 (13)
Tjekkoslaviet	24 (4)	31 (7)	32 (11)
Ungarn	14 (3)	17 (2)	20 (10)
DDR	18 (1)	24 (?)	44 (7)
Rumænien	15 (3)	18 (6)	13 (4)
Bulgarien	15 (2)	13 (0)	27 (4)
Kina	15 (3)	26 (11)	40 (4)
Nordkorea	-	-	4 (3)
I alt	219 (51)	281 (66)	342 (94)

Tallene i parentes angiver antallet af mistænkte og identificerede efterretningsofficerer.

Antallet af medarbejdere på østblokkens repræsentationer i Danmark under den kolde krig oversteg antallet af PET-medarbejdere.¹⁰

Kendetegnende for PET's virke i Danmark er, at tjenesten grundlæggende nød politisk opbakning fra de tre store partier: *Socialdemokratiet*, *Det Konservative Folkeparti* og *Venstre*. Mens der i Norge og Sverige tegner sig et billede af sikkerhedstjenester, der i vidt omfang var orienteret imod og indrettede sig i forhold til socialdemokratiske regeringer, betød det forhold, at ingen af de politiske partier i Danmark gennem den kolde krig havde absolut flertal, at tjenesten ikke fremtræder som båret af et bestemt politisk parti, men af synspunkter, der inden for efterretningsområdet var fælles for de regeringsbærende partier. Fraset perioden 1982-88 stod Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og

10 PET's historie, størrelse og udvikling beskrives i bind 1 *Indledning*, i bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-1968*, kap. 4 og 5 samt i bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*. Tabellen med oplysninger om antallet af ansatte ved de østlige ambassader er gengivet fra bind 6 *PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*, del 4.

Venstre sammen om sikkerhedspolitikken, og et lignende mønster tegner sig derfor ikke overraskende med hensyn til betydningen af politiets efterretningsvirksomhed i takt med, at tjenestens opgaver i stigende omfang bevægede sig fra spørgsmål om statens umiddelbare sikkerhed til spørgsmål, som havde at gøre med opretholdelse af ro og orden. På den måde bliver den her foreliggende beretning, foruden at være en redegørelse for en bestemt del af PET's virksomhed, et bidrag til forståelse af dansk politik på et område, som ikke hidtil i større omfang har været inddraget som led i beskrivelsen af dansk politik i de år, hvor denne grundlæggende enighed om væsentlige områder tegnede den såkaldte danske konsensuspolitik. Uanset politisk uenighed om mange også væsentlige spørgsmål bestod der grundlæggende mellem de toneangivende politiske partier enighed omkring helt basale sikkerhedsspørgsmål og med hensyn til forståelsen af, hvorledes demokratiet skulle værnes.

Partiet *Det Radikale Venstres* politiske synspunkter indtager i den forbindelse en særstilling. Partiet stod under den kolde krig i lang tid i princippet som modstander af det danske NATO-medlemskab, og partiet var også kritisk indstillet over for efterretningstjenesterne, der af Det Radikale Venstre blev opfattet som demokratisk problematiske. I beretningen beskrives det, hvordan partiet alligevel indgik i forskellige regeringer med deltagelse af Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti, og det beskrives, hvordan disse partier imødekom Det Radikale Venstres betænkeligheder ved blandt andet i 1964 at nedsætte Wamberg-udvalget og senere i 1968 at fremsætte den såkaldte regeringserklæring. Det Radikale Venstres relative styrke kan ud over partiets placering som "tungen på vægtskålen" især forklares med, at partiets synspunkter ofte deltes af en kritisk offentlighed, der var betænkelig ved omfanget af PET's registreringer. Desuden blev De Radikales synspunkter bakket op af partierne VS, SF og DKP samt dele af Socialdemokratiets venstrefløj. Med hensyn til De Radikale spores et skisma mellem på den ene side partiets ledende politikere, undertiden i regeringspositioner, der havde en pragmatisk holdning til efterretningsvirksomhed og som i forhandlinger udviste forståelse for PET's virksomhed, og et mere kritisk bagland, der ofte var at finde blandt eller støttede dem, der rejste kritisk debat om PET. Overordnet kom Det Radikale Venstre i praksis også til at indgå i den kreds af partier – dvs. sammen med Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti – der stod bag PET.¹¹

11 Beskrivelsen af de regeringsbærende politiske partiers holdning til PET samt deres sikkerheds- og retspolitiske grundsynspunkter er et gennemgående tema i Kommissionens beretning og udgør en

De første år

Et tilbageblik på PET's forhistorie viser, at i 1930'erne blev dansk efterretningsvirksomhed først og fremmest varetaget af tre myndigheder: Rigspolitechefens fremmedpoliti, politiadjudanten i Sønderjylland og Generalstabens Efterretningssektion (GE), og det var først i 1939, at der blev oprettet et centralt sikkerhedspoliti (SIPO) under rigspolitechefembedet med den dobbelte opgave dels at modvirke trusler udefra, dels at beskytte samfundsmagten mod indre trusler. I Københavns Politi havde man endvidere siden 1927 haft en såkaldt sikringsafdeling, afdeling D, der tillige havde visse efterretningsopgaver. Arbejdsdelingen mellem Københavns Politis afdeling D og sikkerhedspolitiet under rigspolitechefembedet var fra 1939, at sidstnævnte skulle tage vare på politiets efterretningsarbejde i provinsen, mens førstnævnte skulle forestå politiets efterretningsvirksomhed i hovedstaden. Dette skabte en vis rivalisering mellem sikkerhedspolitiet og Københavns Politi.

Efter befrielsen i maj 1945 oprettedes i juni måned under rigspolitechefen et nyt embede kaldet *Rigspolitechefens Efterretningsafdeling*, forkortet REA, som i 1951 blev omdannet til Politiets Efterretningstjeneste. PET var ikke tænkt som en selvstændig efterretningstjeneste, der skulle operere efter egne normer, som adskilte sig fra den måde, hvorpå andre statsorganer virker. PET havde i sagens natur sin egen arbejdsform, men grundlæggende var PET en del af politiet og dermed undergivet de normer, der gjaldt for det øvrige politiarbejde. Denne forståelse af PET som en afdeling af politiet er vigtig for beskrivelsen og vurderingen af tjenestens virksomhed. En undersøgelse af PET's aktiviteter viser, at PET opererede inden for almindelige normer for efterforskning og politiarbejde med de særegenheder, der fulgte af arbejdets specielle karakter.

Forholdet mellem REA (PET) på den ene side og det øvrige i denne sammenhæng såkaldte "åbne politi" på den anden side var, navnlig i de første årtier

væsentlig del af grundlaget for Kommissionens overordnede forståelse af PET's stilling under den kolde krig. Emnet beskrives mere direkte i bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-68*, kap. 3, samt i bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 1. Samtlige bind, der beskriver den af PET gennemførte overvågning, bygger på dette grundsynspunkt. Se bind 6 *PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*, eksempelvis kap. 1; bind 7 *PET's overvågning af politiske partier 1945-1989*; bind 8 *PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989*; bind 9 *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989*; bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*; bind 11 *PET's overvågning af den yderste højrefløj 1945-1994*; bind 12 *Operation Zeus*.

af den kolde krig, præget af en vis rivalisering, der som nævnt havde rødder i mellemkrigsårene. REA's rival var især Københavns Politi, der ikke var indstillet på at overdrage den nye tjeneste ansvaret for efterretningsarbejdet. PET gik dog sejrrigt ud af rivaliseringen, da hele politiets efterretningsvirksomhed i 1966 blev underlagt PET. Væsentlig for denne proces var det arbejde med at professionalisere, effektivisere og afpolitisere PET, der blev udført under PET-cheferne *E. Mogens Jensen* (1957-64) og *Arne Nielsen* (1964-70).

Hvor REA's, senere PET's arbejde, i de allerførste efterkrigsår under ledelse af *Troels Hoff* (1945-49), *Alex Haslund* (1949-50) og *Ernst Brix* (1951-57) i høj grad var knyttet til enkeltpersoner og enkeltpolitikeres, eksempelvis H.C. Hansens personlige netværk, blev disse netværk gradvis afviklet i slutningen af 1950'erne. Desuden blev arbejdet med at indsamle oplysninger styrket, arbejdet blev rationaliseret blandt andet gennem etablering af officielle kommandoveje, og PET's internationale samarbejde blev opprioriteret gennem tosidige og flersidige samarbejdsrelationer. Dette sidstnævnte arbejde var allerede påbegyndt kort tid efter befrielsen i 1945, hvor REA og GE havde haft kontakt til britiske og amerikanske samt norske og svenske efterretningstjenester. Med Danmarks tilslutning til Atlantpagten i 1949 (fra 1950: NATO) blev efterretningskontakterne yderligere udvidet, og fra midten af 1950'erne stod PET desuden i forbindelse med vesttyske efterretningsmyndigheder. Denne proces fortsatte i de følgende år, og med Danmarks optagelse i EF i 1973 blev også PET's forbindelser til det europæiske efterretningsnetværk styrket. I slutningen af 1960'erne var PET således en ganske vist lille, men fagligt kompetent tjeneste.¹²

I den kolde krigs første år synes PET's arbejde forholdsvis begrænset, hvad angår indsamling af efterretninger. Til gengæld bestræbte tjenesten sig på at overvåge landets sikkerhed blandt andet gennem registrering af personer, der blev mistænkt for at udgøre en trussel mod denne sikkerhed. Hvem det kunne være var ikke entydigt, men udgangspunktet for REA/PET's overvågning og registreringspraksis var de retningslinjer, der blev givet tjenesten af skiftende regeringer gennem Justitsministeriet. I første omgang var det som led i retsopgøret REA's opgave at registrere og overvåge personer, der var kendt for deres nationalsocialistiske sindelag før og under besættelsen. Dette tjenstlige pålæg

12 Se mere herom i Kommissionens beretning bind 1 *Indledning*, kap. 4; bind 2 *Politiets Efterretnings-tjeneste 1945-1968*, kap. 1-3, 8; og bind 4 *PET's virkemidler*, del 1. Rivaliserings- og samarbejdsforholdet mellem det åbne politi og PET beskrives mere indgående i bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*, navnlig kapitel 3, 4, 8 og 9.

afspejlede det forhold, at nazismen i de første efterkrigsår fortsat opfattedes som en trussel mod det bestående samfund. Senere – i takt med udviklingen i den kolde krig – blev kommunister over en bred front registreret, mens udviklingen i slutningen af 1950'erne og navnlig i løbet af 1960'erne, hvor en lang række nye politiske grupperinger på venstrefløjen opstod, førte den politiske overvågning i nye retninger. Senere blev den yderste højrefløj igen et miljø, der havde PET's interesse.¹³

En central opgave for PET under den kolde krig var at forebygge forbrydelser mod statens selvstændighed og sikkerhed og forbrydelser mod statsforfatningen og de øverste statsmyndigheder. Bestemmelserne herom findes i den danske *straffelovs kapitler 12 og 13*. Af særlig betydning er bestemmelserne i § 107 om spionage til fordel for en fremmed magt, § 108 om andre handlinger, ”hvorefter en fremmed efterretningstjeneste sættes i stand til eller hjælpes til umiddelbart eller middelbart at virke inden for den danske stats område...”, samt § 109 om afsløring af statshemmeligheder.

De nævnte paragraffer fik deres nuværende formulering ved en straffelovsændring i 1952, og de går ofte under navnet femtekolonnenloven. Erfaringerne fra retsopgøret viste, at straffelovens bestemmelser var utilstrækkelige, og lovændringen var udtryk for, at man fra politisk side fandt det nødvendigt at præcisere, hvor grænsen gik for landsforræderi, således at man undgik en gentagelse af situationen efter befrielsen i 1945, hvor Folketinget med tilbagevirkende kraft havde vedtaget et straffelovstillæg, der kriminaliserede en række handlinger, der opfattedes som landsforræderiske. Femtekolonnenloven kan således også ses som et politisk signal fra de regeringsbærende partier til DKP.

Der findes som nævnt ingen lovgivning specielt for PET, men ligesom for politiet i øvrigt gjaldt og gælder retsplejeloven for PET. Især var *retsplejelovens* regler om tvangsindgreb af betydning for PET.¹⁴

Mens der ikke gælder nogen lov specielt for PET's virksomhed, fastsatte skiftende regeringer gennem Justitsministeriet retningslinjer for tjenestens virk-

13 Om PET's opgaver se Kommissionens beretning bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-1968*, kap. 2 og 5; bind 3 *Regeringsserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 2. Vedr. den gennemførte overvågning henvises til bind 6 *PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*; bind 7 *PET's overvågning af politiske partier 1945-1989*; bind 8 *PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989*; bind 9 *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989*; bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*, bind 11 *PET's overvågning af den yderste højrefløj 1945-1994*. Se også nedenfor afsnittet ”PET's trusselsbillede 1945-89”.

14 Jf. Kommissionens beretning bind 15 *Særudtalelse og juridiske notater*.

somhed. Det første cirkulære fra Justitsministeriet til REA stammer fra den 31. maj 1947. Daværende justitsminister var *Aage Elmquist* fra partiet Venstre. Cirkulæret fastslog, at det var REA's opgave at forhindre anslag mod statens sikkerhed samt at indsamle oplysning om kræfter, ”som paa ulovlig vis virker eller kan antages at virke opløsende paa det danske Samfunds Eksistens...”

Det blev ved den lejlighed med en formulering, som senere blev gentaget i regeringserklæringen fra 1968, i cirkulæret understreget, at registrering af personer ikke måtte finde sted ”alene paa Grundlag af en Persons lovlige politiske Virksomhed”. REA måtte altså ikke registrere kommunister, alene fordi de var medlemmer af DKP, men omvendt var det tjenestens opgave at indsamle oplysninger om kræfter, der kunne ”antages” at virke opløsende på samfundet.

Justitsministre

Periode	Justitsminister
1945	Niels Busch-Jensen (S)
1945-1947	Aage Elmquist (V)
1947-1950	Niels Busch-Jensen (S)
1950	Vilhelm Buhl (S)
1950	K.K. Steincke (S)
1950-1953	Helga Pedersen (V)
1953-1964	Hans Hækkerup (S)
1964-1968	K. Axel Nielsen (S)
1968-1971	Knud Thestrup (K)
1971-1973	K. Axel Nielsen (S)
1973	Karl Hjortnæs (S)
1973-1975	Nathalie Lind (V)
1975-1977	Orla Møller (S)
1977-1978	Erling Jensen (S)
1978-1979	Nathalie Lind (V)
1979-1981	Henning Rasmussen (S)

1981-1982	Ole Espersen (S)
1982-1989	Erik Ninn-Hansen (K)
1989	H.P. Clausen (K)
1989-1993	Hans Engell (K)

Den passus i 1947-cirkulæret, der fastslog, at REA ikke måtte registrere borgere "alene på grundlag" af politisk tilhørsforhold, blev tilbagekaldt året efter af den socialdemokratiske justitsminister *N. Busch-Jensen*. Tilbagekaldelsen skete i form af en meddelelse af 4. maj 1948, der tillod registrering af kommunister. Der henvistes til "... de Erfaringer, der er indhøstet i de Lande, som er eller har været udsat for Pres fra sovjetrussisk Side", hvorefter man ikke kunne "se bort fra Muligheden af, at Kommunistpartiet her i Landet eller i alt Fald dette Partis mere yderliggaaende Fløj udøver eller forbereder sig paa at udøve en mere eller mindre vidtgaende 5' Kolonne-Virksomhed med en russisk Besættelse [i margin: el. lignende] for Øje". På dette grundlag meddelte Justitsministeriet, "... at Justitsministeriets fortrolige Cirkulære af 31. Maj 1947 ikke er til Hinder for, at Politiet overvaager og registrerer yderliggaaende Medlemmer af Kommunistpartiet, hvorved bemærkes, at Justitsministeriet er klar over, at det vil være praktisk vanskeligt eller endog ugørligt at drage en skarp Sondring mellem de Kommuniste, der vil deltage i 5' Kolonne-Virksomhed, og dem, der stiller sig afvisende heroverfor."¹⁵

Meddelelsen fra Justitsministeriet afspejlede den omstændighed, at Danmark i marts 1948 havde oplevet den såkaldte påskekrise, hvor dele af det politiske liv frygtede en sovjetisk invasion. Samtidig afspejlede meddelelsen to modsatrettede hensyn, der skulle komme til at knytte sig til PET's efterforskning og overvågning under hele den kolde krig. På den ene side blev PET af landets skiftende regeringer pålagt at orientere sig om forhold i politiske miljøer, som man mistænkte for at udfolde ulovlige aktiviteter, eller som man antog udfoldede politisk virksomhed, der kunne udvikle sig til ulovlige aktiviteter. På den anden side måtte skiftende regeringer sikre sig, at den politiske overvågning og registrering holdt sig inden for, hvad man anså som det absolut nødvendige. Disse to hensyn, som pegede i modsatte retninger, blev af stor betydning for tjenestens virke.

¹⁵ Spørgsmålet om kommunistregistreringen behandles indgående i Kommissionens beretning bind 6 *PET's overvågning af DKP 1945-49*, del 1 samt i Kommissionens beretning bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-68*, kap. 2.

Fra maj måned 1948 kan der således iagttages en diskrepans mellem på den ene side offentlighedens opfattelse af omfanget af REA/PET's registreringer, og på den anden side tjenestens faktiske registreringspraksis. Offentlighedens opfattelse af, at REA ikke måtte registrere kommunister, var baseret på udtalelser i blandt andet Folketinget af justitsminister Aage Elmquist om registrering, mens offentligheden ikke fik kendskab til meddelelsen fra 1948.

Denne diskrepans skulle vise at blive et permanent fænomen under hele den kolde krig. Skiftende justitsministre fastholdt én ting udadtil, men pålagde PET noget andet indadtil. Allerede i 1940'erne og 1950'erne anmodede PET Justitsministeriet om, at det kom til at fremgå af instruksen for PET, at forbuddet mod registrering af lovlig politisk virksomhed var ophævet. Dette skete indirekte ved et nyt cirkulære fra januar 1952, som ophævede 1947-cirkulæret. Det fremgik imidlertid ikke positivt af det nye cirkulære, at PET nu kunne registrere kommunister, men at det forholdt sig sådan blev heller ikke holdt inden for PET's fire vægge. I januar 1953 blev formændene for Socialdemokratiet, Venstre, Det Konservative Folkeparti, Det Radikale Venstre og Retsforbundet således orienteret om den førte politik.

I en ny instruks af 30. november 1953 givet under den socialdemokratiske justitsminister *Hans Hækkerup* præciseredes tjenestens formål. PET havde, hed det, til formål at ”overvåge, forebygge og modvirke foretagender og handlinger, som må antages at rumme en fare for rigets selvstændighed og sikkerhed og den lovlige samfundsorden ...”.

Som væsentlige opgaver for PET blev anført syv, herunder:

- ”1. Efterforskning i sager angående de i borgerlig straffelov kapitel 12 og 13 omhandlede forbrydelser, derunder spionage af enhver art, og kontrol med overholdelsen af bestemmelser vedrørende ind- og udførsel af varer, for så vidt kontrollen er af efterretningsmæssig interesse...
2. Bistand til planlægning og gennemførelse af forholdsregler til sikring mod spionage, sabotage, infiltration og lignende inden for statens og kommunernes civile administration og livsvigtige - offentlige eller private - institutioner og virksomheder ...
3. Gennemførelse af den efterretningsmæssige kontrol med udlændinge.
...
7. Indsamling og bearbejdelse af oplysninger, der er eller kan være af betydning for løsningen af de under 1-6 nævnte opgaver og for bedømmelsen af de sikkerhedsopgaver, der kan være anledning til at tage. Registreringen må indskrænkes til det absolut påkrævede.”

Samtidig blev det indskærpet, at PET's chef skulle holde Justitsministeriet underrettet om alle væsentlige forhold. I den nye instruks blev det betonet som noget nyt, at registrering skulle indskrænkes til "det absolut påkrævede", og at der skulle udvises stor forsigtighed med det tilvejebragte materiale, og endelig at videregivelse kun måtte ske efter bemyndigelse fra PET's chef. Instruksen var formentlig bevidst formuleret meget bredt. På den måde fik PET en betydelig handlefrihed. 1953-instruksen udgjorde grundlaget for PET's virke under resten af den kolde krig, og det var først i 1996, at der blev formuleret en ny instruks. I 1968 offentliggjorde VKR-regeringen imidlertid den såkaldte regeringserklæring, hvorefter PET ikke længere måtte registrere danske statsborgere alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed. Ordlyden af denne erklæring blev tilføjet som punkt syv i 1953-instruksen. Regeringserklæringen vil blive omtalt nedenfor.¹⁶

Det hører med til historien om PET, at tjenestens vilkår og omdømme i befolkningen har været præget af vekslende politiske konjunkturer. Tanken om en hemmelig tjeneste, der registrerer danske statsborgeres politiske virksomhed, byder instinktivt mange imod, og fra et tidligt tidspunkt har der fra den politiske venstrefløj, som i særlig grad har følt sig udsat, været kritik af tjenesten og et ønske om åbenhed. Allerede i 1947 førtes den første kartoteksdebat om REA's registreringer, og gennem 1950'erne og 1960'erne var sådanne debatter tilbagevendende begivenheder. Kritikken af PET satte for alvor ind i 1960'erne, da en ny venstrefløj, undertiden kaldet Det nye Venstre, opstod som et alternativ til den socialdemokratiske såkaldte reformisme og DKP's orientering mod Sovjetunionen, og netop i 1960'erne oplevede PET flere gange i medierne at blive fremstillet som en dubiøs institution, hvis virksomhed kritiseredes for at være amatøragtig, og som skadelig for demokratiet.¹⁷

PET og Justitsministeriet

PET er nært knyttet til *Justitsministeriet*, der lige fra tjenestens grundlæggelse har været en vigtig aktør i spillet omkring PET's virksomhed. Det hed i Justitsministeriets instruks fra november 1953 til PET:

16 PET's opgaver i den tidlige kolde krig og retsgrundlaget for PET beskrives i Kommissionens beretning bind 1 *Indledning*, kap. 5; bind 15 *Særudtalelse og juridiske notater*, se bindets 2. del.

17 Kommissionens beretning bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*, kap. 4, 5.

”Det påhviler chefen for politiets efterretningstjeneste til enhver tid at holde justitsministeriet underrettet om alle forhold af betydning for landets indre sikkerhed og i det hele om alle forhold af væsentlig betydning inden for efterretningstjenestens virksomhed, derunder om de almindelige retningslinier, efter hvilke der arbejdes, og de fremgangsmåder, der tages i anvendelse. Alle almindelige instruktioner, der skriftligt eller mundtligt gives politikredsene, skal inden udsendelsen forelægges justitsministeriet. Om vigtigere enkeltsager og sager, der efter foreliggende særlige omstændigheder må påregnes at give anledning til offentlig kritik eller besværligheder, må justitsministeriet ligeledes fra første færd holdes underrettet.”

Organisatorisk var PET – som i dag – placeret som en afdeling under Rigspolitiet. Kun i en ganske kort periode 1954-58 havde PET i forhold hertil en mere selvstændig stilling. I den periode havde lederen af PET titel af ”chefen for Politiets Efterretningstjeneste”. Efter ændringen i 1958 lød titlen politiinspektør. Fra 1971 havde PET's chef titel af ”politimester”, en titel der fortsat anvendes.

Uanset hvorledes PET administrativt var placeret, havde tjenesten et begrænset råderum. PET's chef kunne træffe beslutninger om efterforskning og måden, den skulle gennemføres på, men overordnede retningslinjer blev fastsat af ministeriet, der også godkendte vigtige operationer. Det er derfor vigtigt ved læsningen af denne beretning at gøre sig klart, at PET's virke i det væsentlige har været kendt af og godkendt af Justitsministeriet og også godkendt af den til enhver tid siddende regering. En nok så vigtig del af PET's arbejde kan derfor kort sammenfattes som at holde den til enhver tid siddende justitsminister orienteret om væsentlige forhold, der faldt inden for tjenestens arbejde, og som kunne give anledning til politiske vanskeligheder for ministeren. PET's virke var således på den ene side at sikre staten mod den indre fjende og på den anden side at være den del af statssystemet, der kunne holde justitsministeren orienteret om politiske forhold af sikkerhedsmæssig betydning.

Af samme grund kom Justitsministeriets departementschef til at spille en nøglerolle i tjenestens virke. PET's chef rapporterede direkte til departementschefen og sjældent til ministeren. Det var således departementschefen, der godkendte eller modsatte sig operationer og afgjorde, hvad ministeren burde vide om PET's virke. Uden at kende denne mekanisme er det svært at nå til en rigtig forståelse af PET's virke og muligheder. Chefen for PET var en chef, der nok kunne bestemme over sine underordnede, men som i væsentlige spørgsmål var afhængig af, hvad hans overordnede godkendte. Den øverst ansvarlige embedsmand var således i virkeligheden Justitsministeriets departementschef. Det var ikke PET's chef, men departementschefen, der agerede i forhold til ministeren. Det var ham, der i kraft af sin indsigt i og opfattelse af, hvad en justitsminister

havde brug for at vide, traf bestemmelse om informationsniveauet i forhold til det politiske system. Vekslede ministre kendte denne mekanisme, og så længe den fungerede, var den en væsentlig brik i forståelsen af PET's placering.

Departementschefer i Justitsministeriet

Periode	Departementschef
-1950	Aage Svendsen/ Eivind Larsen
1950-1968	Vilhelm Boas
1968-1986	Niels Madsen
1986-1991	P. Lundbæk-Andersen

I perioden fra 1945 til 1989 blev embedet som departementschef i Justitsministeriet beklædt af fire personer.¹⁸ Af særlig betydning for denne beretning er *Vilhelm Boas*, der i 1950 efterfulgte *Eivind Larsen*, og virkede frem til 1968. Det var under Boas, at 1953-instruksen blev formuleret, som var gældende for PET under hele den kolde krig. Det var under Boas, at det såkaldte Wamberg-udvalg til kontrol med PET, der omtales nedenfor, blev nedsat, men initiativet hertil kom ikke fra ministeriet. Tværtimod var Boas skeptisk over for, at andre fik indsigt i PET's arbejde.

Niels Madsen var ministeriets chef 1968-86. De retlige vurderinger, som Kommissionen offentliggør i denne beretning, vedrører i langt overvejende grad den periode, hvor det var Niels Madsen, der stod i spidsen for ministeriet. Det var umiddelbart efter Niels Madsens tiltræden, at regeringserklæringen fra 1968 blev fremsat, og det var under Niels Madsen, at det nye sæt retningslinjer fra 1983 for PET's overvågning på det politiske område blev godkendt, ligesom Niels Madsen i vidt omfang fulgte arbejdet i PET. Det var Niels Madsen, der tog initiativ til den nedenfor omtalte ledelsesform for PET, således at chefen for PET udpegedes blandt ansatte i Justitsministeriet, der havde departementschefens tillid. Niels Madsen afløstes i 1986 af *Poul Lundbæk Andersen*.

I årene 1964-70 var ledelsen af PET politimæssig i den forstand, at chefen kom direkte fra politietaten. Tjenestens chef var politiinspektør Arne Nielsen.

¹⁸ I perioden 1941-1950 havde Justitsministeriet to departementschefer, idet Eivind Larsen havde ledelsen af den del af ministeriet, der beskæftigede sig med politiet.

Hans virke kom til at falde i en periode, hvor PET i et hidtil uset omfang kom i offentlighedens søgelys.

Siden slutningen af 1940'erne havde overvågningen af danske kommunister været kernen i den overvågning, der blev udført af PET. Med dannelsen af Socialistisk Folkeparti i 1959 og senere med oprettelsen af Venstresocialisterne i 1967 og en række andre venstrefløjspartier blev det politiske spektrum ændret, og mens DKP'erne i visse sammenhænge holdt en lav profil, var det en del af den nye venstrefløjs politiske virksomhed at protestere og agitere mod forskellige sider af landets indenrigs- og især udenrigspolitik. Desuden protesterede den nye venstrefløj mod overvågning og satte spørgsmålstegn ved både PET's og FE's legitimitet og formål. PET og efterretningsvæsen i det hele taget blev i 1960'erne et område, som kunne give anledning til prekære spørgsmål til justitsministeren. Denne udvikling var baggrunden for, at Justitsministeriet ved Arne Nielsens pludselige død i 1970 benyttede lejligheden til at inkorporere tjenestens ledende post i ministeriets karrieresystem.

Med til billedet af en tæt forbindelse mellem PET og centraladministrationen hører, at *Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål* blev oprettet i 1958. Heri havde departementscheferne fra Statsministeriet, Justitsministeriet og Forsvarsministeriet foruden Udenrigsministeriets direktør samt cheferne for PET og FE sæde, og deltagerne drøftede overordnede spørgsmål vedrørende landets sikkerhed.

I 1964 blev *Regeringens Sikkerhedsudvalg* reetableret. Udvalget blev oprindeligt oprettet i begyndelsen af 1950'erne, men havde ikke været indkaldt i en længere periode. Der blev også heri drøftet sikkerhedsspørgsmål, som havde med PET at gøre. Deltagerne var ministre for de ovennævnte ministerier, departementscheferne for Statsministeriet, Justitsministeriet og Forsvarsministeriet, direktøren for Udenrigsministeriet samt de to chefer for PET og FE.

De to udvalg førte ikke kontrol med PET, men det forhold, at PET orienterede udvalgene om tjenestens virksomhed, skabte en tættere kontakt til sikkerhedsudvalgene, ligesom det synes at have været en funktion af den orientering, som udvalgene modtog, at PET kom under øget politisk kontrol. Det af de to udvalg, der havde størst indflydelse på PET, var Regeringens Sikkerhedsudvalg. I 1964 blev tjenesten underlagt ekstern kontrol ved oprettelsen af Wamberg-udvalget, og i 1968 kulminerede mange års diskussion om tjenesten med udsendelsen af regeringserklæringen af 30. september 1968, der omtales i det følgende.

PET's chefer 1945-1989

Periode	PET-chef
1945-1949	Troels Hoff (REA)
1949-1950	Alex Haslund (REA)
1951-1957	Ernst Brix
1957-1964	E. Mogens Jensen
1964-1970	Arne Nielsen
1971-1975	J. Skat-Rødam
1975-1984	Ole Stig Andersen
1984-1988	Henning Fode
1988	A. Walsted Hansen
1988-1989	Hanne Bech Hansen

Den første embedsmand direkte fra Justitsministeriet, der udpegedes til chef for PET, var *Jørgen Skat-Rørdam*. Skat-Rørdams tiltræden var en omvæltning i PET i den forstand, at den hidtidige mere formelle om end tætte forbindelse mellem PET og ministerium nu afløstes af en intim forbundethed som følge af, at departementschefen kunne bestemme, hvem der skulle være chef og vælge en, han kendte og havde tillid til. Chefen for PET kom nu i en anden art afhængighed af ministeriet, som bestemte over fremtidige karrieremuligheder. Stillingen var attraktiv i den forstand, at den var betroet, og at den, der klarede sig godt og også demonstrerede en politisk *Fingerspitzengefühl*, kunne kvalificere sig til andre og højere poster. Efter fem år som chef for PET blev Skat-Rørdam således politimester i Hillerød.

Skat-Rørdams efterfølger var *Ole Stig Andersen*, der også kom fra Justitsministeriet og fra 1975 til 1984 blev den længst siddende PET-chef under den kolde krig. I 1984 blev han generalsekretær i Advokatrådet. Ole Stig Andersens efterfølger var *Henning Fode* (1984-88), der senere blev rigsadvokat, og *Hanne Bech Hansen* (1988-93), der efterfulgte *A. Walsted Hansen* (1988), tiltrådte efterfølgende en stilling som Statsadvokat for København, Frederiksberg og Tårnby. Chef for PET var således ingen slutstilling, men en del af et karriereforløb.

Det skal også understreges, at det ikke nødvendigvis var en ønskestilling for Justitsministeriets jurister at blive chef for PET. Stillingen var vanskelig, fordi samarbejdet i tjenesten mellem jurister og politifolk ikke var gnidningsfrit, stillingen havde politiske undertoner og stillede særlige krav til fornemmelsen for, hvilke

sager, der kunne blive politisk kontroversielle og derfor krævede særlig påpasselig behandling og hastig indberetning til departementschefen. PET-chefen var ofte i daglig og i hvert fald ugentlig kontakt med ministeriets departementschef.¹⁹

PET 1969-89

Siden slutningen af 1960'erne var PET organiseret således, at der var en *Centralafdeling* i København samt en række regionale afdelinger. PET gennemgik i løbet af 1950'erne og 1960'erne et antal institutionelle omlægninger, idet man internt i tjenesten oprettede og nedlagde forskellige afdelinger under indtryk af tjenestens aktuelle udfordringer og behov. I 1960'erne gennemgik PET en omstrukturering og blev opdelt i fem afdelinger, som arbejdede med 1) journalisering, emnebehandling, registrering, arkivering og personundersøgelsessager, 2) yderligtgående politiske bevægelser og organisationer, 3) anliggender vedrørende overtrædelse af straffelovens §§ 107, 108 og 110a, fremmede diplomatiske repræsentationer og venskabsforeninger, 4) efterretningsarbejdet inden for de storkøbenhavnske politikredse, forsvarrets nøgle- og bevogtningspunkter, infiltration i stats- eller kommunale organer mv. Endelig arbejdede den sidste afdeling 5) med observation.²⁰

I 1970'erne og 1980'erne blev PET's interne struktur omlagt igen. I 1971 blev der således oprettet en afdeling, der havde til opgave at arbejde med østtysk og polsk efterretningsaktivitet i og over for Danmark. Dette afspejlede, at østblokkens efterretningsvirksomhed over for Danmark ikke alene blev varetaget af Sovjetunionen, men også af andre lande, og at PET i den sammenhæng tillagde blandt andet Polen og Østtyskland stor betydning. Det var da også Østtyskland, der stod bag de såkaldte Østersø-uger, hvor den østtyske efterretningstjeneste MfS (Stasi) forsøgte at hverve danske statsborgere til at arbejde for Stasi. Polen havde andre opgaver. I 1960'erne blev det i Warszawapagten besluttet, at det var Polen, der havde ansvaret for erobringen af Danmark i en eventuel krigssituation.

Ved en omstrukturering af Centralafdelingen i 1984 blev der endnu en gang oprettet en ny afdeling, Afdeling T. Denne arbejdede med international terrorisme. Oprettelsen af Afdeling T var udtryk for, at det i stigende grad var blevet

19 Forståelsen af PET som en del af politiet, der er underlagt Justitsministeriet og den til enhver tid siddende regering, er grundlæggende og afspejles i samtlige dele af beretningen. Se eksempel bind 1 *Indledning*.

20 Kommissionens beretning bind 1, *Indledning*, kap. 4; bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1968-1989*, kap. 6.

en opgave for PET at beskytte Danmark mod den terrorisme, der i disse år rykkede stadig tættere på, og som også danske politiske miljøer havde kontakter til. Endelig oprettede PET i 1984 en afdeling, der arbejdede med teknik. Dette afspejlede, at tekniske indgreb (telefonaflytning og rumaflytning) blev benyttet i større omfang i 1980'erne end under de første årtier af den kolde krig.²¹

PET udfoldede ikke alene sin virksomhed fra Centralafdelingen. I 1940'erne havde REA opdelt landets politikredse i ni *distrikter*, der med jævne mellemrum blev besøgt af to kriminalpolitifolk fra REA. I 1950'erne oprettede PET en observationstjeneste, der også havde kontorer i større politikredse på Fyn og i Jylland. Desuden modtog Centralafdelingen oplysninger indsamlet af politikredsene, der således var vigtige samarbejdspartnere for PET, også fordi en del politisk virksomhed af interesse for PET blev udfoldet i de større provinsbyer. Eksempelvis stod kommunisterne traditionelt forholdsvis stærkt i Nordjylland, mens der i Århus blev udfoldet en del venstrerevolutionær virksomhed.²²

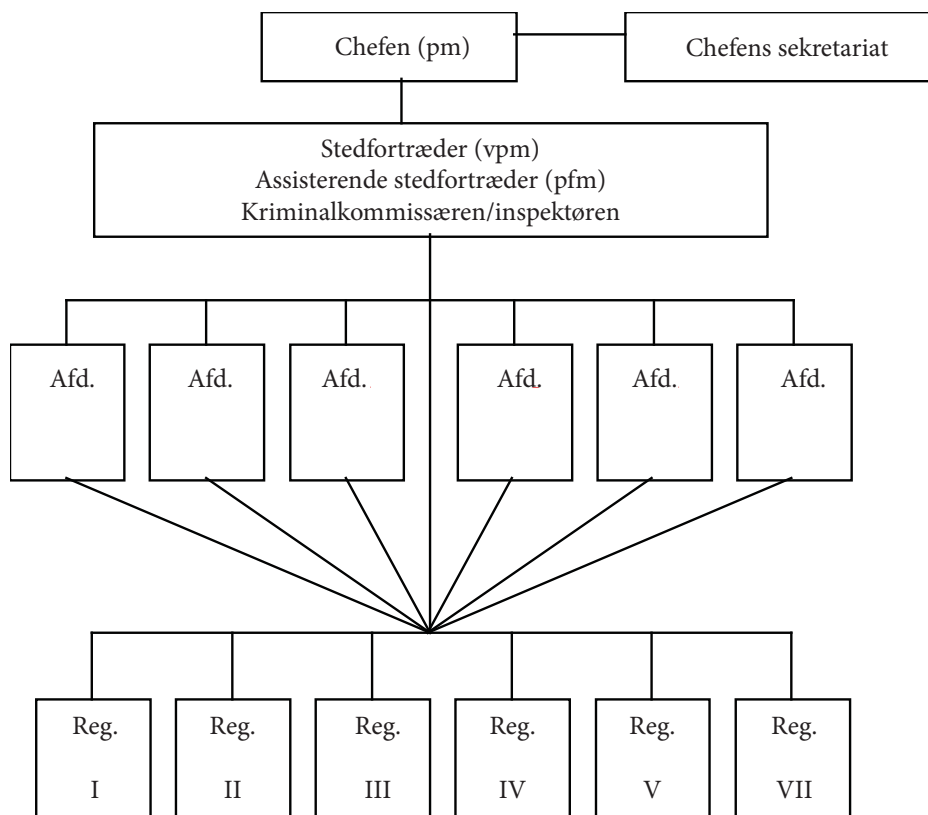
I november 1969 blev PET's efterretningsarbejde uden for København omlagt, idet landets 72 politikredse af PET blev opdelt i syv *regioner*, hvor PET udstationerede et antal medarbejdere. Formålet med denne omlægning var at samordne og føre tilsyn med efterretningsarbejdet i regionerne, at yde assistance til politikredsene, når de efterforskede sager af efterretningsmæssig betydning, og at formidle kontakt mellem PET og det øvrige, såkaldt ”åbne”, politi. For PET havde denne ordning den fordel, at tjenesten nu fik mulighed for at udstationere medarbejdere i regionerne, og at disse medarbejdere alene havde til opgave at arbejde med sager af relevans for PET. Tidligere var efterretningspersonale i politikredsene undertiden blevet udtaget til almindeligt politiarbejde.

De nævnte regioner havde base i Aalborg (Region I), Århus (Region II), Haderslev (Region III), Odense (Region IV), Slagelse (Region V), samt i Nykøbing Falster og i Rønne (Region VI og VII).²³

21 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, se ”Indledning”. Vedrørende PET's overvågning af aktivitet, der relaterede sig til international terror se bind 9 *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989*, kap. 17, 18 og 21; bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*, kap. 2, 8. Om PET's telefon- og rumaflytninger samt andre indgreb se bind 4 *PET's virkemidler*, del 3; bind 15 *Særudtalelse og juridiske notater*, del 2.

22 Kommissionens beretning bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-1968*; bind 6 *PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*; bind 12 *Operation Zeus*.

23 Vedr. regionsinddelingen samt Region VI, der bortfaldt, se videre Kommissionens beretning bind 1 *Indledning*, kap. 4.



PET's organisation under den kolde krig

Politikredsene mistede ikke deres efterretningsmæssige betydning med den nye regionsordning. Tværtimod var det fortsat vigtigt for Centralafdelingen at have kontakt til kredsene. Ordningen med kontaktmænd i politikredsene havde været i funktion siden REA's tid, dvs. fra slutningen af 1940'erne. I de følgende årtier blev antallet nedbragt, og i midten af 1980'erne var der kun 39 kontaktmænd tilbage. Derefter gik udviklingen i den retning, at kontaktmændene i stigende grad blev inddraget i almindeligt politiarbejde med den følge, at ingen af dem i midten og slutningen af 1980'erne længere var fuldtidsbeskæftiget med efterretningsarbejde.

Denne udvikling fik som konsekvens, at ikke al indsamlet information af betydning for PET blev videregivet til Centralafdelingen; endvidere undlod Centralafdelingen også undertiden at informere politikredsene om spørgsmål af efterforskningsmæssig betydning, selvom der var behov herfor. Kontakten mellem

Centralafdelingen og regionerne og mellem PET og politiet var således et emne, der til stadighed dukkede op og gav anledning til overvejelser og kritik.

For de enkelte regionsafdelinger var samarbejdet med det lokale politi vigtigt, og Kommissionens undersøgelse har påvist, at der var lokale variationer, som fik betydning for arbejdet. I Region II, dvs. i Århus-området, var det politiske venstrefløjsmiljø forholdsvis stort og regionsledelsen vægtede det operative arbejde højt. Det samme gjaldt Region IV, der omfattede Fyn. Region I, der stod for overvågning og efterforskning i Nordjylland, arbejdede især med indsamling fra åbne kilder, ligesom arbejdet her var forholdsvis traditionelt. Region III, Sønderjylland, indtog en særstilling på grund af samarbejdet i grænselandet med tyske myndigheder.

Al registrering skulle ske i Centralafdelingen, og de enkelte regioner indberettede til den. Et tilbagevendende kritikpunkt var, at regionerne ikke fik feedback med hensyn til den måde, hvorpå de indsendte oplysninger blev benyttet, eller meddelelse om der rent faktisk blev foretaget personregistrering på grundlag af oplysningerne.²⁴

Registrering

PET var som nævnt en sikkerhedstjeneste, der havde til opgave at overvåge politiske miljøer og personer, der blev mistænkt for at være modstandere af den danske samfundsorden og bruge ulovlige midler, samt at gennemføre sikkerhedsundersøgelser af personer. Et vigtigt arbejdsredskab var i den forbindelse registrering af personer og organisationer.

Historien om PET's *registreringer* kan under den kolde krig inddeles i to perioder. Fra 1948 til 1953 foregik registrering af kommunister på den måde, at tjenesten indsamlede oplysninger, der blev noteret på såkaldte kartotekskort og derefter placeret i et særligt kommunistkartotek. Dette kartotek voksede med tiden til at omfatte mere end 60 specialkartoteker. Blev man registreret, blev man tildelt et såkaldt "Inf.-nummer". I 1953 blev der indført et nyt system efter svensk forbillede, det såkaldte "tromlesystem". Dette var i brug frem til 1991, hvor det blev erstattet af et nyt system. Tromlesystemet udgjordes, som navnet viser, af tromler, hvorpå der var hang alfabetisk ordnede strimler med navne. Tromlen

24 Kommissionens beretning bind 1 *Indledning*, kap. 4; bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, "Indledning".

gjorde det muligt at systematisere oplysninger om samtlige registrerede personer samt foretage søgninger, når der skulle gennemføres personundersøgelser. Tromlen var imidlertid ikke blot et personregister, men også et register med henvisninger til partier, organisationer, firmaer osv. Og navnene på tromlerne var indgangsnøgle til PET's arkiv og anførte alle, der måtte have en sag, uanset om der var tale om såkaldt "belastende" registrering, eller registreringen var sket af andre grunde. I den almindelige opfattelse af PET's registrering tænkes formentlig på, at PET var i besiddelse af et kartotek, hvor kun politisk "belastede" blev registreret. Virkeligheden så således anderledes ud.

En person kunne være registreret på en personsag eller på en emnesag. Hvis en person var registreret på en emnesag og PET efterfølgende fik yderligere belastende oplysninger, kunne den pågældende omregistreres til en personregistrering med et såkaldt *B.-nummer*. En person var i PET kun anset som registreret, når den pågældende var opført på tromlen og derved kunne findes i arkivet, enten i en *B.-nummersag* eller på en emnesag. Ifølge det oplyste var dette godkendt af Justitsministeriet. Det skal understreges, at der var to former for personregistreringer: belastende og ikke-belastende personregistreringer, og der blev ikke på tromlen skelnet mellem de to, der altså begge havde *B.-numre*. Ikke-belastende personregistrering var en registrering som følge af en sikkerhedsundersøgelse, mens belastende registrering var en registrering af personer ikke alene af politiske grunde, men fordi de blev mistænkt for at udfolde virksomhed, der kunne være en trussel mod den lovlige samfundsorden.

Makuleringer skete, såfremt der var tale om en registrering på en emnesag, på den måde, at der blev anført en makuleringspåtegning ud for den pågældende person på emnesagen. Derefter blev tromlestrimlen destrueret. Drejede det sig derimod om makulering af personsager, blev sagerne fremtaget og makuleret. Derefter blev tromlestrimlerne optalt til brug for de årlige revisionsrapporter og sluttelig makuleret. Ved samme lejlighed blev der anført makuleringspåtegninger på de såkaldte *B.-nummerlister*. Det skal for god ordens skyld understreges, at rækkefølgen af de forskellige trin i denne revision ikke har været den samme i hele perioden.²⁵

PET's registreringer var genstand for megen offentlig debat. I 1947 var der en større debat herom i Folketinget, men også i 1952, i 1954 og i 1964 var der store offentlige debatter. Da reglerne for PET's registreringer imidlertid var hemme-

25 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, "Indledning".

lige, og da skiftende regeringer afviste offentligt at redegøre for omfanget af registreringerne, foregik debatterne på et begrænset informationsniveau. Resultatet var derfor en skæv, men principiel debat, der også berørte det demokratiske problematiske ved, at PET havde til opgave at overvåge i princippet lovlig politisk virksomhed blandt andet for derved at kunne be- eller afkræfte mistanker om ulovlig politisk virksomhed.²⁶

Kommissionen har som en del af sit arbejde forsøgt at udrede det reelle omfang af PET's registreringer under den kolde krig. Det er i dag ikke muligt at give præcise tal for hele perioden. I 1964, da antallet var højest, udgjorde PET's registreringer ifølge tjenestens egne skøn formentlig mellem 250.000 og 300.000. Dette tal omfattede såvel personer, der havde været genstand for en almindelig sikkerhedsundersøgelse, som personer, om hvem der forelå "belastende oplysninger". Den overvejende del af de mange registreringer var dog henvisningsstrimler fra tromlen til arkivet. PET vurderede i samtiden, at antallet af belastende registreringer i 1964, dvs. da Wamberg-udvalget blev nedsat, formentlig var omtrent 40.000. Til sammenligning kan nævnes, at DKP og SF på det tidspunkt havde hhv. 8.000 og 3.000 medlemmer.

De registrerede omfattede således ikke alene aktive DKP'ere og SF'ere, men også personer med tilknytning til såkaldte "frontorganisationer", altså organisationer, som over for offentligheden fremstod upolitisk eller tværpolitisk, idet organisationen angiveligt arbejdede for at fremme en idé eller et mål, der kunne vinde sympati i brede dele af befolkningen, f.eks. verdensfredens bevarelse, men hvis virkelige mål ifølge PET var at fremme sovjetiske synspunkter og dermed underminere de bestående vestlige samfund. Men selv disse partier og organisationer omfattede ikke tilsammen 40.000 personer. Det må derfor antages, at de registrerede kan have været forhenværende DKP'ere, som REA og PET havde registreret på et tidligere tidspunkt, og som fortsat var registrerede. Ved det første efterkrigsvalg i 1945 havde DKP således fået 255.000 stemmer, hvilket gav partiet 18 mandater i Folketinget. På samme tidspunkt havde partiet omtrent 60.000 medlemmer.

Desuden blev personer fra såkaldte uro-grupper registreret, f.eks. et mindre antal trotskister, der ifølge PET i begyndelsen af 1960'erne blev sat i forbindelse med forskellige mindre bombesprængninger i København og senere i 1960'erne også i provinsen. Også personer, der var medlem af SUF (Socialistisk Ungdomsforum, 1961-70), blev i 1960'erne registreret.²⁷

26 Kommissionens beretning bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-1968*, kap. 9.

27 Kommissionens beretning bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-1968*, kap. 9; bind 6 *PET's over-*

Mere præcise tal for omfanget af registreringer kan gives for perioden efter 1970. Det fremgår af beretningen, at knap 70.000 danske statsborgere var registreret af PET i 1972. Heraf var dog ca. 37.000 såkaldt ”belastende registreringer” (af PET’s kritikere undertiden omtalt som: ”politiske registreringer”). I 1989 var tallene henholdsvis ca. 63.000 og 12.000:

Udviklingen i PET’s registreringer af danske statsborgere

	1972	1977	1980	1982	1984	1985	1988	1989
Sikkerhedsundersøgte personer	31.400	40.343	47.278	44.981	47.058	48.160	50.457	51.273
Øvrige, ”belastende” registreringer	37.193	18.672	13.823	12.387	11.834	11.972	11.836	12.181
Registrede danske statsborgere i alt	68.593	59.015	61.101	57.368	58.892	60.132	62.293	63.454

Antallet af ”belastende” registreringer faldt fra 37.000 i 1972 til 12.000 i 1989, altså et fald på 25.000 registreringer. Til gengæld steg antallet af sikkerhedsundersøgte personer i samme periode fra godt og vel 31.000 i 1972 til mere end 51.000 i 1989; svarende til knap 20.000 registreringer. I 1980’erne udgjorde omfanget af ”belastende” registreringer 12-14.000.²⁸

PET registrerede i denne periode også personer fra andre dele af det såkaldte nye Venstre. Det gjaldt f.eks. maoisterne, der for første gang organiserede sig

vågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989, del 2; bind 7 PET’s overvågning af politiske partier 1945-1989, del 2 og 3; bind 9 PET’s overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989, kap. 5.

28 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET’s registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 5, 6.

på dansk jord i 1963, men som i de følgende to årtier stiftede en lang række internt uenige grupper og partiforberejede organisationer. Den største af disse var Kommunistisk Arbejderparti (KAP), mens den gruppe, der er mest kendt i dag, var Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe, hvoraf en fraktion i slutningen af 1980'erne blev kendt under navnet Blekingegadebanden.

Andre personer, der registreredes, var ledende figurer i den del af Vietnambevægelsen, der stod bag de mest urolige og voldelige aktioner i første halvdel af 1970'erne. Desuden registrerede PET fortsat styrelsesmedlemmer i forskellige frontorganisationer. En af disse var Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed, der blev stiftet i midten af 1970'erne, og som fik stor betydning for de sikkerhedspolitiske debatter i 1978-79 og i de første år af 1980'erne. I 1967 og 1968, dvs. fra partiets dannelse og frem til regeringserklæringen af 30. september 1968, gennemførte PET endvidere en bred registrering af personer, der var medlemmer af Venstresocialisterne. Dertil kommer registrering af et stigende antal politikere og journalister, der havde østkontakter som følge af 1960'ernes og 1970'ernes internationale afspænding.²⁹

Regeringserklæringen 1968

I januar 1968 afløstes den socialdemokratiske regering under ledelse af Jens Otto Krag af en regering af Det Radikale Venstre, Det Konservative Folkeparti og Venstre under ledelse af den radikale Hilmar Baunsgaard, den såkaldte VKR-regering. Det Radikale Venstre havde været modstander af Danmarks indtræden i Atlantpagten 1949, og sammen med partierne til venstre for Socialdemokratiet hørte medlemmer af Det Radikale Venstre til dem, der rejste debat om omfanget af PET's "politiske registreringer" og som fremhævede, at ingen burde registreres alene for at udøve lovlig politisk virksomhed. Samtidig accepterede den ledende radikale politiker Jørgen Jørgensen på Det Radikale Venstres vegne dog i 1953, at der skete overvågning af ledende kommunister.

Et led i grundlaget for samarbejdet mellem de tre partier var udsendelsen af den såkaldte *regeringserklæring af 30. september 1968*, der bestemte, at ingen dansk statsborger måtte registreres af PET alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

29 Kommissionens beretning bind 7 *PET's overvågning af politiske partier 1945-1989*; bind 9 *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989*, kap. 5, 6, 12, 13, 17; bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*, kap. 3, 4, 6, 7.

Erklæringen lyder:

”Regeringen har i dag besluttet, at registrering af danske statsborgere ikke længere må finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

At sådanne registreringer hidtil har fundet sted har ofte givet anledning til debat under den nuværende og tidligere regering. Det beror naturligvis på et skøn, om registreringer af denne art er nødvendige. De sikkerhedsmæssige hensyn står over for hensynet til, at den enkelte borger frit kan udfolde sig.

Principielt må det erkendes, at en virksomhed, der holder sig inden for de grænser, der er afstukket ved lovgivningen, ikke bør give anledning til registrering hos politiet. Efter at have afvejet disse modstående hensyn har regeringen fundet det forsvarligt efter omstændighederne at opgive registrering alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

Såfremt der måtte være registrerede oplysninger af den art, vil de blive tilintetgjort”.

Erklæringen er omtalt i bemærkningerne til loven fra 1999 om nedsættelse af Kommissionen som et ”omdrejningspunkt for den seneste tids danske debat”, og ønsket om en undersøgelse af, om denne erklæring er blevet fulgt, er en del af baggrunden for Kommissionens nedsættelse.

Kommissionen har i sin beretning som udgangspunkt, at regeringserklæringen var et politisk kompromis mellem de tre regeringspartier. De Radikale ønskede at begrænse PET's muligheder for at registrere danske statsborgere, mens De Konservative og Venstre ikke ønskede at svække tjenestens muligheder for at registrere. Med regeringserklæringen signalerede den nye regering over for offentligheden, at den havde indskrænket PET's og FE's muligheder for at foretage registreringer, og dermed ønskede man fra regeringens side at skabe ro om efterretningstjenesterne. Imidlertid fik erklæringen også betydning som en ny retningslinje for PET. Efter dens offentliggørelse blev ordlyden ved en samtidig gennemført ændring af den eksisterende instruks fra 1953 indføjet som instruksens punkt nr. 7, hvilket blev meddelt landets politimestre i en *rundskrivelse af 2. oktober 1968*, dvs. to dage efter erklæringens offentliggørelse.

Spørgsmålet er, hvordan regeringserklæringen skal bedømmes som retningslinje for PET. Efter Kommissionens flertals opfattelse er regeringserklæringen en politisk tilkendegivelse rettet til omverdenen. Regeringserklæringen fremkom som nævnt på baggrund af længere tids forhandlinger i regeringen om omfanget af PET's registreringer, og dens ordlyd var udtryk for det kompromis, der var en forudsætning for, at alle tre regeringspartier kunne stå inde for erklæringen. Som retningslinje for PET skal ordlyden af regeringserklæringen, der indgik

som tillæg til 1953-instruksen, ses i forbindelse med det nedenfor citerede notat af 14. september 1968, der forelå som fortroligt ved erklæringens offentliggørelse, og som fastlagde retningslinjer og forståelsen af erklæringen.

Udtrykket ”alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed” betyder, at registrering af lovlig politisk virksomhed kun kunne finde sted, såfremt der tillige forelå et *andet* registreringsgrundlag end lovlig politisk virksomhed. Denne mulighed for at registrere lovlig politisk virksomhed, når der tillige forelå et andet grundlag, benyttedes af PET. Af særlig betydning i forbindelse med overvågning af kommunisterne var, at rejser til østlandene med politisk formål kunne begrunde en registrering. På den måde kunne en række ledende kommunister og deltagere i politiske rejser til østlandene registreres, uden at det stred mod ordene i regeringserklæringen, ligesom deltagelse i politiske skolekursus kunne begrunde, at der fandt registrering sted af de pågældendes politiske virksomhed. Omfanget af disse registreringer har næppe stået offentligheden klart.

Et flertal i Kommissionen er af den opfattelse, at regeringserklæringen ikke i sig selv kan anses som et udtryk for de retningslinjer, som PET efterfølgende fik til opgave at arbejde efter. Den 14. september 1968, altså to uger før regeringserklæringens offentliggørelse, havde Justitsministeriet formuleret et notat, ifølge hvilket det fremover var muligt at registrere følgende persongrupper:

1. personer, der har forbindelse med en efterforsknings sag, hvori der er spørgsmål om eventuel overtrædelse af straffelovens bestemmelser om forbrydelser mod rigets selvstændighed og sikkerhed og den lovlige samfundsorden, herunder i første række de i straffelovens kapitler 12 og 13 omhandlede forbrydelser.
2. personer, der har forbindelse til de under pkt. 1 nævnte personer, til udlændinge, der formodes at udøve virksomhed som nævnt under pkt. 1, eller til områder, hvorfra sådan virksomhed erfaringsmæssigt udøves.
3. personer, der enkeltvis eller som medlemmer af grupper eller organisationer udøver virksomhed, der har til formål eller er egnet til at forårsage uroligheder eller at omstyrte eller undergrave den lovlige samfundsorden.

Ifølge påtegninger på notatet stod det klart, at PET havde tilladelse til at registrere trotskister og anarkister samt venstrerevolutionære grupperinger, der var ”egnet til at forårsage uroligheder”, altså også dele af VS, jf. pkt. 3. Til gengæld gav notatet ikke mulighed for at registrere DKP'ere alene for medlemskab af partiet, men det var muligt, jf. pkt. 2, for PET at registrere danske statsborgere, der rejste til østblokken, og som stod i forbindelse med blandt andet østblokkambassaderne, og det ville naturligvis ofte være kommunister eller sympatisører.

Notatet af 14. september 1968 var udfærdiget i Justitsministeriet, men indholdet var udtryk for regeringens politik, hvilket PET's chef af Niels Madsen fik at vide på et møde i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg. Statsminister Hilmar Baunsgaard fra Det Radikale Venstre, udenrigsminister Poul Hartling fra Venstre, minister for kulturelle anliggender og nedrustningsspørgsmål K. Helveg-Petersen fra Det Radikale Venstre og forsvarsminister Erik Ninn-Hansen fra Det Konservative Folkeparti havde tillige alle givet deres tilslutning hertil den 26. september 1968.³⁰ 14. september-notatet var det grundlæggende tolkningspapir for PET i forhold til instruksen til PET under resten af den kolde krig.

Forståelsen af regeringserklæringen er vigtig for vurderingen af PET's efterfølgende arbejde. Den forståelse, som *Kommissionens flertal* lægger til grund, betyder, at tjenesten ved at følge den fortolkning, der blev formuleret i notatet af 14. september, holdt sig inden for de rammer, der var udstukket af regeringen.³¹

Et medlem af Kommissionen deler ikke flertallets vurdering af regeringserklæringens retlige status og betydning. Der er derfor afgivet en *mindretalsudtalelse*, hvoraf fremgår, at dette kommissionsmedlem – under hensyn til regeringserklæringens indhold, de særlige omstændigheder ved dens tilblivelse og gennemførelse samt efterfølgende officielle tilkendegivelser om dens betydning – anser erklæringen for at have været retligt bindende for regeringen og dens ministre, herunder justitsministeren. Som følge heraf måtte efterfølgende ændring af de i regeringserklæringen fastsatte regler om registrering af danske statsborgere kræve underretning af Folketinget.

Som følge heraf er det mindretallets opfattelse, at administrative retningslinjer fra Justitsministeriet til PET angående registreringspraksis måtte holde sig inden for de rammer, som var blevet fastsat i regeringserklæringen og det samtidige tillæg til Justitsministeriets instruks fra 1953. Havde tillægget til instruksen stået alene, ville der have været adgang for justitsministeren til at foretage ændringer heri. Som følge af den afgivne regeringserklæring har adgangen til efterfølgende administrativ ændring af registreringskriterierne imidlertid efter mindretallets opfattelse været begrænset af de kriterier for registrering, der fulgte af regeringserklæringen. Dette har ikke mindst betydning for vurderingen af

30 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 2.

31 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 15.

Justitsministeriets fortrolige notat af 14. september 1968, som mindretallet anser for at være delvist uforeneligt med regeringserklæringen.³²

Regeringserklæringen gav anledning til en omfattende udrensning i PET's arkiv, ikke mindst da erklæringen satte grænser for muligheden for at registrere danske kommunister samt SF'ere og VS'ere, når der ikke forelå andet oplyst end det politiske tilhørsforhold. Det skal dog understreges, at denne udrensning var påbegyndt allerede i midten af 1960'erne, hvor PET havde *makuleret* omkring 13.000 personsager.

Oversigt over makulerede registreringer, 1960-1970 (Statistisk oversigt over 30.455 personsager. Tabellen er ikke baseret på fuldstændige tal, men bygger på et repræsentativt udsnit).

Mak. i 1960:	19
Mak. i 1961:	7
Mak. i 1962:	5
Mak. i 1963:	1
Mak. i 1964:	35
Mak. i 1965:	5.009
Mak. i 1966:	7.746
Mak. i 1967:	726
Mak. i 1968:	65
Mak. i 1969:	5.663
Mak. i 1970:	63

Kommissionen har endvidere undersøgt omfanget af PET's makuleringer i årene efter regeringserklæringens fremsættelse, hvor det dokumenteres, at en lang række registreringer blev slettet i de følgende måneder og år.

I 1970 blev de tromlestimler makuleret, der alene fungerede som henvisninger. I det omfang personer var registreret under henvisning til, at de var "gift med" en bestemt person, blev registreringerne også makuleret; knap 31.000

³² Mindreudtalelsen af Jens Vedsted-Hansen er bragt i Kommissionens beretning bind 15 *Mindreudtalelse og juridiske notater*, del 1.

strimler. Desuden blev mere end 4.000 strimler makuleret, da disse var kryds-henvisninger. Yderligere blev et antal rejseregistreringer slettet. I alt blev således knap 44.000 tromlestrimler samt underliggende oplysninger makuleret i 1970. Det følgende år blev knap 23.000 tromlestrimler makuleret. I 1972-73 blev der makuleret yderligere et antal registreringer med tilhørende emnesager. Det gjaldt eksempelvis PET's emnesag om SF, der reduceredes med 99 pct. Endelig gennemførte PET endnu en revision af registreringerne i 1973-76, hvor der blev makuleret mere end 3.000 personsager.

En del af diskussionen om PET's registreringer har været spørgsmålet om, hvorvidt tjenesten under en eller anden form gemte de makulerede oplysninger. Denne diskussion fik i 1990'erne et nyt grundlag, da et dagbogsnotat udfærdiget af daværende justitsminister Knud Thestrup i 1971 blev bragt til offentlighedens kundskab. Det hed heri, at politimester Jørgen Skat-Rørdam "havde opdaget, at afdøde Arne Nielsen havde ladet den del af Efterretningstjenestens kartoteker, der blev tilintetgjort som følge af regeringsbeslutningen, mikrofotograferet og opbevare i en forseglet pakke i den danske ambassade i U.S.A.". Kommissionen har nøje undersøgt dette spørgsmål og er nået til den konklusion, at Thestrups dagbogsnotat, hvis indhold ikke har kunnet bekræftes af de i notatet nævnte personer, må bero på en misforståelse.³³

I forbindelse med undersøgelsen af dette spørgsmål har Kommissionen konstateret, at der blev foretaget en mikrofotografering af PET's arkiv i 1969-70, men det havde sin forklaring i, at PET på dette tidspunkt stod over for at flytte fra Politigården til egne lokaler på Amager. Som det er fremgået ovenfor, havde PET på det tidspunkt gennemført langt den overvejende del af den makulering, der var et resultat af regeringserklæringen. Det var derfor ikke muligt for PET at fotograferet materiale, som skulle makuleres som følge af regeringserklæringen. Det har heller ikke været muligt at påvise, om der faktisk blev deponeret film på den danske ambassade i Washington i den nævnte periode, eventuelt som et rømningsarkiv, men det kan ikke udelukkes, at der har været tale om ældre film, der af justitsministeren ved en misforståelse er sat i forbindelse med makuleringerne efter regeringserklæringen.

En anden diskussion, der udspringer af regeringserklæringen, og som er nævnt i forarbejderne til den lov, hvorved Kommissionen er nedsat, vedrører en *notits af 19. december 1968*, hvorefter PET's daværende chef, politiinspektør

33 Se nærmere Kommissionens beretning bind 3 *Regeringsserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 8.

Arne Nielsen, havde givet ordre til, at ledende DKP'ere og DKU'ere samt ledende medlemmer af VS og SUF fortsat skulle registreres.

Kommissionen har forsøgt at opgøre, hvor mange danske statsborgere, der blev registreret som følge af Arne Niensens ordre, og et skøn er, at det har drejet sig om mere end 500 personer. Den nævnte praksis er fremhævet i bemærkningerne til lov nr. 359 af 2. juni 1999 om nedsættelse af Kommissionen. Kommissionen har i sin historiske beskrivelse derfor nærmere overvejet, om notitsen fra december 1968 kunne indebære, at PET handlede i strid med regeringserklæringens retningslinjer. Kommissionens flertal finder, at det ikke er tilfældet, da PET's registreringspraksis i de år i det væsentlige fulgte retningslinjerne i det ovennævnte notat af 14. september 1968, som udtrykte Justitsministeriets forståelse af registreringsreglerne efter regeringserklæringen. Ordren af 19. december 1968 må anses for en opregning af, hvilke persongrupper, der i henhold til notatet af 14. september 1968 fortsat kunne registreres. Denne registreringspraksis fortsatte indtil 1974, hvor den ophørte efter ordre fra politimester Jørgen Skat-Rørdam.³⁴

Af den ovenfor omtalte *mindretalsudtalelse* vedrørende regeringserklæringens retlige betydning fremgår det, at et medlem af Kommissionen finder de registreringskriterier, der fremgår af notitsen af 19. december 1968, stridende mod regeringserklæringen. Dette kommissionsmedlem anser det endvidere for tvivlsomt, om de i notitsen angivne registreringskriterier var fuldt ud i overensstemmelse med Justitsministeriets notat af 14. september 1968.³⁵

Kommissionen har ikke set det som sin opgave at tage stilling til, om veksellende justitsministre eller andre politikere burde have klargjort over for Folketinget, at regeringserklæringen i praksis anvendtes på en anden måde, end det kunne fremgå af regeringserklæringen, men det er klart, at Kommissionen har noteret, at der er en sådan diskrepans. Efter Kommissionens flertals opfattelse er dette imidlertid et politisk spørgsmål og ikke spørgsmål om PET's overholdelse af givne retningslinjer, som var godkendt af regeringen.

34 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 3, 8 samt Jens Vedsted-Hansens mindretalsudtalelse i Kommissionens beretning bind 15 *Særudtalelse og juridiske notater*, første del.

35 Se mere herom i Kommissionens beretning bind 15 *Mindreudtalelse og juridiske notater*, første del.

Wamberg-udvalget

Den kritik i offentligheden af PET's registreringer, der havde været en del af den politiske dagsorden siden tjenestens etablering, aktualiserede spørgsmålet om etablering af et kontrolorgan, der på offentlighedens vegne skulle have indsigt med PET's registreringer. Ideerne var mange, og der blev i Folketinget blandt andet stillet forslag om nedsættelse af et parlamentarisk kontroludvalg, der således skulle omfatte politikere. En anden tanke var, at man kunne nedsætte et udvalg blandt andet med repræsentation af pressen. Set fra den til enhver tid siddende regerings side var et parlamentarisk kontroludvalg imidlertid uønsket, da det kunne medføre, at nogle af de partier, hvis tilhængere blev registreret, fik indsigt i PET's virksomhed. Samtidig måtte man erkende, at det ville være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, for PET at udføre sine funktioner, hvis alt for mange uden for systemet, herunder fra pressen, fik indsigt i registreringer, arbejdsmetoder og samarbejdspartnere. Endelig var det vigtigt at fastholde det endelige ansvar for PET's virksomhed hos Justitsministeriet. Resultatet blev, at der af J.O. Krags regering den 8. juni 1964 nedsattes et kontroludvalg, det såkaldte *Wamberg-udvalg*, der fik til opgave at kontrollere PET's registreringer og videregivelse af oplysninger til andre myndigheder.

Udvalget har sit navn efter dets første formand A.M. Wamberg (1964-81), der var amtmand i Vejle. Udvalget havde foruden en formand tre andre medlemmer. I udvalgets møder deltog en repræsentant for politiets efterretningstjeneste, og det var som regel chefen. Yderligere kunne direktøren for Udenrigsministeriet og departementscheferne i Justitsministeriet og Forsvarsministeriet deltage i møderne, men det skete efterhånden kun i begrænset omfang.

Det hedder i kommissoriet for Wamberg-udvalget:

”...

Udvalget har til opgave at føre tilsyn med politiets efterretningstjenestes registrering og videregivelse af oplysninger.

Udvalget holdes underrettet om de til enhver tid fulgte retningslinier for registrering.

I tilfælde, hvor efterretningstjenesten påtænker i anledning af forespørgsel fra en styrelse at videregive foreliggende oplysninger vedrørende enkeltpersoner, forelægges sagen forinden for udvalget til godkendelse af, at oplysningerne videregives...”

Hensigten med udvalgets nedsættelse beskrives detaljeret i Kommissionens beretning. På den ene side var nedsættelsen af udvalget fra regeringens side en

imødekommelse af kritikeres, blandt andet Det Radikale Venstres, ønske om øget kontrol med PET. På den anden side kan udvalgets nedsættelse fra regeringens side også ses som et forsøg på at beskytte PET, således at tjenesten fortsat kunne udføre det arbejde, som Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative var enige om, skulle udføres. Forholdet var nemlig det, at når offentligheden for fremtiden stillede spørgsmål vedrørende PET's registreringer, kunne skiftende regeringer henvise til, at det siddende udvalg førte tilsyn med registreringerne. At der var et sådant hensyn, udelukkede dog ikke, som nedenfor omtalt, at der særlig i begyndelsen både fra PET's og fra Justitsministeriets side blev set med skepsis på udvalget, hvis nedsættelse betragtedes som en utidig indblanding i interne forhold, der bedst unddroges andres kontrol.

Arbejdet i Wamberg-udvalget foregik på den måde, at der afholdtes regelmæssige møder, typisk en gang om måneden, hvor PET's ledelse forelagde sager for udvalget eller orienterede om PET's forhold. Udvalgets medlemmer havde samtidig mulighed for at gennemføre stikprøvekontrol af PET's registreringer på den måde, at udvalget udbad sig bestemte sager vedrørende enkeltpersoner eller bestemte B.-numre. På den baggrund kunne udvalget danne sig et billede af registreringspraksis. Udvalget kunne enten bede om bestemte numre eller opgive navne, og PET oplyste da, om de pågældende var registreret. Undtaget var sager, hvori der konkret foregik efterforskning. I sådanne tilfælde skulle PET redegøre mundtligt for den pågældende sag.

Medlemmer af Wamberg-udvalget 1964-1989

1964-1986	A.M. Wamberg
1964-1978	Johan Hvidtfeldt
1964-1989	Jon Palle Buhl
1964-1987	Harald Engberg-Pedersen
1978-1991	Kristof Glamann
1981-1986	Niels Elkær-Hansen
1986-2001	Bodil Panild
1987-	H.C. Bjerg
1989-2009	Niels Fisch-Thomsen

I de første år pressede udvalget på for at fastholde og udvide sin kompetence. Det fremgår af Kommissionens beretning, at det lykkedes udvalget at få mulighed for at inspicere den efterretningsvirksomhed, der blev udfoldet i politikredsene.

I 1965 blev det besluttet, at udvalget fremover skulle have forelagt oplysninger, der skulle videregives til udenlandske myndigheder i forbindelse med visumforespørgsler. Desuden skulle udvalget fremover have forelagt oplysning om sikkerhedsundersøgelser i udlandet. Dette tilsyn omfattede dog ikke forespørgsler fra udenlandske myndigheder om danske statsborgere i forbindelse med efterforskningssager. Endelig lagde udvalget pres på for at reducere registreringen af DKP'ere og SF'ere. Kommissionen vurderer, at Wamberg-udvalget fik en betydelig indflydelse på PET's arbejdsgange. Antallet af såkaldte "videregivelsessager", der forelagdes udvalget, faldt fra godt og vel 150 i 1964 til mindre end 50 i 1967. I samme periode faldt udvalgets afslag på videregivelse af oplysninger fra 16 til ingen. Fra cirka 1971 blev Wamberg-udvalget forelagt alle nyregistreringer.³⁶

Det undertiden modsætningsprægede forhold mellem ministeriet og PET's ledelse på den ene side og udvalget på den anden gav sig blandt andet udslag i, at det kunne være vanskeligt for udvalget at få klare oplysninger om retningslinjerne for PET. Sådan som Kommissionen har kunnet rekonstruere forløbet, blev udvalget formentlig ikke gjort bekendt med det ovenfor omtalte notat af 14. september 1968, som var grundlag for, at PET fortsatte registreringerne af blandt andre trostkister, anarkister og visse VS'ere. Så sent som i 1974 skrev amtmand Wamberg i et brev til daværende justitsminister Nathalie Lind, at udvalget havde

"kritiseret, at der i efterretningstjenesten findes mange oplysninger om lovlig politisk virksomhed, der holdes i live af registreringsværdige oplysninger, som i mange tilfælde er ganske ubelastende. Udvalget finder ikke dette stemmende med regeringsbeslutningen af 30. september 1968, og med de kommentarer, der fra regeringsside er fremkommet under folketingsdebatterne..."

At udvalget ikke synes at være blevet orienteret om notatet af 14. september 1968 betyder imidlertid ikke, at det var uden viden om den praksis, der blev fulgt på registreringsområdet. Både PET og Justitsministeriet forsvarede over for Wamberg-udvalget flere gange PET's registreringer med henvisning til kriterier svarende til de principper, der var beskrevet i notatet af 14. september 1968. Og under alle omstændigheder fik udvalget oplysninger om registreringskriterierne forud for udarbejdelsen et nyt sæt retningslinjer fra 1983. Men netop det forhold, at udvalget i forbindelse med udsendelsen af regeringserklæringen ikke synes at have kendt notatet fra 14. september 1968, betød, at udvalgets antagelser om,

36 Kommissionens beretning bind 2 *Politiets Efterretningstjeneste 1945-1968*, kap. 10.

hvilke registreringer PET måtte foretage, og hvilke registreringer PET ikke måtte foretage, i realiteten beroede på formodninger.

Det vanskelige samarbejde i udvalgets første år illustreres af, at et af de mere kritiske medlemmer, Harald Engberg-Pedersen, flere gange truede med at træde ud af udvalget, blandt andet i sommeren 1974. Særlig kritisk var han og udvalget over for den allerede nævnte omstændighed, at vekslende justitsministre kunne efterlade Folketinget med et andet indtryk af, hvilke persongrupper der blev registreret af PET, og hvad grundlaget var, end virkeligheden, sådan som udvalget kendte den, så ud.

På grund af tavshedspligten var Wamberg-udvalgets medlemmer afskåret fra udadtil at udtrykke deres kritik på anden måde end ved at forlade udvalget. At udvalget var kritisk over for PET betyder dog ikke, at det var indstillet på at tage en sådan konsekvens heraf. Trusler om at gå forblev trusler, og samtidig kan det konstateres, at forholdet mellem udvalget og PET gradvist blev mindre spændt. Referaterne af udvalgets møder og Kommissionens afhøringer viser, at udvalgets medlemmer i praksis udviste en udstrakt forståelse for tjenestens vilkår, som dog især må ses på baggrund af tidens politiske konfrontationer. Omvendt vænnede PET sig også til Wamberg-udvalgets kontrol, og forholdet mellem PET's ledelse og Wamberg-udvalget blev bedre som årene gik. Ole Stig Andersen, der var chef for PET i årene 1975-84, har karakteriseret forholdet mellem PET og Wamberg-udvalget som en art "symbiose", hvor parterne opnår en gensidig forståelse af hinandens vilkår.³⁷ Det kan diskuteres, om Wamberg-udvalget burde have forholdt sig mere kritisk til PET, men Kommissionen konstaterer, at udvalget ikke mente at burde drage nogen konsekvenser af utilfredshed med modtagne oplysninger.

Kommissionen har undersøgt, om PET fulgte de regler, der var fastlagt, når Wamberg-udvalget foretog stikprøver blandt PET's registreringer. Kommissionen har i den forbindelse kunnet konstatere, at Wamberg-udvalget efter fremsættelsen af regeringserklæringen 1968 i 20 tilfælde blev enten fejlinformeret eller forholdt sager, som udvalget havde krav på at se, eller, hvis sagerne ikke kunne forevises udvalget, da at modtage en forklaring. Der var tale om 19 sager fra årene 1969 og 1970, dvs. i Arne Niensens tid som chef, samt fra 1976 og 1978 foruden én nyregistrering fra 1977, dvs. under Ole Stig Andersens tid som chef. Der var tale om både efterforsknings-, operations- og personsager, som ikke blev

37 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 2.

forevist Wamberg-udvalget. I hvert fald i nogle af de sager, der ikke blev forevist Wamberg-udvalget, valgte PET at placere en rød seddel for at sikre, at man ikke ved en fejl på et senere tidspunkt kom til at forevise sagen for udvalget.

Forhenværende politimester Ole Stig Andersen har over for Kommissionen erklæret, at han ved sin tiltrædelse afskaffede ”systemet” med de *røde sedler*, hvilket antyder en brug i forgængerens Jørgen Skat-Rørdams tid som chef.³⁸ Kommissionens undersøgelse kan dog ikke bekræfte, at udvalget er blevet forholdt sager i perioden 1971-75.

Arbejdskartoteker

PET's såkaldte *arbejdskartoteker* er omtalt i forarbejderne til loven om nedsættelse af Kommissionen. Om arbejdskartoteker skal indledningsvis anføres, at disse er et almindeligt accepteret arbejdsredskab for politiet, der i forbindelse med efterforskningsarbejde har behov for at kunne opbevare et større eller mindre antal personoplysninger i et kartotek, mens efterforskningen pågår.

Baggrunden for omtalen af arbejdskartoteker i lovens forarbejder var et spørgsmål om, hvorvidt PET havde anvendt sådanne kartoteker til at opbevare oplysninger, som tjenesten ifølge gældende regler og retningslinjer enten burde have makuleret, eller som, såfremt oplysningerne havde den karakter, burde have dannet grundlag for registrering. Problemet i relation til registreringsreglerne var, at oplysninger, som ikke kunne føre til registrering, kunne bevares i sådanne arbejdskartoteker. Hvis PET havde opbevaret oplysninger om lovlig politisk virksomhed i sådanne kartoteker og i længere tid end nødvendigt i forhold til verserende efterforskningssager, ville der foreligge omgåelse. I relation til Wamberg-udvalget, hvis opgave blandt andet var at føre kontrol med omfanget af registreringer, ville opbevaring af sådanne oplysninger, som udvalget ikke var vidende om, få karakter af en vildledning, da Wamberg-udvalget på den måde blev unddraget indsigt i det reelle omfang af registreringer. En opbevaring ud over den nødvendige tidsperiode af personoplysninger var nemlig i realiteten en registrering, selvom den ikke faldt ind under PET's mere snævre definition af registrering. I den forbindelse konstaterer Kommissionen, at en sådan bevaring af personoplysninger må sidestilles med en registrering. Kommissionen under-

38 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 4.

streger hermed, at PET's registreringsbegreb ikke kan berettige til, at oplysninger gemmes i arbejdskartoteker eller på anden måde forholdes Wamberg-udvalget. PET's registreringsbegreb kan alene betragtes teknisk. I relation til Kommissionens undersøgelse er lagt et videre registreringsbegreb til grund, som også omfatter anden opbevaring af personoplysninger i PET.³⁹

Det fremgår af Kommissionens beretning, at både Centralafdelingen og regionsafdelingerne efter offentliggørelsen af regeringserklæringen fortsat har anvendt arbejdskartoteker og organisationssager til at opbevare oplysninger, som ikke længere måtte opbevares efter, at det i regeringserklæringen var udtalt, at der ikke længere måtte ske en registrering alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed. I årene frem til 1985 blev der i både Centralafdelingen og i regionerne opbevaret oplysninger om danske statsborgeres politiske aktiviteter på venstrefløjen, i tilslutning til diverse venstreorienterede bevægelser, deltagelse i politisk-faglige konflikter, stillere, anmeldere, læserbrevsskribenter, mødedeltagere mv.

Kommissionen har dokumenteret, at der i 1985 var opført omtrent 25.000 danske statsborgere i arbejdskartotekerne. Af disse blev cirka 6.500 udtaget i 1985, da oplysningerne enten vedrørte lovlig politisk virksomhed eller var forældede. I organisationssagerne opbevarede PET endvidere navnelister over personer, der var virksomme i sammenhænge, som lå ud over de kategorier, for hvilke der forelå ministeriel accept: Medlemmer, ”tilknyttede”, delegerede, gæster, stillere og deltagere i seminarer, deputationer, vælgermøder og deltagelse i lejre. Frem til 1985 benyttede PET formentlig i et vist omfang disse oplysninger, når man foretog sikkerhedsundersøgelser. I 1985 blev der indført mere præcise regler for PET's brug af arbejdskartoteker.⁴⁰

39 Se om sammenlægningen af arbejdskartotekerne i subversionsafdelingen, der reelt gjorde det vanskeligt at skelne mellem tromle og arbejdskartotek, i Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 14. Se endvidere Kommissionens retlige vurdering sammesteds.

40 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 14.

Omfanget af PET's registreringer samt noteringer i arbejdskartoteker

År	I alt registrerede	Heraf belastet	Arbejdskartoteker
1947/48	?	?	4-5.000
1950/51	ca. 100.000 kort	?	20.000
1954	60-70.000	50.000	?
1964	250-300.000	40.000	?
1966	100.000	50.000	?
1972	68.593	37.193	?
1980	61.363	14.399	?
1985	60.132	11.972	Ca. 25.000
1988/89	63.454	12.181	14.257

Spørgsmålet om brug af arbejdskartoteker blev behandlet i den i indledningen omtalte Kommissionsdomstol af 1977. Kommissionen konstaterer, at PET fra-veg de her givne retningslinjer for brugen af arbejdskartoteker uden at orientere Wamberg-udvalget herom.

Ligeledes konstaterer Kommissionen, at der også på anden måde i systematiseret form opbevaredes personoplysninger i PET's arkiv, uden at de om registrering gældende regler var iagttaget.

Nye retningslinjer 1983

I 1983 godkendte Poul Schlüters regering et nyt sæt *retningslinjer* for PET's overvågning på det politiske område, som på mange måder var en kodificering af den hidtidige praksis. Behovet for nye retningslinjer var begrundet i usikkerheden om, hvor grænsen gik mellem lovlig og ulovlig politisk virksomhed, således som den var blevet aktualiseret af ordene i regeringserklæringen fra 1968 om, at PET ikke måtte registrere danske statsborgere "alene" på grundlag af lovlig politisk aktivitet. De nye retningslinjer kan således ses som et forsøg på at fastlægge grænsen mellem lovlig og ulovlig politisk virksomhed, ligesom de nye retningslinjer satte rammerne for PET's fortsatte operative virkemidler.

De nye retningslinjer havde form af en beskrivelse af PET's registreringspraksis, der godkendtes af regeringen. Det er vigtigt at understrege, at 1983-retningslinjerne ikke ændrede grundlaget for PET's virksomhed. Retningslinjerne var da

også i det væsentlige en gengivelse i en mere udførlig og ordrig form af Justitsministeriets notat af 14. september 1968. Til gengæld indeholdt retningslinjerne en beskrivelse af, hvilke metoder PET måtte benytte over for de overvågede miljøer (se nedenfor om kilder, penetranter og kontaktnet).

1983-retningslinjerne præciserede, at PET var berettiget til at registrere et parti eller en organisations medlemmer, såfremt gennemførelse af partiets politik ifølge dets program eller udtalelser fra partiets ledere kun kunne realiseres ved brug af ulovlige metoder, og partiets virksomhed i øvrigt underbyggede dette. Til grund for denne præcisering lå blandt andet Wamberg-udvalgets mange diskussioner om, hvorledes man skulle definere begrebet ”ulovlig virksomhed” som grundlag for registrering. Politiske partier kunne opfattes som lovlige, når de var opstillingsberettigede til folketings- og kommunalvalg, uanset at PET havde sikker viden om, at disse partiers politiske virksomhed i et vist omfang blev bedrevet med midler, der var i strid med den lovlige samfundsorden. I begyndelsen af 1980'erne havde Wamberg-udvalget accepteret, at medlemskab af sådanne organisationer kunne være registreringsgrund.

Siden 1970 havde medlemskab en række partier og grupperinger kunnet danne grundlag for registrering, således Socialistisk Arbejderparti (SAP), Kommunistisk Arbejderparti (KAP), Anarkistiske grupper såsom Anarkistisk Føderation i Danmark (AFID), og Organisationen af Revolutionære Anarkister (ORA) samt DKP, visse grupper inden for VS, grupper på højrefløjen som f.eks. Danmarks Nationalsocialistiske Ungdom (DNSU), visse Anti-NATO-grupper og grupperinger med forbindelse til terrororganisationer og frihedsbevægelser (f.eks. Palestinian Workers' Union (PWU)).

Forud for vedtagelsen af de nye retningslinjer i 1983 synes PET at have lagt vægt på en sondring mellem sine kilder og kontakter. Med de nye retningslinjer skelnede man mellem penetrering og kontaktnet. Penetrering var en ”indplantning” eller en ”hvervning” i inderkredsen, mens kontaktnet var ”en orientering gennem personer, som normalt har føling med organisationens især ydre cirkler”. PET fik med de nye retningslinjer ret til at anvende ”kontaktnet”, som kunne være aktuelle over for ”frontorganisationer” som World Peace Council (WPC), World Federation of Trade Unions (WFTU), International Association of Democratic Lawyers (IADL) og nationale udløbere heraf, samt f.eks. Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed og tilknyttede organisationer.

Endelig præciserede de nye retningslinjer, at PET havde mulighed for at overvåge yderligtgående gruppers aktiviteter i forbindelse med arbejdsmarkedskonflikter. Det gjaldt f.eks. Fælles Kurs Klubben, der var repræsenteret i Folketinget i 1987-88, samt DKP.

Efter godkendelsen af 1983-retningslinjerne havde PET en mere præcis viden om, hvilke grupper tjenesten skulle overvåge. Dermed blev PET's operative indsats i 1980'erne mere målrettet, og som følge heraf var det muligt at operere efter klarere prioriteringer. PET's arbejde i 1980'erne var således præget af en højt prioriteret kildeføring på den yderste venstre- og højrefløj samt på arbejdsmarkedet.⁴¹

PET's "trusselsbillede" 1945-89

I den offentlige debat tales der om, at PET havde et *trusselsbillede*. Hvad der menes hermed, er ikke altid ganske klart, men det synes undertiden at være tanken, at PET havde sin egen opfattelse af, hvad og hvem der udgjorde en trussel mod det bestående samfund, og at tjenesten på den baggrund indsamlede oplysninger om politisk aktivitet. Spørgsmålet har også været rejst, om PET under den kolde krig hang fast i forældede trusselsbilleder, og det har været diskuteret, om PET's trusselsbillede var retvisende i den forstand, at truslen, som den opfattedes af PET, var reel.

Kommissionens undersøgelse har vist, at omfanget og karakteren af PET's efterforskning under den kolde krig i høj grad var bestemt af faktorer, der skal søges uden for og ikke inden for PET. Tjenesten var som nævnt den del af politiet, der havde til opgave at forhindre aktiviteter inden for Danmarks grænser, der kunne true den lovlige samfundsorden. Samtidig var PET den til enhver tid siddende regerings tjeneste, og det var de instrukser, der gennem Justitsministeriet blev udstukket fra regeringen, der dannede grundlaget for PET's overvågning. PET's opgave var at kortlægge det politiske landskab for at konstatere, om der blev udfoldet politisk aktivitet, der faldt inden for rammerne af det, som PET var sat til at overvåge, og som grundlæggende havde at gøre med, om der skete overtrædelse af straffelovens kapitler 12 og 13. Såfremt det syntes at kunne være tilfældet, iværksatte PET en efterforskning. Støtte PET på anden form for politisk virksomhed, der var i strid med, eller som man antog kunne udvikle sig til at være i strid med den lovlige samfundsorden, konstaterede tjenesten dette. Beslutning om, hvorvidt PET skulle iværksætte en efterforskning, blev ofte truffet i samarbejde med Justitsministeriet.

PET's efterforskning kan groft sagt siges at falde i tre perioder, der overordnet set falder sammen med udviklingen i den kolde krig. Den første fase var fra 1945 til begyndelsen af 1960'erne og dermed fra starten af den kolde krig til

41 Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 13; bind 8 *PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989*, del 4.

afspændingsperiodens begyndelse. Den anden fase indledtes i begyndelsen af 1960'erne og fortsatte til et stykke ind i 1970'erne, altså den periode der omtales som afspændingsperioden. Den tredje periode var fra et stykke ind i 1970'erne frem til den kolde krigs afslutning i årene omkring 1990.

Den første fase indledtes med overvågning af *nazistisk aktivitet* i Danmark. Dette afspejlede samtidens frygt for den yderste højrefløj og såkaldte varulvegrupper, men allerede i 1948 anmodede den daværende socialdemokratiske regering som nævnt PET om at overvåge og registrere *kommunistisk virksomhed*. Fra 1948 og frem til den kolde krigs afslutning blev DKP af de regeringsbærende politiske partier opfattet som en trussel mod den lovlige samfundsorden, og følgelig var det en opgave for PET at være særligt opmærksom på, hvorvidt DKP'ere virkede som en art femtekolonne i Danmark. I starten var der frygt for kommunistisk sabotage og kup i forbindelse med en eventuel sovjetisk besættelse, senere var det mere frygt for spionage og undergravende virksomhed, f.eks. uro på arbejdsmarkedet. PET overvågede også den sovjetiske og andre østambassader med det formål at forhindre spionage mod Danmark og danske interesser.

DKP var det eneste politiske parti i Danmark, som under den kolde krig stod i et erklæret loyalitetsforhold til Danmarks hovedmodstander: Sovjetunionen og Warszawapagten. Efter regeringserklæringen 1968 var det ikke længere tilladt for PET at registrere DKP'ere på grundlag deres blotte medlemskab af partiet, og Kommissionens undersøgelse kan da også bekræfte, at PET undlod at gøre dette. Det hed imidlertid i regeringserklæringen, at PET ikke måtte registrere "alene" på grundlag af lovlig politisk aktivitet, men på baggrund af 14. september-notatet kunne PET registrere DKP'ere, såfremt de havde såkaldte "østkontakter", dvs. hvis de stod i kontakt med enten østblokkens ambassader eller borgere fra østbloklandene. Desuden var det muligt for PET at registrere DKP'ere, der rejste til et eller flere af landene i østblokken. Da stort set samtlige ledende DKP'ere havde østkontakter og ofte rejste til østblokken, kunne PET registrere ledende medlemmer af DKP, hvilket man også gjorde. PET udfærdigede under den kolde krig årlige sammenfatninger af tjenestens overvågning. Fra den tidligste efterkrigstid indtil periodens afslutning udgjorde beskrivelsen af overvågningen af DKP en vigtig del. Især efter Stalins død i 1953 begyndte KGB at etablere kontakt under diplomatisk dække med danske politikere og journalister, og disse blev også omfattet af PET's overvågning og registrering.⁴²

42 Kommissionens beretning bind 6 *PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*, samt Kommissionens beretning bind 7 *PET's overvågning af politiske partier 1945-89*.

PET's særlige interesse for DKP's virksomhed i 1950'erne afspejledes af, at af de seks afdelinger, som tjenesten bestod af efter reorganiseringen i 1950-51, var fire beskæftiget med ”kommunismen i Danmark”, ”kortlægning af kommunistisk infiltration”, ”straffelovens kapitel 12 og 13”, dvs. spionage mod Danmark samt ”sager med særlig tilknytning til udlændinge og disses virke i Danmark”.⁴³

I årene omkring 1960 blev PET's overvågning af politisk virksomhed udvidet til også at omfatte dele af den aktivitet, der udgik fra den del af venstrefløjen, der undertiden kendes som Det nye Venstre, dvs. miljøet omkring SF, men også den øvrige del af den politiske venstrefløj: maoister, anarkister, trotskister mv., og Venstresocialisterne. Når Det nye Venstre tiltrak sig PET's opmærksomhed skyldtes dette, at PET's vurderinger i betydelig grad var baseret på de erfaringer, tjenesten havde med de miljøer, der blev overvåget. Da SF for en stor dels vedkommende var stiftet af personer, der tidligere havde været medlemmer af DKP, havde PET gennem en årrække SF mistænkt for reelt at være et kommunistparti. Denne mistanke var PET ikke ene om, og det ses da også af samtidens offentlige debat, at der gentagne gange refererede til ledende SF'eres kommunistiske fortid.⁴⁴

PET's overvågning af dele af venstrefløjen var fra 1960'erne også motiveret i, at der fra dette meget sammensatte miljø i stigende grad udgik det, der i PET's jargon blev omtalt som *uro*, dvs. aktiviteter af mere voldelig og undertiden militant karakter. Begyndelsen på denne udvikling iagttog PET fra første halvdel af 1960'erne, da PET mistænkte personer fra trotskistiske kredse af PET for at have stået bag aktioner i København, hvor blandt andet rejsebureauer, der arrangerede turistrejser til Spanien, blev udsat for bombesprængninger. Baggrunden var ifølge PET trotskisternes såkaldte antifascistiske kamp, og da Spanien var et diktatur, forsøgte trotskisterne ifølge PET at forhindre direkte forbindelser mellem Danmark og Spanien.

I 1965 blev en bombe bragt til sprængning i Randers. PET satte også trotskisterne i forbindelse med denne aktion. Gennem resten af 1960'erne godtgjorde PET's overvågning, at trotskister, anarkister og personer fra maoistiske kredse i stigende grad opfordrede til og undertiden gjorde brug af voldelige aktioner i den politiske kamp. Dette kom blandt andet til udtryk under en stor Vietnamdemonstration den 28. april 1968 og i den del af Vietnambevægelsen, der i 1969 organiserede sig i De Danske Vietnam-komiteer.

43 Kommissionens beretning bind 1 *Indledning*, kap. 4.

44 Kommissionens beretning bind 7 *PET's overvågning af de politiske partier 1945-1989*, del 2, kap. 1; bind 9 *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989*, kap. 4-8, 12, 13.

Udviklingen kulminerede i september 1970, da en sammensat kreds af venstrefløjsaktivister fraset DKP og SF stod bag de såkaldte Verdensbankuroligheder, der fandt sted under Verdensbankens og Valutafondens årsmøde, der i 1970 blev afholdt i København. Urolighederne var på det tidspunkt de mest omfattende i Danmark siden besættelsens afslutning i 1945, og PET's operative chef noterede efterfølgende, at situationen på et tidspunkt havde været uden for myndighedernes kontrol. Der havde været tale om "helt revolutionære tilstande".

Også dele af det studenterpolitiske miljø blev overvåget i den forbindelse, men Kommissionens undersøgelse har vist, at det ikke var universiteterne, Journalisthøjskolen eller seminarierne i sig selv, der havde PET's interesse. Det, der optog PET, var de muligt lovstridige aktiviteter, der udsprang fra visse politiske miljøer med tilknytning til uddannelsesinstitutionerne.⁴⁵

PET's overvågning af uro afspejlede sig i, at tjenesten i 1971 oprettede en afdeling, der fik til opgave at overvåge "indland med bl.a. uro-området og herved overvågning, efterforskning og bearbejdning vedrørende organisationer, grupper eller enkeltpersoner, hvis virksomhed har til formål eller er egnet til at forårsage uroligheder eller at omstyrte eller undergrave den lovlige samfundsorden."⁴⁶

At uroen toppede i 1970 betød ikke, at den efterfølgende forsvandt. Ligesom PET fortsat overvågede DKP'ernes aktiviteter, vedblev tjenesten i 1970'erne og 1980'erne at overvåge de dele af de politiske miljøer, der stod bag uroen. Det betød også, at PET så det som sin opgave at følge udviklingen på arbejdsmarkedet, hvor revolutionære grupper i 1970'erne og 1980'erne forsøgte at anvende arbejdsmarkedet som arena for faglige konflikter, der skulle ægge til uro og skubbe samfundet i retning af en revolutionær situation.

I 1970'erne fik PET endnu en to opgaver: at efterforske *sovjetisk meningspåvirkning* og at bidrage til *terrorbekæmpelse*. Hvad angår den sovjetiske meningspåvirkning, havde den eksisteret under hele den kolde krig, men den blev fra omkring midten af tiåret og frem til ca. midten af 1980'erne et meget væsentligt tema. Det kom til udtryk både i forhold til de politiske partier, hvor KGB forsøgte at hverve politikere, i forhold til protestmiljøerne, hvor Sovjetunionen forsøgte at anvende tidens protestbevægelser til sovjetisk agitation, og i forhold til journalistiske kredse og i et vist omfang kulturlivet.⁴⁷

45 Kommissionens beretning bind 9 *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989*, kap. 4-8; bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*, kap. 2-5.

46 Kommissionens beretning bind 1 *Indledning*, kap. 4.

47 Se mere herom i Kommissionens beretning bind 7 *PET's overvågning af politiske partier 1945-89*,

Baggrunden for PET's terrorbekæmpelse var den udvikling i verden, hvor terror fra 1970'ernes begyndelse blev stadigt mere hyppigt forekommende. Et antal danske venstrefløjsgrupper solidariserede sig i stigende grad med udenlandske befrielsesbevægelser, hvoraf nogle anvendte terror. I 1970'erne solidariserede maoistiske grupper sig med palæstinenserens kamp i Mellemøsten, og PET's efterforskning tydede på, at visse dele af det maoistiske miljø også støttede mellemøstlige grupper, der benyttede terror som redskab i den politiske kamp. Eksempelvis stod medlemmer af den såkaldte Appel-gruppe i 1980'erne bag en række kriminelle handlinger, hvor formålet var at tilvejebringe penge til PFLP. Det er Kommissionens indtryk, at PET i 1980'erne havde opmærksomheden rettet mod en større kreds af personer med sådanne synspunkter med tilknytning til Appel-gruppen. PET konstaterede endvidere, at der i VS fandtes aktører, der støttede PFLP og denne organisations mål om at udslette staten Israel – også selv om VS' støtte alene havde politisk og humanitær karakter. PET konstaterede endvidere, at der var kontakter mellem dele af VS og IRA (Irish Republican Army).

Fra midten af 1980'erne erklærede dele af det danske BZ-miljø sin solidaritet med især vesttysk terrorisme i skikkelse af Rote Armee Fraktion (RAF). Også andre politiske bevægelser på den yderste venstrefløj havde sympati for udenlandske bevægelser, der benyttede sig af terror.⁴⁸

Samtidig med udviklingen i international terrorisme og en vis støtte i danske kredse hertil fik den yderste højrefløj en stadigt mere fremskudt plads i PET's overvågning fra cirka midten af 1970'erne frem til slutningen af den kolde krig. Nazismen eksisterede fortsat i Danmark. I midten af 1980'erne voksede det nazistiske miljø, og samtidig blev Danmark ifølge PET's iagttagelser et internationalt omdrejningspunkt for distribution af nazistisk propaganda.

I slutningen af 1980'erne kom den yderste højrefløj og den yderste venstrefløj i stigende grad i konflikt med hinanden.⁴⁹

Det spørgsmål har været rejst, om PET's trusselsbillede var realistisk således forstået, om den overvågning og efterforskning, som fandt sted, også rettede

del 1, kap. 2-3, del 2, kap. 2; bind 10 *PET's overvågning af protestmiljøer 1945-1989*, kap. 3, 5, 6, 7 samt bind 13 *KGB's kontakt- og agentnet i Danmark under den kolde krig*.

48 Kommissionens beretning bind 7 *PET's overvågning af politiske partier 1945-1989*, del 3; bind 9 *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989*, kap. 17, 18, 21; bind 10 *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*, kap. 8.

49 Kommissionens beretning bind 11 *PET's overvågning af den yderste højrefløj 1945-1994*.

sig mod en virkelig eksisterende trussel. I den forbindelse er der grund til at fremhæve, at det ikke udelukkende var PET, der bestemte trusselsbilledet, men at rammerne for, hvilke politiske aktiviteter PET skulle efterforske, blev sat fra politisk side, og det var med dette udgangspunkt, at PET foretog overvågning og registrering. Desuden er det vigtigt at sondre mellem, hvad man kunne vide i samtiden, og hvad der efterfølgende har kunnet dokumenteres.

Et andet spørgsmål er, hvordan man kan bedømme PET's efterforskning på det politiske område, og om PET var i stand til at danne sig et retvisende billede af, hvad der foregik i de overvågede miljøer?

Overordnet set er det Kommissionens vurdering, at PET's ledelse under den kolde krig havde et billede af politiske aktiviteter i de overvågede miljøer, som afspejlede den faktiske aktivitet og dens betydning. Denne vurdering er ikke alene baseret på tilvejebragte oplysninger beroende i PET's arkiv, men også oplysninger fra de overvågede miljøers arkiver samt fra den eksisterende faglige litteratur. Det skal tages i betragtning, at tjenesten gennem alle årene var en lille enhed med mange opgaver, hvoraf overvågningen af politik virksomhed kun var en enkelt. I PET's arkiv findes talrige eksempler på, at PET-medarbejdere giver udtryk for, hvorledes de anskuede et givet politisk miljø. Det skal imidlertid understreges, at de vurderinger, der er fremsat af PET's medarbejdere, ikke uden videre kan siges at repræsentere ledelsens vurderinger. Når man har omtalt PET's vurderinger, har Kommissionen taget udgangspunkt i ledelsens vurderinger og ikke i vurderinger, der alene kan tilskrives enkelte PET-medarbejdere.

Hvad angår PET's billede af DKP og dette partis forbindelser til Sovjetunionen er det Kommissionens opfattelse, at PET's vurderinger var korrekte, selvom det aldrig lykkedes PET at bevise eksistensen af et illegalt apparat, partiets involvering i illegale aktiviteter (spionage, sabotaget mv.) eller økonomisk støtte fra Øst. Tilsvarende kan PET's billede af SF, VS og diverse mindre politiske grupper på højre- og venstrefløjen anses som realistisk. Der var også vurderinger fra PET's side med hensyn til, hvilke bevægelser, der var frontorganisationer, hvilke bevægelser, der var genstand for kommunistisk eller anden infiltration, og hvilke bevægelser der var folkelige og tværpolitiske bevægelser uden efterretningsmæssig interesse, som svarede til virkeligheden. Realisme synes også dækkende for PET's billede af den yderste højrefløj.

Kommissionen har i visse tilfælde bemærkninger til PET's udnyttelse af de oplysninger, som tjenesten indsamlede. I den forbindelse er det vigtigt at understrege, at PET ikke havde ekspertmæssig bistand til sin rådighed i form af en analyseafdeling med specialister i sikkerhedspolitik. PET's ressourcer betød, at dette arbejde, i det omfang det fandt sted, måtte udføres af politiuddannede

medarbejdere eller jurister. I mange år synes det i det væsentlige at have været PET's chef og dennes stedfortræder, der sammen med Justitsministeriet vurderede, hvorledes tjenesten skulle anvende de indsamlede oplysninger.

At fraværet af en analyseafdeling i visse tilfælde formentlig har betydet, at PET ikke kunne udnytte de indsamlede oplysninger fuldt ud, vidner en spionagesag om. PET blev i 1960'erne opmærksom på en dansk statsborger, der gennem mere end 20 år havde bedrevet spionage mod Danmark til fordel for Sovjetunionen. Der blev imidlertid aldrig rejst sigtelse mod den pågældende, og det vurderes i Kommissionens beretning, at forklaringen formentlig var en mangelfuld analyse. Det synes således i visse situationer at have været tilfældet, at den brede registrering af f.eks. DKP'ere og den brede indhentning af oplysninger kunne medføre, at vigtige oplysninger druknede mellem mindre vigtige oplysninger, der blot indsamledes uden at blive sat ind i en større helhed. Desuden konstaterer Kommissionen, at PET i visse tilfælde hang fast i forældede trusselsbilleder samt overdrev enkeltpersoners rolle.⁵⁰

Overholdt PET regler og retningslinjer?

Et af de spørgsmål, som Kommissionen skal undersøge, er, om PET 1968-89 overholdt de regler og retningslinjer for tjenestens virksomhed, som var fastlagt af Folketinget og vekslende regeringer. Kommissionens overordnede billede er, at PET har overholdt regler og retningslinjer. Det meste af PET's arbejde havde karakter af enten indsamling af oplysninger om politiske miljøer eller mere traditionel politieforsknings med henblik på at afdække virksomhed, der faldt ind under straffelovens bestemmelser om forbrydelser mod statsforfatningen eller statens sikkerhed.

Det anførte betyder imidlertid ikke, at Kommissionen ikke har kunnet konstatere et antal tilfælde, hvor PET ikke har overholdt gældende regler, eller hvor PET's praksis havde karakter af en *omgåelse* af regeringserklæringen. Det formentlig vigtigste eksempel på det sidste var PET's brug af arbejdskartoteker til at opbevare oplysninger, som ifølge regeringserklæringen ikke måtte danne grundlag for registrering. Dette forhold, der er beskrevet ovenfor, er genstand for en længere udredning i Kommissionens beretning.⁵¹

50 Kommissionens beretning bind 6 *PET's overvågning af DKP 1945-1989*, del 3.

51 Se hertil Kommissionens beretning bind 3 *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, kap. 14.

Som ovenfor omtalt har Kommissionen også påvist, at Wamberg-udvalget efter fremsættelsen af regeringserklæringen i 1968 i 20 dokumenterede tilfælde af PET blev enten fejlinformeret eller forholdt sager, som PET ifølge gældende regler var forpligtet til at forevise udvalget. Også dette forhold konstaterer Kommissionen i en retlig vurdering.

Fælles for de to nævnte forhold er, at der var tale om virksomhed, hvor tjenesten gennem flere år bevidst har omgået gældende regler (fejlinformation af Wamberg-udvalget) eller har handlet på en sådan måde, at man udnyttede det forhold, at der før 1985 ikke var særlige regler for arbejdskartoteker, til at opbevare politiske oplysninger i disse, som ellers var omfattet af regeringserklæringen.

PET gennemførte *telefon-* og *rumaflytninger* under den kolde krig, og Kommissionen har undersøgt, hvorvidt PET i den forbindelse har overholdt gældende regler og retningslinjer. Det er Kommissionens vurdering, at det var tilfældet i forbindelse med telefonaflytningerne, hvor tjenesten på grund af dens relativt lille kapacitet primært aflyttede udenlandske efterretningsfolk samt terrorismis-tænkte. Dermed står det også klart, at PET kun i begrænset omfang foretog telefonaflytninger af politiske miljøer.

Det konstateres i beretningen, at det er uvist, i hvilket omfang tjenesten benyttede sig af rumaflytning før 1972, hvor indgrebet blev lovreguleret. Kommissionen skønner dog, at der har været tale om et begrænset antal tilfælde. I det omfang, det er sket, skete aflytningen uden hjemmel og retskendelse og dette var i strid med de gældende regler eller al fald med den samtidige retsopfattelse. Kommissionen har ikke fundet eksempler på rumaflytninger foretaget efter 1972, uden at tjenesten havde indhentet retskendelse.⁵²

PET benyttede sig også af såkaldt *brevåbning* og *brevstandsning*. Indgrebet, der krævede retskendelse, var reguleret af retsplejeloven. Kommissionens undersøgelse viser, at brevåbning kun blev benyttet i begrænset omfang frem til afslutningen af den kolde krig. I det begrænsede omfang PET anmodede om rets-tens tilladelse til at tilbageholde post, skete det almindeligvis i forbindelse med efterforskningssager, hvor der forelå konkret mistanke om ulovlig virksomhed, f.eks. spionage, støtte til terror eller støtte til anden form for ulovlig virksomhed. Der ses dog eksempler på, at PET fik kendskab til indhold af breve uden at have indhentet retskendelse.⁵³

52 Kommissionens beretning bind 4 *PET's virkemidler*, del 3.

53 Eksempelvis havde PET på et tidspunkt kontakt til en person, der havde adgang til oplysninger fra en bestemt adresse. Måden, hvorpå PET blev gjort bekendt med disse oplysninger, krævede ikke

PET har endvidere mulighed for at foretage *ransagning* i overensstemmelse med retsplejelovens regler. Det er Kommissionens vurdering, at PET kun i begrænset omfang benyttede ransagning på det politiske område.

Kommissionen har konstateret yderligere tilfælde, hvor PET handlede i strid med gældende regler og retningslinjer. Et eksempel herpå er fra slutningen af 1980'erne, hvor en af PET's kilder foretog en kopiering af det nazistiske Nordland Forlags debitorkartotek og overlod indholdet heraf til PET. Kartoteket befandt sig på en computer.⁵⁴

Som anført rummer Kommissionens beretning eksempler på, at PET har overtrådt eller omgået gældende regler og retningslinjer, men overordnet set må det vurderes, at der var tale om forholdsvis få forhold, og at de som oftest var af mindre graverende karakter og derfor i den historiske sammenhæng må tillægges mindre betydning.⁵⁵

retskendelse. Et andet eksempel vedrørte en postboks, hvor PET via en kontakt fik mulighed for at gennemlyse et brev uden at åbne det, vel at mærke inden lejerer af postboksen fik mulighed for at modtage skrivelser. Om disse forhold se Kommissionens beretning bind 4 *PET's virkemidler*, del 3 samt bind 10 *PET's overvågning af protestmiljøer*, kap. 5.

54 Kommissionens beretning bind 11 *PET's overvågning af den yderste højrefløj 1945-1994*, kap. 4.

55 Se endvidere Kommissionens beretning bind 4 *PET's virkemidler*.

ANDEN DEL: KOMMISSIONENS BERETNING

Indledning

Foruden nærværende sammenfatningsbind udgøres beretningen af 15 bind. Beretningens bind 2-5 beskriver PET's historie 1945-89, forholdet til Justitsministeriet og andre myndigheder, regler og retningslinjer for tjenestens virksomhed, arbejdsmetoder og virkemidler samt PET's forhold til FE og forbindelse til den private antikommunistiske kamp under den kolde krig. Et væsentligt aspekt i disse bind er spørgsmålet om PET's registreringer.

Beretningens bind 6-14 omhandler PET's overvågning af politiske partier og partiforberejede miljøer, faglige konflikter, politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser samt PET's efterretningsvirksomhed i forhold til Grønland og Færøerne. Foruden at beskrive PET's arbejde er et centralt aspekt i disse bind at præsentere baggrunden for PET's overvågning samt at fremlægge resultaterne heraf. Hvilke oplysninger indsamlede PET, hvilke metoder anvendte tjenesten, og var de tilvejebragte informationer troværdige?

Kommissionens retlige vurderinger i tilslutning til PET's virksomhed i perioden 1968-89 er anført efter de historiske beskrivelser. Bind 15 indeholder en mindretalsudtalelse vedrørende regeringserklæringens retlige status, indhold og rækkevidde samt en række juridiske notater udarbejdet i Kommissionens sekretariat som baggrundsorientering for Kommissionens medlemmer.

Baggrunden for Kommissionens nedsættelse er præsenteret ovenfor. Her er også beskrevet en række forudsætninger og vilkår for Kommissionens arbejde. Kommissionen har haft som opgave at beskrive og redegøre for samt retligt vurdere PET's overvågning på det politiske område under den kolde krig inklusive tjenestens virksomhed i forhold til Færøerne og Grønland. Hertil er kommet en undersøgelse af PET's efterforskning af Blekingegadebande-sagen med særlig

vægt på det såkaldte Lyngbyrøveri i 1983. Nedenfor vil Kommissionens resultater blive sammenfattet.

I beretningens første bind redegøres for Kommissionens nedsættelse, ligesom det kommissorium, der ligger til grund for undersøgelsen, gengives. Desuden citeres en række af bemærkningerne til den lov, der ligger til grund for Kommissionen. Det bemærkes, at Kommissionen ikke har haft til opgave at udtale sig om eller vurdere enkeltpersoners retlige ansvar. I bind 1 omtales Kommissionens arbejdsmåde, beretningens form, PET's arkiv og registratur samt det materiale, som beretningen er baseret på. Der redegøres for vilkårene for Kommissionens arbejde: forholdet til DIIS, høringsprocedurer, kontradiktion, spørgsmålet om offentlighed etc.

I bindet beskrives en række grundlæggende forhold, der kan lette læsningen af beretningens øvrige bind. Der gives et kort rids over PET's baggrund, etablering og institutionelle udvikling, dele af PET's regel- og retsgrundlag præsenteres, og i et særligt kapitel beskrives forholdet mellem PET og Justitsministeriet samt forholdet mellem Justitsministeriet og Folketinget. Endvidere præsenteres baggrunden for nedsættelsen af Wamberg-udvalget, og dets kommissorium citeres. Tilsvarende redegøres der for nedsættelsen af Regeringens Sikkerhedsudvalg og Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål. Bind 1 præsenterer en række praktiske, men nødvendige forudsætninger til brug for læsning af denne beretning. Desuden anslås temaet for det område, som Kommissionens øvrige 15 bind beskriver i detaljer, og som nærværende sammenfatningsbind præsenterer essensen af.

Politiets Efterretningstjeneste 1945-68

Som nævnt beskriver Kommissionen i beretningens fire første bind aspekter af PET's historie 1945-89 med vægt på PET's overvågning og registrering på det politiske område.

Bind 2, *Politiets Efterretningstjeneste 1945-1968. PET's grundlæggelse og registreringer på det politiske område 1945-1968*, skildrer baggrunden for PET's etablering og udvikling frem til regeringserklæringen af 30. september 1968. Det er historien om den i 1945 nystiftede Rigspolitichefens Efterretningsafdeling (REA), der blev omdannet til PET kort efter årsskiftet 1950-51. Desuden er det historien om forholdet mellem PET, Justitsministeriet og skiftende regeringer, hvor sidstnævnte formulerede PET's opgaver samt de regler og retningslinjer, der var gældende for PET's virksomhed.

I bindet bliver der yderligere redegjort for en række politisk-juridiske forhold af betydning for PET's aktivitet samt indførelsen i 1953 af det såkaldte tromlesystem, det vil sige måden hvorpå PET systematiserede adgangen til sit arkiv og således – efter egen forståelse – fysisk foretog registreringer, spørgsmålet om PET's videregivelse af oplysninger til udenlandske myndigheder, karakteren af forholdet mellem Socialdemokratiet, Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC) og PET samt baggrunden for Wamberg-udvalgets oprettelse og dets indledende virksomhed 1964-68.

PET's forgænger REA blev etableret efter befrielsen i 1945 for at samarbejde med britiske myndigheder i forbindelse med retsopgøret efter befrielsen i 1945, men også med henblik på spionagebekæmpelse samt overvågning af tilbageværende nazistiske grupperinger. Efter en del offentlig debat om politiets kartoteker, registrering af lovlig politisk virksomhed og en orientering af Folketinget foretaget af justitsminister Aage Elmquist (V) udsendte Justitsministeriet den 31. maj 1947 et cirkulære til Politidirektøren og landets politimestre. Det hedder i cirkulæret, at REA blandt andet skulle forhindre anslag mod statens sikkerhed. Desuden havde REA til opgave at indsamle oplysninger om kræfter, "... som paa ulovlig vis virker eller kan antages at ville virke opløsende paa det danske Samfunds Eksistens eller Struktur, eller som forbereder eller maa antages at forberede Uroligheder i Samfundet eller Dannelse af Sammenslutninger med det Formaal at fremkalde og støtte saadanne Uroligheder, hvad enten Angrebet rettes fra udenlandske Kredse eller fra Personer og Organisationer, som opholder sig her i Landet."

REA havde således en omfattende, men også vanskelig opgave, for så vidt som tjenesten skulle være i stand til at forudse samfundsnedbrydende forbrydelsers gennemførelse, mens de endnu befandt sig på et planlægningsstadium. Imidlertid blev det, som omtalt tidligere, understreget i cirkulæret, at registrering ikke måtte finde sted "alene paa Grundlag af en Persons lovlige politiske Virksomhed". Såfremt REA besad kartoteker med registreringer baseret alene på lovlig politisk virksomhed, ville "saadanne Oplysninger være at tilintetgøre".

Fra den 31. maj 1947 måtte REA således ikke registrere personer alene på grund af deres partitilhørsforhold. Der redegøres herefter for, hvorledes REA det følgende år, i 1948, alligevel iværksatte en kommunistregistrering. Baggrunden var krisen i 1948, hvor et udsnit af det politiske liv frygtede en sovjetisk invasion. Det beskrives, at REA i løbet af kort tid havde indsamlet og på kartotekskort noteret navne på mellem 4.000 og 5.000 DKP'ere. Et antal der i 1950 havde rundet 20.000.

Dette forløb rejser spørgsmålet, om REA handlede i strid med det gældende

regelsæt for tjenestens virksomhed. Kommissionens undersøgelse viser, at det ikke var tilfældet. Det fremgår således, at Justitsministeriet den 4. maj 1948 meddelte REA, at cirkulæret af 31. maj 1947 ikke var til hinder for, at politiet overvågede og registrerede yderligtgående medlemmer af DKP. I dokumentet fra den 4. maj 1948 hedder det videre: ”Justitsministeriet er klar over, at det vil være praktisk vanskeligt eller endog ugørligt at drage en skarp Sondring mellem de Kommuniste, der vil deltage i 5’ kolonne-Virksomhed, og dem, der stiller sig afvisende heroverfor.”

REA fik således af Justitsministeriet til opgave at registrere kommunister, ikke fordi de var kommunister af ideologisk overbevisning, men fordi det politiske system mistænkte DKP’ere for at ville anvende ulovlige midler i den politiske kamp. Det følgende år reviderede REA sit kommunistkartotek, senere i 1949 var der drøftelser om etablering af et anholdelseskartotek i tilfælde af krig, og i 1950 orienteredes politikredsene om, at man efter aftale med Justitsministeriet skulle ”se bort” fra cirkulæret af 31. maj 1947.

REA’s ledelse og medarbejdere var utilfredse med, at det politiske system ikke syntes at ville tage ansvar for den trufne beslutning om at registrere kommunister. I forbindelse med tilblivelsen af en ny instruks anmodede PET derfor i 1951 Justitsministeriet om, at det i den ny instruks blev indføjet, at 1947-cirkulærets forbud var ophævet. Dette skete på den måde, at hele 1947-cirkulæret blev ophævet ved cirkulære af 24. januar 1952. Denne nye instruks foreskrev, at PET skulle virke ”som central for modtagelse, registrering og bearbejdelse af de fra politikredsene indkomne oplysninger”, og forbuddet i 1947-cirkulæret blev ikke gentaget. At REA fortsat havde til opgave at registrere DKP’ere, og at det var det politiske system, der havde formuleret denne opgave, bekræftes af, at da justitsminister Helga Pedersen (V) i januar 1953 orienterede en kreds af partiformænd om PET’s arbejde, forklarede hun også om ”den passus i cirkulæret af 1947, som er udgået”. Formændene for Socialdemokratiet, Venstre, Det Konservative Folkeparti, Det Radikale Venstre og Retsforbundet var således alle vidende om den førte politik, og de tilsluttede sig den.

I 1953 udsendte Justitsministeriet under Hans Hækkerups (S) politiske ledelse en ny instruks, der skulle blive gældende under hele den kolde krig. Det hed, at PET skulle ”overvåge, forebygge og modvirke foretagender og handlinger, som må antages at rumme en fare for rigets selvstændighed og sikkerhed og den lovlige samfundsorden ...”.

Samtidig blev det indskærpet, at registrering skulle indskrænkes til ”det absolut påkrævede”. Desuden blev det understreget, at PET måtte udvise stor forsigtighed med det indsamlede materiale, og at tilvejebragte oplysninger ude-

lukkende måtte viderebringes i de tilfælde, hvor chefen for PET eller dennes stedfortræder havde givet bemyndigelse hertil. 1953-instruksen var således en indsnævring af VK-regeringens instruks fra 1952.

Yderligere beskriver bind 2 vigtige aspekter af PET's internationale samarbejde i de tidlige efterkrigsår, herunder samarbejdet i Atlantpagten (fra 1950: NATO). Endelig beskrives baggrunden for nedsættelsen af Wamberg-udvalget samt dets arbejde de første tre-fire år, dvs. frem til regeringserklæringen af 30. september 1968.

Regeringserklæringen og PET's registreringer 1968-89

Bind 3, *Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989*, beskriver regler og retningslinjer for og praksis med hensyn til PET's registreringer på det politiske område fra 1968 og til Berlinmurens fald. Bindets udgangspunkt er den i offentligheden meget omtalte regeringserklæring af 30. september 1968, hvis ordlyd blev tilføjet instruksen fra 1953 som punkt nummer 7. Desuden beskrives spørgsmålet om mikrofotografering af PET's arkiv, aspekter af 1977-kommissionsdomstolen (den såkaldte Hetler-sag), justitsminister Ole Espersens (S) retningslinjer for registrering 1981-82, et sæt nye retningslinjer fra 1983 om efterforskning på det politiske område, herunder spørgsmålet om personregistreringer, og spørgsmålet om registreringer af lovlige organisationer. Afslutningsvis følger en beskrivelse af det vigtige spørgsmål om arbejdskartoteker og organisationssager. Desuden redegøres der for PET's registreringspraksis, og måden hvorpå der blev ført tilsyn med, hvorvidt PET efterlevede gældende regler og retningslinjer.

Baggrunden for regeringserklæringen var en i samtiden meget kritisk debat om PET's registreringer, idet tjenesten ifølge kritikere registrerede alt for mange danske statsborgere. Erklæringen, der udstedtes den 30. september under VKR-regeringen, er citeret ovenfor. I forlængelse af en analyse af erklæringens ophavs-situation påvises det, at Justitsministeriet i et notat af 14. september 1968 forud for erklæringens offentliggørelse havde formuleret en fortolkning af denne, hvorefter PET under visse forudsætninger havde mulighed for at opretholde eller foretage nyregistreringer af medlemmer af bestemte politiske grupperinger. PET kunne som følge af regeringserklæringen ikke registrere oplysninger, der alene angik lovlig politisk virksomhed, men forelå der andre og belastende oplysninger om en person, kunne denne registreres i PET. En registreringsgrund kunne være, hvis de pågældende personer havde østkontakter, herunder kontakt

til østlige ambassader eller rejste i østlandene, eller hvis de havde forbindelse til såkaldte urogrupper, det vil sige politiske miljøer der anvendte f.eks. militante aktioner eller ulovlige midler i forbindelse med deres politiske virksomhed.

Regeringens Sikkerhedsudvalg godkendte Justitsministeriets fortolkning, som dermed blev PET's retningslinjer i registreringsspørgsmål. Desuden redegøres der for konsekvenserne af en ordre af 19. december 1968 udstedt af Arne Nielsen, hvor PET-chefen antagelig præciserede, hvilke registreringer der skulle makuleres, og hvilke der skulle bevares. Arne Niensens ordre lød, at PET måtte bevare registreringer af personer, såfremt de alene var kendt som medlemmer af bestemte ledelsesorganer inden for DKP (Danmarks Kommunistiske Parti), DKU (Danmarks Kommunistiske Ungdom), VS (Venstresocialisterne) og SUF (Socialistisk Ungdoms Forum). Jørgen Skat-Rørdam, der tiltrådte som ny PET-chef i 1971, udstedte den 21. august 1974 en ordre om, at PET ikke længere skulle registrere ledelsen i de nævnte organisationer. Kommissionens undersøgelse sandsynliggør, at ordren af 19. december 1968 skulle angive, hvilke grupper der som en følge af Justitsministeriets notat af 14. september kunne registreres. Ordren skulle med andre ord forenkle PET's omfattende arbejde med at revidere tjenestens arkiv.

Med hensyn til mikrofotografering af PET's arkiv omtales historien om, at PET, muligvis med det sigte at omgå regeringens ordre om tilintetgørelse af visse personoplysninger, i årene omkring 1970 skulle have mikrofotograferet "den del af Efterretningstjenestens kartoteker, der blev tilintetgjort som følge af regeringserklæringen", som det blev formuleret i et dagbogsnotat af daværende justitsminister Knud Thestrup, og deponeret filmene på den danske ambassade i Washington D.C. i USA. Det fremgår af fremstillingen, at der i tiåret fra 1965 til 1975 blev gennemført tre revisioner af PET's arkiv: 1965-67, 1968-69 og 1973-75. De to første gennemførtes efter politisk pålæg, mens revisionen 1973-75 var efter PET's eget ønske. Første runde resulterede i meget omfattende makuleringer af sager på menige medlemmer af venstrefløjspartier samt stillere, anmeldere og avisabonnenter, mens de to følgende revisionsrunder var mindre omfattende. Det fremgår endvidere, at PET ganske vist foretog en mikrofotografering af hele sit arkiv, nærmere bestemt i perioden fra begyndelsen af juli 1969 til marts 1970, angiveligt fordi PET skulle flytte fra Politigården til nye bygninger på Hørhusvej på Amager.

Da mikrofotograferingen påbegyndtes, var den makulering af registreringer, der var en følge af regeringserklæringen, imidlertid afsluttet, og Kommissionen finder det derfor, som nævnt ovenfor, ikke muligt, at der, som anført i justitsminister Thestrups dagbog, kan være foretaget mikrofotografering af arkivmateria-

le, som skulle makuleres som følge af regeringserklæringen. Kommissionen kan derimod ikke udelukke, at der har været deponeret lovligt arkivmateriale fra den omhandlede mikrofotofering i ambassaden i Washington, men der foreligger ingen dokumentation herfor. De pågældende mikrofilm blev destrueret i 1972.

Det var under den kolde krig en udbredt praksis både i Danmark og i udlandet, at man foretog sikkerhedskopier af vigtige arkiver. Eksempelvis foretog REA en fotofering af dele af sit arkiv i 1948. Det var med andre ord ikke i sig selv problematisk, at PET og andre tjenester producerede sikkerhedskopier. Det ville være problematisk, såfremt det hermed blev forsøgt at omgå makuleringsreglerne, men dette var ikke tilfældet.

Yderligere et tema er spørgsmålet om kontrollen med PET's registreringer. Wamberg-udvalget var i dets første år betænkelig ved omfanget af PET's registreringer, der var mere omfattende, end hvad offentligheden måtte forvente, og det dokumenteres, at Wamberg-udvalget derfor gentagne gange anmodede skiftende justitsministre om at orientere Folketinget om registreringernes omfang. Justitsministrene erklærede sig indstillet på, at dette skulle ske ved passende lejlighed, men en sådan kom aldrig. Medlemmerne af Wamberg-udvalget i 1970'erne og 1980'erne viste stadig større forståelse for de hensyn, som PET fandt, der måtte tages for at beskytte igangværende efterforskning.

Desuden vises det, at PET i 1969-70 og 1976, 1977 og 1978 i 20 dokumenterede tilfælde forholdt Wamberg-udvalget relevante sager. PET kunne under særlige omstændigheder vælge at forholde sager for udvalget, men i så fald skulle der redegøres mundtligt for de tilbageholdte sager, hvilket ikke er sket i de nævnte tilfælde. Herom henvises til fremstillingen ovenfor.

I bindet omtales Kommissionens undersøgelse af spørgsmålet om registrering af østrejser. Det fremgår, at justitsminister Ole Espersen i maj 1982 gav instruks om, at PET som udgangspunkt ikke længere måtte registrere personer på grundlag af østrejser, med mindre der fandtes en efterretningsmæssig begrundelse for en registrering. Efter regeringsskiftet i 1982 besluttedes det i stedet at følge den bestemmelse, der lå i et nyt udkast til retningslinjer for PET, som blev vedtaget i 1983. Denne bestemmelse gik ud på, at personer med øst-kontakter skulle registreres, med mindre forholdet skønnedes at være uden efterretningsmæssig interesse. I 1986 blev der genindført en bestemmelse om, at registrering af østrejser, ambassadekontakter og lignende skulle begrundes med efterretningsmæssig interesse i relation til den pågældende person.

Kommissionen fremlægger et antal retlige vurderinger i bind 3. Et af de forhold, der drøftes indgående, er spørgsmålet om PET's brug af arbejdskartoteker, hvor Kommissionen vurderer, at arbejdskartotekerne i en kortere periode har

haft en funktion, der kunne være svær at skelne fra en egentlig registrering på tromlen. Desuden vurderer Kommissionen betydningen af den fejlinformation af Wamberg-udvalget, der er dokumenteret i den historiske beskrivelse.

PET's virkemidler

Bind 4, *PET's virkemidler*, beskriver PET's arbejdsmåde. Spørgsmålet om, hvorvidt tjenesten handlede i overensstemmelse med gældende lovbestemmelser, retningslinjer, instrukser og regler, behandles. Hvor de tre foregående bind er opbygget kronologisk og er struktureret efter forløb af betydning for tjenestens historie og udvikling, er dette bind tematisk opbygget, og tre områder beskrives: PET i det internationale efterretningssamarbejde, spørgsmålet om PET's kildeføring og tjenestens tekniske og øvrige virkemidler.

PET's internationale samarbejde var en væsentlig del af tjenestens virksomhed. Dels påvirkede internationale forbindelser PET's måde at håndtere sine opgaver på, dels satte internationale forbindelser i et vist omfang rammerne for PET's virke. PET's samarbejdsrelationer udviklede sig fra umiddelbart efter befrielsen at være knyttet til de nordiske lande og Storbritannien og USA til senere også at omfatte andre NATO-lande. Senere fulgte et øget europæisk efterretningssamarbejde i regi af Bern-klubben, Trevi-samarbejdet og EF.

Samarbejdsrelationerne foregik såvel tosidigt som flersidigt. Det var karakteristisk for det internationale efterretningssamarbejde, at tjenesterne havde behov for hinanden, og at de udvekslede informationer. En mindre tjeneste som PET havde således behov for at samarbejde med flere og også større tjenester for derved at indhente informationer fra dele af verden, hvor PET ikke selv kunne skaffe sig informationer, mens store tjenester undertiden havde behov for at samarbejde med små landes tjenester, da disse kunne oplyse om forhold, som store lande ikke selv var i stand til at indsamle viden om.

Over for udenlandske efterretningstjenester var det en vigtig opgave for PET at håndhæve dansk suverænitæt inden for danske landegrænser. Fraset perioden 1948-51, hvor en kriminalassistent på egen hånd, men formentlig med H.C. Hansens vidende, udleverede kopier af alle indberetninger om DKP'ere (dvs. inklusive navne) til CIA, var PET under den kolde krig meget tilbageholdende med at udlevere oplysninger om danske statsborgere til andre landes efterretningstjenester. Dette fik imidlertid den utilsigtede, men for PET erkendte konsekvens, at visse udenlandske myndigheder selv registrerede danske statsborgere. Som sådan måtte PET balancere mellem på den ene side at samarbejde med udenland-

ske efterretningstjenester og på den anden side at beskytte danske statsborgere mod registrering.

Menneskelige kilder (i faglitteraturen ofte omtalt som ”Humint”, Human Intelligence) var værdifulde for PET, da disse kunne give et indblik i de overvågede miljøers overvejelser og planer. Menneskelige kilder kunne også potentielt, hvis de havde fornøden troværdighed, bistå med at forhindre og afværge anslag mod statens sikkerhed og den lovlige samfundsorden. Under den kolde krig professionaliserede PET sit arbejde med menneskelige kilder.

Frem til 1971 blev kilderne ført af den enkelte polititjenestemand ved KE (Københavns Politis afdeling E, nedlagt 1966) og PET typisk uden ledelsens indblanding. Efter den såkaldte Kasper Neergaard-sag i 1971, hvor det blev offentligt kendt, at to PET-medarbejdere havde forsøgt at hverve trotskisten Kasper Neergaard, strammede PET imidlertid reglerne for kildeføring: kontrollen skærpedes, PET’s ledelse skulle godkende de enkelte kilder, Justitsministeriet informeredes om særligt følsomme kildeoperationer, og for hver kilde oprettedes en sagsmappe med dokumentation for PET’s arbejde med denne. Denne professionalisering fandt sted fra det tidspunkt, hvor PET’s ledelse blev rekrutteret direkte fra Justitsministeriet, det vil sige fra det tidspunkt, hvor Jørgen Skat-Rørdam tiltrådte som PET-chef.

Der er ikke grundlag for at antage, at PET efter 1968 skal have anvendt agents provocateurs, det vil populært sagt sige personer, der på PET’s vegne opfordrede til eller deltog i kriminalitet i de overvågede miljøer. Kommissionen har dog fundet et eksempel fra 1969 på, at en PET-kilde leverede materiale til fremstilling af en bombe, der skulle bringes til sprængning under en Rebildfest. Til gengæld vurderer Kommissionen, at PET’s medarbejdere ikke altid styrede de enkelte kilder tilstrækkeligt stramt. Der er således eksempler på, at kilderne overdrog PET oplysninger om politiske miljøer, som PET ikke efterforskede, men oplysningerne blev alligevel arkiveret.

Yderligere behandles spørgsmål om tekniske og andre indhentningsmetoder (i faglitteraturen ofte omtalt som ”Techint”, Technical Intelligence), det vil sige telefon- og rumaflytning, fotografering og brevåbning samt observation, ransagning og beslaglæggelse.

Indtil slutningen af 1970’erne udførte PET kun et begrænset antal telefon- og rumaflytninger, brevåbninger og ransagninger. Dette havde blandt andet sin forklaring i PET’s begrænsede ressourcer, som indebar, at tjenesten måtte prioritere og begrænse brugen af ressourcekrævende arbejdsmetoder til særligt udvalgte sager. I hovedparten af de tilfælde, hvor PET foretog rum- og telefonaflytninger, var det over for personer, der enten var mistænkt for at være efterretningsof-

ficerer fra østblokken eller var udlændinge med forbindelse til Mellemøsten. I det begrænsede omfang PET anvendte de nævnte metoder over for danske statsborgere, skete det på baggrund af mistanke om konkrete lovovertrædelser, således som retsplejelovens regler foreskriver. Danske statsborgere blev således ikke udsat for indgreb i meddelelseshemmeligheden på grund af lovlig politisk virksomhed.

I det omfang PET udførte sådanne operationer, skete det med retskendelse. I det sidste tiår af den kolde krig øgedes PET's anvendelse af tekniske virkemidler, blandt andet fordi et nyt sæt retningslinjer fra 1983 kodificerede tjenestens indsats på det politiske område, men også fordi PET i 1980'erne fik tilført øgede ressourcer. Af betydning for PET's udvidede anvendelse af tekniske virkemidler var det også, at PET's trusselsbillede ændrede sig i 1980'erne. Mens størstedelen af danske statsborgere overvåget i 1950'erne og 1960'erne var mistænkt for efterretningsvirksomhed til fordel for fremmede magter, var der i 1980'erne stadigt flere danske statsborgere mistænkt for at støtte terror og for at stå bag uro.

Endelig beskrives PET's anvendelse af såkaldte "uformelle kontakter", der meddelte oplysninger fra offentlige institutioner eller private foretagender.

I tilslutning til gennemgangen af PET's tekniske virkemidler konstaterer Kommissionen i sin retlige vurdering, PET ikke indhentede kendelser og ikke havde hjemmel i forbindelse med rumaflytning i perioden 1968-72, hvilket var i strid med gældende ret. Det er dog usikkert, om noget sådant foregik på det politiske område 1968-72. Det konstateres endvidere, at PET ikke altid handlede i overensstemmelse med reglerne for straffeprocessuelle tvangsindgreb.

Endelig finder Kommissionen i forbindelse med oplysninger om, at det åbne politi har videregivet oplysninger til PET om politiske forhold indhentet i forbindelse med almindeligt politiarbejde, at der bør udvises tilbageholdenhed hos det almindelige politi med at videregive oplysninger til PET om politiske spørgsmål.

Stay-Behind og Firmaet

Bind 5, *Stay-Behind og Firmaet*, beskriver PET's forbindelse til det danske okkupationsberedskab, det såkaldte 'stay-behind'-net. Nettet skulle i tilfælde af en sovjetisk besættelse af Danmark operere bag fjendens linjer. Da okkupationsberedskabet primært havde kontakt til Forsvarets Efterretningstjeneste (FE), beskriver bind 5 endvidere aspekter af PET's forhold til Forsvaret og FE. Desuden skildres hovedtræk af PET's forbindelser til private antikommunistiske grupper, særligt "Firmaet", der i anden halvdel af 40'erne var involveret i de danske 'stay-

behind'-planer, og en højrefløjsorganisation, der kaldte sig Absalon, og som ifølge oplysninger tilgået FE skal have forsøgt at indsamle våben til brug for en eventuel besættelsessituation.

Okkupationsberedskabet havde et dobbelt formål, nemlig dels at virke i Danmark under en eventuel sovjetisk besættelse blandt andet med henblik på at forsyne en eksilregering med efterretninger og dels at organisere en væbnet modstand mod en besættelsesmagt. Det fremgår, at okkupationsberedskabet havde sit udspring i drøftelser mellem den danske Marinekommission og amerikanske myndigheder. På baggrund af det anvendte materiale er det vanskeligt præcist at tidsfæste, hvornår beredskabet dannedes, men i 1946 kan i al fald konturerne af nettet anes, om end det først var i 1951, at Danmark, USA og Storbritannien indgik en trepartsaftale herom. Ved samme lejlighed blev der truffet aftale om, at "Firmaet" skulle trække sig ud af 'stay-behind'-nettet. Beredskabet blev først nedlagt i 1999.

I de første efterkrigsår var tidligere modstandsfolk beredskabets drivende kræfter. De var organiseret i hemmelige antikommunistiske net, de såkaldte A.K.-grupper. PET forsøgte at registrere og kontrollere A.K.-grupperne, hvilket FE opfattede som chikane. I perioden 1950-1953 blev myndighedernes kontrol med A.K.-grupperne skærpet og de medvirkendes våben inddraget. Efter indmeldelsen i NATO blev beredskabet professionaliseret, idet man i krigstruende situationer agtede at oprette en krigstids-kontrafterretningstjeneste. Desuden rådede FE over de såkaldte feltsikkerhedssektioner i hjemmeværnet. Fra 1976 blev okkupationsberedskabet reorganiseret, da det skulle optages i det transnationale ACC (Allied Coordination Committee), der var et koordinerende organ for efterretningstjenesterne i blandt andet USA, Storbritannien, Vesttyskland, Italien, Danmark og Norge. Optagelsen fandt sted i 1980. Et vigtigt aspekt af beredskabets virksomhed var hyppige kommunikationsmøder og øvelser med to allierede partnere. Samarbejdet fortsatte frem til 1999.

Det fremgår af beskrivelsen, at PET i begyndelsen af 1950'erne bidrog til at føre kontrol med dele af Hjemmeværnets virksomhed. Baggrunden var, at PET i begyndelsen af 1950'erne blev opmærksom på, at visse hjemmeværnsafdelinger på eget initiativ skal have været i færd med at udfærdige lister over kommunister, som afdelingerne forventeligt ville benytte under en eventuel sovjetisk invasion af Danmark. For at forhindre udarbejdelse af sådanne lister udformede PET selv oversigter over muligt væbnede kommunister, som ifølge PET kunne tænkes at hindre hjemmeværnets opstilling i en krigstruende situation. Kommunistlisterne blev overdraget regionspolitimestrene, som skulle opbevare dem frem til en eventuel krigssituation, hvorpå listerne, men kun efter godkendelse

fra regeringen, kunne overdrages Hjemmeværnet. Kommunistlisterne var ment som en orientering, og Hjemmeværnet måtte ikke foretage sig noget over for de nævnte kommunister. Som sådan var de af PET konciperede kommunistlister at betragte som en defensiv foranstaltning.

Kommissionen fortæller historien om ”Firmaet” og aflytningen af DKP’s næstformand, Alfred Jensens lejlighed i perioden 1952-1959. Firmaets kontakt til PET var begrænset. Alligevel ses der i 1950’erne eksempler på møder mellem en repræsentant for Firmaet og en PET-medarbejder. PET’s rolle i forhold til Firmaet var primært som opklarende myndighed i forbindelse med iværksættelse af en sikkerhedsundersøgelse i 1963, efter at FE’s chef, H.M. Lunding, var blevet gjort opmærksom på aflytningen af Alfred Jensens lejlighed. PET’s undersøgelse konkluderede, at ansvaret for aflytningsoperationen var Arne Sejrs, men også kommandør P.A. Mørch fra FE blev kritiseret.

Kommissionens undersøgelse viser, at Firmaet havde forbindelse til ledende socialdemokrater og borgerlige politikere. Firmaets politiske leder var Erik Husfeldt, mens Arne Sejr var den daglige operative leder. Et særligt forretningsudvalg, hvor blandt andre Ebbe Munck og Mørch sad, kom med præcise anvisninger, som Arne Sejr skulle tilrettelægge sit arbejde efter. Forretningsudvalget skulle samtidig orientere regeringen. Det diskuteres på denne baggrund, hvorvidt ledende politikere var vidende om aflytningen af Alfred Jensens hjem, mens den stod på. Det er en vurdering i undersøgelsen, at Firmaet først og fremmest skal ses som et led i en international bilateral aftale og ikke som et ønske fra FE’s side om at flytte kontroversielle aktiviteter over i privat regi, hvorved de kunne unddrage sig myndighedernes kontrol. Danske myndigheder accepterede kun Firmaets eksistens, fordi man samtidig fik væsentlige indrømmelser på andre områder, der vurderedes af betydning for dansk sikkerhed og selvbestemmelse.

Danmarks Kommunistiske Parti 1945-89

Beretningens anden del udgøres af bind 6-14, der beskriver PET’s overvågning af politiske partier og partiforberejede miljøer, faglige konflikter, politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser samt afslutningsvis en beskrivelse af PET’s efterretningsvirksomhed i forhold til Grønland og Færøerne.

Det fremgår af bind 6, *PET’s overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*, at DKP havde en særlig status i PET’s efterforskning under hele den kolde krig, idet DKP var det eneste parti, der var knyttet til Danmarks hovedmodstander: Sovjetunionen. PET måtte af den grund forudsætte, at DKP og dets

medlemmer ville støtte Sovjetunionen under en eventuel krig mellem Warszawa-pagten og NATO, ligesom PET måtte arbejde ud fra den hypotese, at DKP'ere ville være indstillet på at udføre efterretningsvirksomhed i Danmark til fordel for Sovjetunionen. Med disse to forhold som baggrund blev DKP af det politiske system og PET opfattet som en permanent sikkerhedsrisiko for Danmark.

I bind 6 er redegjort for to hovedspørgsmål: karakteren af DKP's forhold til de kommunistiske lande i østblokken og omfanget af PET's overvågning af DKP under den kolde krig. Spørgsmålene er besvaret med udgangspunkt i PET's akter, men også andet materiale er inddraget, f.eks. DKP's arkiv og det såkaldte Mitrokhin-materiale, dvs. oplysninger smuglet ud af KGB's arkiver af en forhenværende arkivar i KGB.

Hvad angår det første spørgsmål, var det PET's opfattelse, at DKP gennem den kolde krig primært virkede som talentspejder for østlige efterretningstjenester. Dette havde sin årsag i, at de østlige tjenester fra begyndelsen af 1950'erne til 1970'erne kun undtagelsesvis var indstillet på at hverve DKP'ere til efterretningsvirksomhed, idet Sovjetunionen ikke ønskede at kompromittere DKP'erne, såfremt spionagen blev afsløret.

De fleste danske statsborgere, der bedrev efterretningsvirksomhed til fordel for østblokken, var således ikke medlemmer af DKP, om end de typisk sympatiserede med Sovjetunionen. Alligevel dokumenteres det i bind 6, at DKP var involveret i spionage til fordel for østblokken under den kolde krig. Nye oplysninger viser, at DKP's ledelse udførte militærspionage for Sovjetunionen i 1946. Mellem 1947 og 1951 udfærdigede en dansk sympatisør af Sovjetunionen flere hundrede biografier om danske statsborgere. Biografierne, der indeholdt vurderinger af de pågældende danskeres sym- og antipatier over for Sovjetunionen, og som måtte forventes taget i brug i en eventuel besættelsessituation, blev via den sovjetiske ambassade overdraget den sovjetiske militære efterretningstjeneste GRU (Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije) og skal ses som led i en plan om at kortlægge danske statsborgeres politiske holdninger. I 1950'erne viste en spionagesag, Runasagen, at et antal danske statsborgere, hvoraf flere var medlemmer af DKP, videregav oplysninger om politiske og faglige spørgsmål til DDR. Desuden bedrev samme personkreds militær spionage til fordel for DDR. I 1950'erne blev tre kommunistiske sømænd af KGB anvendt som kurerer. I 1960'erne hvervede KGB to danske statsborgere, som gennem 22 år gennemførte et trecifret antal møder med KGB. I 1970'erne og i 1980'erne hvervede MfS/Stasi ti danske statsborgere som agenter. Seks var DKP'ere, mens fire uden medlemskab af DKP var hvervet af ideologiske årsager. Desuden indsamlede DKP'ere under hele den kolde krig oplysninger fra åbne kilder, som blev overdraget Sovjetunionen, og

danske DKP'ere fungerede som talentspejdere for sovjetiske efterretningsmyndigheder. Samtidig fremførte DKP'ere via frontorganisationer og venskabsforeninger til stadighed Sovjetunionens holdninger med henblik på, at disse kunne nyde fremme i den offentlige debat.

Kilderne i PET's arkiv kan ikke dokumentere den ofte fremsatte hypotese, at DKP i tiden omkring den såkaldte påskekrise i 1948 skal have været rede til at bistå Sovjetunionen i forbindelse med en eventuel invasion af Danmark. Om DKP's ledelse og dets medlemmer var indstillet herpå, eller der skal have eksisteret konkrete planer herom, kan ikke bekræftes af Kommissionen. Oplysninger fra PET's arkiv kan heller ikke bekræfte, at DKP i sidste halvdel af 1940'erne skal have forberedt sabotage i fredstid eller organiseret illegale væbnede grupper, men meget tyder på, at omkring 30 danske statsborgere, hvoraf en var navngivet, blev hvervet til KGB's krigstidssabotagenetværk i 1950'erne.

Endvidere tyder materialet på, at DKP havde planer om at infiltrere Forsvaret. Herudover peger PET's akter i retning af, at DKP i Stalins sidste leveår, det vil sige fra 1950-51 frem til 1953, skal have forberedt illegal virksomhed til aktivering under en eventuel tredje verdenskrig: Et antal partimedlemmer, der omfattedes med ledelsens mistillid, blev ekskluderet, illegale grupper skal være blevet etableret, og partiet skal have lagt planer for en omorganisering. Endelig fremgår det, at godt og vel 2.800 DKP'ere og sympatisører mellem 1948 og 1952 formentlig havde adgang til våben, men det er uvist, om der fandtes en organiseret undergrundshær.

Efter 1968 var PET navnlig optaget af DKP's forhold til Moskva, partiets indflydelse i fagbevægelsen, partiets mulige virksomhed i Forsvaret og spørgsmålet om DKP's eventuelle infiltration af diverse organisationer. I 1970'erne og det følgende tiår betragtede PET gennemgående DKP som et af de mest Moskva-tro kommunistpartier i Vesteuropa, og PET vurderede, at DKP i samme periode forsøgte at opnå indflydelse i blandt andet LO (Landsorganisationen i Danmark) samt i LLO (Lærlingenes og Ungarbejdernes Landsorganisation). I første halvdel af 1980'erne var det især partiets indflydelse i fredsbevægelsen foruden venskabsforeningerne, der havde PET's interesse. DKP's virksomhed i førstnævnte skal især have haft til formål at påvirke danske regeringer i NATO-kritisk retning med den hensigt at splitte alliancen.

I slutningen af 1980'erne fulgte PET den proces, der førte til DKP's svækkelse og tilslutning til Enhedslisten i begyndelsen af 1990'erne. PET efterforskede også DKU'ere, der var på partikurser i Sovjetunionen og DDR, men fandt ingen beviser på, at de var involveret i illegale aktiviteter.

DKP stillede sig under hele den kolde krig loyal over for Sovjetunionen og

østblokken, og PET havde grundlæggende ret i de fleste af sine antagelser om DKP's virksomhed. Ofte var tjenesten ikke i stand til at dokumentere sine antagelser. PET havde eksempelvis altid den opfattelse, at DKP modtog økonomisk støtte fra østblokken. Dog havde tjenesten vanskeligt ved at opgøre det reelle omfang. Det fremgår imidlertid af den eksisterende litteratur, at DKP under hele den kolde krig modtog godt og vel 53 millioner 1998-kroner, og at partiets drift af diverse virksomheder, f.eks. Hansa Turist og Land og Folk, væsentligst var finansieret af østblokken.

Det er betegnende for PET's manglende evne til at dokumentere sine antagelser om DKP's virksomhed under den kolde krig, at det ikke på noget tidspunkt lykkedes at hverve en meddeler, der befandt sig i eller var tæt på DKP's politiske ledelse. Desuden valgte PET i 1968-69 ikke at gennemføre en plan om rumaflytning af Land og Folks hus, selvom der eksisterede en plan herom.

De politiske partier 1945-89

PET's overvågning af Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti, Venstre, Det Radikale Venstre, Kristeligt Folkeparti, Centrum Demokraterne og Fremskridtspartiet samt Socialistiske Folkeparti og Venstresocialisterne beskrives i bind 7, *PET's overvågning af politiske partier 1945-1989*. De grundlæggende spørgsmål er, i hvilket omfang PET overvågede og registrerede ledende politikere og medlemmer af de politiske partier, og i hvilket omfang der foregik aktiviteter i partierne, der var af efterretningsmæssig interesse for PET.

Foruden PET's materiale, der er meget fragmentarisk, idet de fleste relevante emne- og personsager er makuleret, samt arkiver fra flere af de overvågede partier, er bind 7 i væsentlig grad baseret på det såkaldte Gordijevskij-materiale.

Det drejer sig om skriftlige kilder og debriefinger tilført PET i forbindelse med en vestlig tjenestes hvervning af den sovjetiske KGB-oberst Oleg Gordijevskij. Dette materiale, der skønsmæssigt omfatter 4.000 sider, benyttes dels til at beskrive sovjetiske forsøg på meningspåvirkning af danske politikere i sidste halvdel af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne. Dels benyttes materialet til at vurdere resultaterne af de sovjetiske påvirkningsforsøg.

Der knytter sig en række metodiske problemer til materialets anvendelse. Disse problemer beskrives, så det står klart, hvilken styrke materialet har, men også hvilke faldgruber det rummer. Desuden beskrives det, hvordan Gordijevskij blev hvervet. Det er historien om KGB-obersten, der blev stadig mere kritisk over for det sovjetiske system, og det er historien om, hvordan PET og en

udenlandsk tjeneste langsomt nærmede sig Gordijevskij for på et tidspunkt i en dækkelighed at foreslå en hvervning. Hvervningen er – så vidt vides – en af de vigtigste fællesoperationer, som PET indgik i under den kolde krig.

PET var ikke som sådan interesseret i lovlig politisk virksomhed under den kolde krig, og i PET's arkiv ses der kun få og spredte såkaldt "rene" politiske oplysninger. I det omfang oplysninger af denne karakter beror i PET's arkiver, synes de navnlig at være overskudsinformation, det vil sige oplysninger bragt til veje i forbindelse med PET's efterforskning af spionage, undergravende virksomhed mv.

Det, der primært optog PET på det politiske område, var politikeres og politiske partiers eventuelle forhold til såkaldte uro-grupper eller partiers og partimedlemmers eventuelle terror- eller østkontakter. For så vidt angår overvågningen af de fire gamle politiske partier fremgår det, at antallet af registrerede politikere frem til slutningen af 1960'erne var begrænset. Mellem 1969 og 1973 blev imidlertid et forholdsvis stort antal registreret, hvorefter antallet dalede. I 1980'erne registreredes på ny et betydeligt antal politikere. 1981 var året med det største antal registreringer. Dette udsving hang formentlig til dels sammen med udviklingen af især østkontakter.

Indtil omkring 1970 udviste KGB især interesse for Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Konservativ Ungdom. Baggrunden for interessen for Socialdemokratiet var, at en del af partiets venstrefløj havde et anstrengt forhold til NATO-medlemskabet. Det Radikale Venstre var i søgelyset, fordi partiet var kritisk over for alliancemedlemskabet. Konservativ Ungdom var genstand for påvirkningsforsøg fra KGB's side på et tidspunkt, hvor der fandt en fraktionskamp sted inden for organisationen,.

Det fremgår, at et socialdemokratisk partimedlem under dæknavnet "Depot" bedrev efterretningsvirksomhed for DDR i første halvdel af 1960'erne. "Depot" figurerer som agent for DDR i Stasis arkiver, og den pågældende udførte opgaver for Stasi. Det fremgår endvidere, at en KGB-officer hævdede at have hvervet en socialdemokratisk toppolitiker med dæknavnet "Kreon" som agent for KGB. Hvervningen skal have fundet sted i midten eller slutningen af 1960'erne, og "Kreon" skal have arbejdet for KGB til 1973. Ifølge Gordijevskij-materialet opfattede "Kreon" sig selv om værdifuld, og han skal have videregivet oplysninger om økonomiske forhold, om dansk-sovjetiske forbindelser og om dansk udenrigspolitik. Ifølge Gordijevskij var "Kreons" betydning imidlertid begrænset. I tilslutning til de nævnte oplysninger redegør Kommissionen for en række metodiske og kildekritiske overvejelser, yderligere empiri inddrages, og det konkluderes, at Kommissionen hverken kan be- eller afkræfte påstanden om

”Kreons” spionagevirksomhed. ”Kreon” var et dæknavn for socialdemokraten Svend Horn, der var trafikminister (minister for offentlige arbejder) 1966-68 i Ministeriet Krag II 1964-68.

Kommissionen advarer mod at drage for vidtgående konklusioner med hensyn til resultaterne af Sovjetunionens forsøg på holdningspåvirkning af danske statsborgere, da det ofte ikke er muligt at bestemme, om personers politiske udsagn var direkte afledt af sovjetisk påvirkning, eller om KGB blot havde ført samtaler med personer, der i forvejen havde kritiske synspunkter på dele af Danmarks og Vestens politik. I 1970'erne og 1980'erne synes nogle af PET's medarbejdere periodevis, navnlig i første halvdel af 1980'erne, at have været af den opfattelse, at Sovjetunionen øvede en vis indflydelse på Socialdemokratiet. Det er dog vanskeligt at uddrage noget sikkert om, hvordan PET's ledelse har vurderet spørgsmålet, da kilderne herom er sparsomme.

Kommissionen finder, at Socialdemokratiets politik i 1980'erne i højere grad var bestemt af andre forhold end sovjetisk meningspåvirkning, f.eks. samtaler med socialdemokratiske søsterpartier, frygten for en militær konfrontation mellem Warszawapagten og NATO og med tiden tillige indenrigspolitiske forhold.

Yderligere redegør Kommissionen i bindet for PET's overvågning af visse radikale politikeres omgang med KGB samt et antal KU'eres (Konservativ Ungdom) forhold til det sydafrikanske apartheid-regime i 1980'erne foruden KGB's forsøg på at påvirke KU i slutningen af 1960'erne.

Endelig beskrives, at PET i 1980'erne bemærkede, at personer fra Fremskridtspartiet skal have stået i kontakt med personer fra den ekstreme højrefløj i såvel Danmark som internationalt.

PET betragtede i de første ti år efter SF's dannelse det nye parti med skepsis. SF var ganske vist uenig med DKP med hensyn til demokratiopfattelse og forholdet til Moskva, men PET noterede, at de to partier på en række konkrete politikområder delte holdninger, og samtidig konstaterede PET, at en stor del af SF's ledelse var forhenværende DKP'ere. Til midten af 1960'erne gennemførte PET derfor en bred registrering af SF. Derefter indskrænkedes registreringen. Efter regeringserklæringen fra 1968 ophørte PET med at registrere SF'ere alene på baggrund af partimedlemskab. Derefter blev kun de SF'ere, der havde østkontakter, registreret.

PET dokumenterede i de første ti år efter SF's dannelse flere eksempler på SF'ere, der bedrev spionage til fordel for østblokken. Der var f.eks. spionen ”Flame” og dennes kammerat ”Heinrich”, men også forhenværende DKP'ere og daværende SF'ere Holger Vivike. Desuden var der i 1960'erne en sag om en SF'ere, der var Stasi-kurer, hvilket førte til en meget betydelig PET-overvågning. I 1971

gav Jørn Bro ordre til at makulere emnesagen på SF. Baggrunden for ordren er omtvistet, men Kommissionen finder det sandsynligt, at PET var blevet anmodet om at makulere sagen, da den daværende regering overvejede at nedsætte et parlamentarisk kontrolorgan med PET, hvilket ville give SF øget indsigt i PET's virksomhed.

I 1970'erne og 1980'erne var PET primært interesseret i SF på grund af partimedlemmers østkontakter. Det fremgår, at KGB's vigtigste opgave i forhold til SF var at skaffe kontakter, der kunne give oplysninger om danske og vestlige forhold, og som var villige til at viderebringe sovjetiske synspunkter.

Vedrørende SF's formand Gert Petersens forhold til KGB fremgår det, at han i to tilfælde skal have udleveret oplysninger fra Udenrigspolitisk Nævn. Desuden skal han enkelte gange til KGB have videregivet oplysninger fra ambassadeindberetninger. Kommissionen har i sit arbejde inddraget SF's arkiv, der bekræfter partimedlemmernes østkontakter (Rumænien og Nordkorea). På baggrund af SF's arkiv er træk af partiets ideologi, herunder især spørgsmålet om antiimperialismen, også beskrevet. Kommissionen vurderer, at PET's trusselsbillede af SF var nøjternt og korrekt.

PET var fra VS' dannelse opmærksom på det nye venstrefløjsparti, der lod sig udskille fra SF på grund af sidstnævntes, ifølge kritikere, for tætte samarbejde med Socialdemokratiet. I første omgang var PET interesseret i, hvordan det nye parti stillede sig til spørgsmålet om politisk vold. Det fremgik, at VS var et sammensat parti, hvor nogle fandt, at brug af politisk vold var acceptabelt, mens andre tog afstand herfra. PET's overvågning var intens fra december 1967, da partiet dannedes, og gennem 1968. Derefter fulgte en tæt, men dog aftagende overvågning frem til 1971. Regeringserklæringen fra 1968 betød ikke, at PET ophørte med at registrere ledende VS'ere. Dertil var de pågældendes angivelige kontakter til såkaldte uro-grupper for tætte. I begyndelsen af 1970'erne var PET primært interesseret i VS' politiske virksomhed, internationale forbindelser og dannelse af lokalafdelinger. I 1972-73 synes overvågningen at have ligget stille, hvilket kan forklares med, at partiet på det tidspunkt var ved at gå i opløsning.

Fra midten af 1970'erne øgede PET på ny overvågningen af VS, og i 1984 blev der udarbejdet en trusselsvurdering, hvilket understregede den betydning, PET tillagde VS på dette tidspunkt. Det fremgik, at VS tog afstand fra kommunismen i Østeuropa, men at et antal VS'ere havde tætte forbindelser til BZ-Brigaden og derigennem muligvis var involveret i indirekte eller direkte støtte til udenlandske terroraktiviteter. Desuden fremgik det, at partiet støttede udenlandske bevægelser, især PFLP og IRA.

PET's analyse blev udfærdiget efter Schlüter-regeringens godkendelse af de

nye retningslinjer i 1983, hvorefter PET kunne registrere personer, der alene var kendt for deres tilhørsforhold til partier eller organisationer, som havde et revolutionært program, og som anvendte ulovlige midler. Intensiteten af PET's overvågning af VS var således en følge af retningslinjerne for tjenestens arbejde. Indtil regeringserklæringen af 30. september 1968 bestod opgaven i at identificere VS'ere, og tjenesten anvendte foruden åbne kilder en række kilder i det venstreorienterede miljø. Efter regeringserklæringen faldt intensiteten af overvågningen, og tjenesten ophørte med at anvende fortrolige kilder. Der ses dog et eksempel på, at PET anvendte en VSU'er som fortrolig kontakt.

Afslutningsvis konstaterer Kommissionen i sin retlige vurdering, at en af PET i 1981 anvendt fremgangsmåde til opstilling og opbevaring af alfabetiske lister over SF'ere ikke var i overensstemmelse med den forståelse af regeringserklæringen, der var udtrykt af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, og som den siddende socialdemokratiske regering tilsluttede sig og redegjorde for i Folketinget.

Det hedder videre i de retlige vurderinger, at PET på emnesagen vedrørende VS opbevarede lister over medlemmer af partiet, indsamlet i 1968 og senere. I det omfang oplysningerne har foreligget i systematiseret form, har denne fremgangsmåde ikke været i overensstemmelse med retningslinjerne. Oplysningerne vedrørende ikke-ledende medlemmer samt en række senere lister over medlemmer af VS på emnesagen var i strid med både Wamberg-udvalgets og PET's egen opfattelse af kommissionsdomstolens forståelse af regeringserklæringen, idet det dog forudsættes, at der ikke har foreligget grundlag for registrering af de pågældende personer.

Om PET's anvendelse af såkaldte arbejdskartoteker bemærkes det i den retlige vurdering, at Wamberg-udvalget 1984/85 tilsyneladende accepterede, at der på organisationssagerne "i systematisk form [kunne] inddækkes ledende medlemmer". Det samme gælder anførsel i usystematisk form af andre end ledende medlemmer i organisationssager i perioden 1985-88.

Det fremgår af beskrivelsen af PET's overvågning af VS, at daværende justitsminister Karl Hjørt-næs som svar på et åbent brev fra en VS-folketingskandidat sendte en notits udarbejdet i Justitsministeriet, hvori det blandt andet anførtes, at efterretningstjenesterne ikke førte lister over medlemmer af noget politisk parti. Denne oplysning var ikke korrekt.

Arbejdsmarkedet 1945-89

Bind 8 beskriver *PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989* og dermed faglige konflikter. I bindet besvares et antal spørgsmål, der overordnet kan grupperes i to. For det første: Overvågede PET arbejdsmarkedet under hele den kolde krig? I bekræftende fald: Hvad var baggrunden, hvordan blev overvågningen udført, og fik det konsekvenser for de overvågede. For det andet: Hvorledes opfattede PET situationen på arbejdsmarkedet? Og i forlængelse heraf: Var denne opfattelse retvisende i forhold til det, der kan dokumenteres i dag?

Hvad angår det første spørgsmål er svaret bekræftende, men det skal præciseres, at PET ikke på noget tidspunkt mellem 1945 og 1989 var interesseret i udviklingen på arbejdsmarkedet eller faglige konflikter i sig selv. PET anførte selv dette i samtiden, og Kommissionen kan bekræfte denne påstand. PET var alene optaget af, om der på arbejdsmarkedet eller i fagpolitiske miljøer blev udfoldet virksomhed, der var ulovlig eller kunne forventes at blive til ulovligheder, det vil sige om danske eller udenlandske statsborgere inden for fagbevægelsen udførte spionage- eller efterretningsvirksomhed til fordel for udenlandske myndigheder, eller om der inden for fagbevægelsen eller i tilslutning til denne blev planlagt voldelige aktioner/demonstrationer.

PET's overvågning kan opdeles i to perioder, en første periode fra slutningen af 1940'erne til 1968 og en anden periode fra 1968 til Berlinmurens fald i 1989. Det er karakteristisk for den første periode, at overvågningen var forholdsvis ekstensiv. Selvom PET modtog mange oplysninger, var det kun i begrænset omfang PET som institution, der overvågede arbejdsmarkedet. Når PET alligevel var i stand til at indsamle oplysninger om arbejdsmarkedet, skyldtes det, at PET og KE (Københavns Politis Afdeling E) frem til 1968 havde et tæt forhold til centrale dele af den socialdemokratiske bevægelse, og især til AIC (Arbejderbevægelsens Informations-Central) samt et antal af AIC's arbejdspladskontakter, der forsynede PET med oplysninger om DKP'ernes og fra 1959 desuden SF'ernes stilling i fagforeningerne og på arbejdspladserne.

For Socialdemokratiet og AIC havde denne praksis den fordel, at Socialdemokratiet var i stand til at hindre PET i at udfolde nævneværdig virksomhed på arbejdsmarkedet. For PET havde arrangementet den fordel, at tjenesten undgik at bevæge sig ind på et område, hvor den risikerede at blive beskyldt for at blande sig i faglig politisk virksomhed. For PET var overvågningen af arbejdsmarkedet imidlertid en balanceakt. På den ene side blev det fra politisk side understreget, f.eks. af VK-regeringens justitsminister Helga Pedersen (1950-53), at PET ikke skulle indsamle oplysninger omhandlende forholdene på arbejdsmarkedet, men

på den anden side havde PET til opgave at indsamle oplysninger om strejker, og om det var organisationer af efterretningsmæssig interesse, der stod bag strejkerne, det vil sige DKP.

Desuden havde PET til opgave at foretage sikkerhedsundersøgelser af personer, der skulle ansættes i nøglestillinger for på den baggrund at forhindre spionage, og at identificere personer i nøglestillinger, dvs. såkaldte ”livsvigtige” virksomheder, der kunne udgøre en sikkerhedsrisiko i en eventuel krisesituation. Som led i dette arbejde indsamlede PET oplysninger om ca. 4.000 danske statsborgere. Disse oplysninger blev opbevaret i et nøglepunktskartotek, som blev planlagt anvendt i en eventuel krigssituation, hvor de pågældende skulle enten afskediges eller forflyttes. Det understreges dog i bindet, at PET i den forbindelse synes at have spillet en forholdsvis mindre rolle, da det primært var FE, der havde ansvaret for de militære arbejdspladser.

Efter 1968 blev PET's overvågning af arbejdsmarkedet mere intensiv. Det var der flere årsager til. Samarbejdet med socialdemokraterne ophørte, da AIC gradvist indstillede sin virksomhed på arbejdspladserne. Derfor var organisationen ikke længere i stand til at levere oplysninger til PET. Samtidig synes dele af Socialdemokratiet, især partiets yngre medlemmer, ligesom den overvejende del af det øvrige politiske liv, i stigende grad at betragte PET med skepsis. Det bevirkede, at PET's kilder på arbejdsmarkedet tørrede ud. Da der ikke meldte sig en afløser for AIC, blev PET nødsaget til selv at indsamle oplysninger om udviklingen på arbejdsmarkedet.

For det andet indtraf der fra slutningen af 1960'erne en række forhold på arbejdsmarkedet, der gjorde det naturligt for PET at øge interessen for det faglige område. Dels opstod der i stigende grad strejker og andre aktiviteter, der resulterede i konfrontationer mellem politi og demonstranter. Således forsøgte den militante del af den nye venstrefløj at anvende faglige konflikter i den politiske kamp mod 'systemet', det vil sige det liberale parlamentariske demokrati, markedsøkonomien, alliancemedlemskabet og fra 1972-73 medlemskabet af EF.

Sovjetunionen og dermed KGB viste øget interesse for fagbevægelserne i Vesteuropa fra 1970'ernes begyndelse.

De nævnte forhold betød, at formålet med PET's overvågning af arbejdsmarkedet i perioden efter 1968 var treleddet. For det første at være opmærksom på yderligtgående gruppers indflydelse i fagforeningerne. For det andet at orientere det åbne politi om yderligtgående kræfters involvering i militante aktioner og fysiske blokader. For det tredje at følge fagforeningernes østkontakter.

Fra midten af 1970'erne kom PET i stigende grad til at fungere som en varslings-tjeneste for det almindelige, ”åbne” politi. Dette var begrundet i de fra mid-

ten af 1970'erne ofte militante konflikter, hvor det åbne politi løbende anmodede PET om oplysninger om forestående aktioner. PET fandt denne del af sin virksomhed brydsom, fordi tjenesten dermed blev en aktør i arbejdsmarkedskonflikter.

Under en havnearbejderkonflikt i 1983 vedtog Schlüter-regeringen den 7. februar et sæt nye retningslinjer for PET's efterforskning på det politiske område. Det fremgik, at selvom PET i almindelighed ikke havde til opgave at beskæftige sig med forholdene på arbejdsmarkedet, var det situationen, at politiske miljøer, af PET omtalt som uro-grupper (f.eks. maoister, trotskister og anarkister), undertiden anvendte faglige konflikter "i samfundsomvæltende og uroskabende øjemed".

Derpå hedder det i retningslinjerne: "Det vil være tilladt – eventuelt ved brug af et kontaktnet – at klarlægge sådanne foreteelser."

Med kontaktnet mentes personer, der havde føling med fagbevægelsens "især ydre cirkler". PET havde således fra den 7. februar 1983 udtrykkelig adgang til blandt andet ved hjælp af kontaktnet at indsamle oplysninger om faglige konflikter, hvilket PET efterfølgende gjorde i blandt andet konflikter som La Cabana-konflikten 1983-84 samt i HT-konflikten 1984, men også under overenskomstkonflikten i 1985.

PET's registreringspraksis og dermed trusselsbillede afspejlede det politiske systems instrukser. Frem til begyndelsen af 1960'erne synes PET at have registreret et stort antal ledende fagforeningsfolk, der var enten DKP'ere eller SF'ere. Desuden anvendte PET arbejdskartoteker til at opbevare oplysninger om kommunistisk aktivitet. Efter regeringserklæringens fremsættelse synes ingen fagforeningsfolk at være blevet registreret alene på baggrund af politisk aktivitet, men derimod på grund af østkontakter.

Frem til midten af 1970'erne var DKP ifølge PET den største trussel mod den lovlige samfundsorden på arbejdsmarkedet, men fra midten af årtiet begyndte især maoister, trotskister og anarkister at benytte forholdene på arbejdsmarkedet til at føre deres politiske kamp. PET's sagsmateriale indeholdt fra midten af 1970'erne således navne på fagforeningsledere og aktivister fra den radikalt venstreorienterede del af Det nye Venstre. Ydermere må PET's arbejdskartoteker have indeholdt personoplysninger vedrørende et ukendt antal fagforeningsfolk. Hermed er også besvaret det andet af undersøgelsens to hovedspørgsmål om PET's trusselsbillede. Retrospektivt forekommer dette at have været realistisk, om end ofte forsinket i forhold til det passerede. Således opdagede PET først efter en fremtrædende fagforeningsmands død, at han gennem en årrække havde været agent for Sovjetunionen.

Hvad angår det i offentligheden ofte omtalte spørgsmål, om danske statsborgere er blevet forhindret i at opnå stillinger i den offentlige sektor på grund af PET's registreringer, konkluderes det, at personundersøgelserne i ganske få tilfælde har betydet, at personer med f.eks. østkontakter eller med kontakt til såkaldte urogrupper ikke blev betroet særligt sensitive stillinger. Det var f.eks. tilfældet i Forsvaret, og det forekommer at have været tilfældet i visse ministerier. Det helt overordnede billede er imidlertid, at PET ikke synes at have taget skridt til at få forflyttet eller afskediget personer i det offentlige på grund af deres politiske tilhørsforhold. Derimod indsamlede PET oplysninger om blandt andet DKP'ere, idet disse oplysninger planlagdes anvendt i en eventuel krisesituation. Efter 1953 synes PET at have været meget tilbageholdende med at udlevere personoplysninger til private arbejdsgivere.

Den antiimperialistiske venstrefløj 1945-89

Som nævnt har Kommissionen blandt andet til opgave at undersøge PET's overvågning af politisk-ideologisk prægede bevægelser og grupperinger. Resultaterne heraf præsenteres i bind 9-13, der omfatter fremstillinger af PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj, diverse protestbevægelser, den yderste højrefløj, diverse venstrefløjsmiljøer i Århus og København samt PET's efterforskning af KGB's kontakt- og agentnet i Danmark.

I Bind 9, *PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-89*, fremlægges resultaterne af Kommissionens rekonstruktion af PET's overvågning af trotskistiske grupperinger, maoistiske miljøer, herunder PET's rolle i efterforskningen af den såkaldte Blekingegadebande, foruden overvågningen af skolesamvirket Tvind og diverse solidaritetsbevægelser. Endvidere fremstilles PET's virksomhed i forhold til fagforeningsmand og forhenværende DKP'er Preben Møller Hansen og Fælles Kurs Klubben, der senere omdannedes til partiet Fælles Kurs.

Set i PET's optik var det vigtigt, især fra 1960'erne og senere, at være opmærksom på trotskistiske grupperingers virksomhed. For det første var dele af de trotskistiske miljøer ifølge PET militante i deres virksomhed. For det andet var det en arbejdsmetode blandt trotskisterne at udføre "entrisme", det vil sige infiltration af politiske partier eller organisationer med det formål at bedrive revolutionær virksomhed på trotskistisk grundlag, uden at omgivelserne var vidende om, at de nye medlemmer var trotskister. Med hensyn til PET's overvågning af trotskistiske miljøer dokumenteres det, at PET gennem det meste af den

kolde krig opfattede trotskister som såkaldte uromagere. PET mistænkte således trotskister for i 1960'erne at stå bag en række voldelige aktioner navnlig i København vendt mod virksomheder med forbindelse til general Francos Spanien. PET godtgjorde, at det var en navngiven trotskist, der stod bag den såkaldte "Randersbombe", hvor et antal aktivister ved et uheld sprængte en bombe i et hus i Randers, hvorved et barn kom til skade. Ifølge PET havde det været aktivisternes agt at bringe bomben til sprængning i tilslutning til en NATO-øvelse, der fandt sted nær Randers.

I sidste halvdel af 1960'erne og i 1970'erne var trotskisterne ifølge PET særdeles aktive i Vietnambevægelsen. Fra midten af 1970'erne var de ifølge PET tillige vigtige aktører i et større antal arbejdsmarkedskonflikter. PET's efterforskning viste desuden, at trotskisternes på daværende tidspunkt seneste organisationsdannelse, Socialistisk Arbejderparti (SAP), i 1980'erne blev stadig mindre militant og mere parlamentarisk orienteret. Alligevel konstaterede PET i 1980'erne en vis støtte fra SAP til BZ-miljøet, hvoraf dele af PET opfattedes som militante i deres virksomhed. Personer, som PET tidligere havde sat i forbindelse med trotskistiske miljøer, demonstrerede endvidere sympati for vesttyske terrormiljøer, især Rote Armee Fraktion (RAF) via den såkaldte Vesttysklandskomité.

PET var ligeledes gennem cirka tre årtier opmærksom på diverse maoistiske miljøer, især KAK (Kommunistisk Arbejdsreds), KFML (Kommunistisk Forbund marxister-leninister), KAP (Kommunist Arbejderparti), MLE (Marxistisk-Leninistisk Enhedsfront), KAmI (Kommunistiske Arbejdere marxister-leninister), DKP/ml (Danmarks Kommunistiske Parti/Marxister Leninister) samt Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe. Som tilfældet var med trotskistiske grupperinger, havde heller ikke maoistiske miljøer støtte fra nogen international stormagt, der kunne forventes at angribe Danmark. Således antog PET heller ikke, at maoisterne på noget tidspunkt udgjorde nogen væsentlig risiko i forbindelse med en eventuel konfrontation mellem NATO og Warszawapagten.

Fra stiftelsen af de første ml-grupper, det vil sige fra 1963, da den forhenværende DKP'er Gotfred Appel dannede KAK, og frem til slutningen af 1970'erne var PET særlig interesseret i at afklare de maoistiske gruppers politiske synspunkter og ambitioner foruden deres forbindelser til tredjelandske og udenlandske miljøer. PET konstaterede – næppe overraskende – at de nævnte grupperinger på trods af visse uoverensstemmelser havde prokinesiske grundholdninger. Desuden konstateredes en vis orientering mod Albanien. Nok så interessant var det formentlig for PET, at grupperingerne meddelte sig i form af paroler om nødvendigheden af væbnet revolution. Ifølge PET var det en i nogen grad fælles forestilling blandt maoisterne, at borgerskabet forud for en socialistisk

samfundsomvæltning ville forsøge at forhindre denne udvikling ved at anvende våben mod befolkningen. Derfor, som en præventiv foranstaltning, ville arbejderklassen, som maoisterne identificerede sig med, bevæbne sig og forsvare den socialistiske magtovertagelse. Forestillingen var med andre ord, at de revolutionære forud for omvæltningen måtte gribe til våben for at modstå og forebygge borgerskabets væbnede forsvar for det bestående.

PET bemærkede desuden, at dele af det maoistiske miljø i den nævnte periode udfoldede sympati for palæstinenserens kamp, hvilket blandt andet gav sig udslag i, at maoister gennemførte et antal rejser til Nordafrika og til Mellemøsten. Endvidere var det PET's opfattelse, at især KFML og KAP udfoldede en del propagandistisk virksomhed: Eksempelvis udgav KFML et kinesisk støttet blad. PET havde imidlertid vanskeligt ved at opnå sikker viden om KFML's og KAP's aktiviteter. PET var således ikke i stand til at fremskaffe medlemslister fra organisationerne eller deltagerlister fra diverse sommerlejre, hvilket skyldtes, at KFML og KAP, der var meget sikkerhedsbevidste, søgte at hemmeligholde deres virke.

Overvågningen var i 1960'erne og 1970'erne først og fremmest begrundet i mistanker om, at flere af de nævnte bevægelser bidrog til at skabe uro. Fra slutningen af 1970'erne og i 1980'erne var det især KAP, KAMl samt DKP/ml, der havde PET's interesse. De to første blev ikke set som nogen væsentlig trussel mod den lovlige samfundsorden. Til gengæld betragtede PET DKP/ml som en "særdeles rabiater gruppe", og især noteredes det fra PET's side, at den revolutionære retorik blandt DKP/ml'erne blev ledsaget af en række uroskabende aktiviteter. Størst succes synes DKP/ml at have haft blandt arbejderne i byerne. Langt den overvejende del af PET's indsamling af oplysninger skete ved hjælp af åbne kilder, men PET gennemførte også enkelte indgreb i meddelelshemmeligheden. Desuden synes PET at have haft kilder i omkredsen af DKP/ml.

Den vigtigste af de nævnte ml-grupper var utvivlsomt Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe, stiftet i 1978. Det var medlemmer af denne gruppe, der i slutningen af 1980'erne blev kendt under navnet Blekingegadebanden. Undertiden omtales personkredsen bag Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe tillige som Appel-gruppen, idet gruppen ideologisk og organisatorisk udsprang af Gotfred Appels KAK. Gruppen havde som ambition at bekæmpe imperialismen ved at støtte diverse befrielses- og terrorbevægelser i den 3. verden. PET kendte til flere medlemmer af Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe forud for gruppens dannelse, men foretog ikke nogen overvågning af den. Det dokumenteres i bind 9, at PET's overvågning af de maoistiske miljøer var aftagende i slutningen af 1970'erne. Når PET i de sidste år af 1970'erne alligevel nærrede en vis interesse for

gruppen, skyldtes det, at PET på det tidspunkt blev opmærksom på, at gruppen stod i forbindelse PFLP (Popular Front for the Liberation of Palestine, Folkefronten til Palæstinas Befrielse) og dennes virksomhed i Danmark.

I perioden mellem 1979 og 1981 blev Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe overvåget forholdsvis tæt, og i 1980 opstod i PET den mistanke, at gruppen havde medvirket ved et antal kriminelle handlinger, herunder en kidnapning. I slutningen af 1981 indstillede PET imidlertid overvågningen, da resultaterne af efterforskningen var særdeles sparsomme. Fra 1982 til 1986 tilgik der derfor kun få oplysninger til PET om Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe. PET's efterforskning i slutningen af 1980'erne og i 1990'erne skulle imidlertid vise, at gruppen gennemførte et større antal kriminelle handlinger i perioden fra begyndelsen af 1980'erne frem til 1988, det vil sige i den periode, hvor PET kun i begrænset omfang havde overvåget Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe.

PET's interesse for Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe genopstod i 1986, da tjenesten konstaterede, at PFLP fortsat havde kontakt til gruppen. Samtidig opstod den mistanke, at gruppen stod bag forskellige former for kriminalitet med henblik på at støtte PFLP økonomisk. Umiddelbart efter røveriet mod Købmagergades Postkontor i 1988 mistænkte PET således Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe for at have stået bag handlingen. I 1989 blev medlemmer af gruppen anholdt, men politiets bevismateriale var ikke tilstrækkeligt til domfældelse. Det var først efter et færdselsuheld et par uger senere, hvor et medlem kørte galt, at politiet fandt frem til, at Manifest/Kommunistisk Arbejdsgruppe havde en lejlighed i Blekingegade. En efterfølgende ransagning afslørede et stort våbenlager og beviser for, at gruppens medlemmer havde stået bag et større antal forbrydelser.

Efter udgivelsen af journalist Peter Øvig Knudsens bog Blekingegadebanden bd. 1-2 har der været fremsat den påstand, at PET ikke var indstillet på at samarbejde med Lyngby Politi i det efterforskningsarbejde, der fulgte efter et røveri i Lyngby i 1983, og der har yderligere været fremsat den påstand, at Justitsministeriet forhaled en af Lyngby Ret fremsat udleveringsbegæring af to i Paris anholdte arabere, der var mistænkt for at have forbindelse til røveriet. Kommissionen har undersøgt holdbarheden af disse påstande, da det såkaldte Lyngby-røveri almindeligvis tilskrives Blekingegadebandens kriminelle aktiviteter, selvom gruppen aldrig er blevet dømt herfor. Kommissionen finder de to fremsatte påstande ubegrundede.

Til slut følger Kommissionens retlige vurderinger i relation til bind 9. Det bemærkes, at PET i årene omkring 1970 anvendte en kilde i en dobbeltagent-operation rettet mod den østtyske efterretningstjeneste MfS/HVA (Stasi), og at

denne kilde med PET's vidende udleverede forskellige oplysninger om danske statsborgere og danske forhold til den østtyske efterretningstjeneste MfS/HVA (Stasi). De udleverede oplysninger var fremskaffet af kilden selv og ikke tilvejebragt af PET. De informationer, som kilden videregav til MfS/HVA (Stasi), var af meget forskelligartet karakter. Eksempelvis overleveredes publiceret materiale, blandt andet Kinesisk Bulletin, Reserveofficerernes Blad, VS-bulletin, men også mere personfølsomme oplysninger blev meddelt MfS/HVA (Stasi). Således overleveredes medlemslister og abonnentlister fra den danske sektion af IV Internationale, ligesom en persons ægteskabelige forhold og politiske gøremål blev meddelt denne tjeneste. Oplysningernes karakter og mulige anvendelse for MfS/HVA (Stasi) indebærer antagelig, at udleveringen af i hvert fald en del af disse oplysninger objektivt set realiserer straffelovens § 108. Kommissionen har imidlertid ikke grundlag for at fastslå, at nogen herved har pådraget sig et strafansvar eller i øvrigt handlet retsstridigt. For PET synes operationen at have haft stor betydning, idet tjenesten herved fik vigtig viden om MfS/HVA's (Stasi) virksomhed i forhold til danske statsborgere.

Protestbevægelser 1945-89

Det var som nævnt PET's opgave at overvåge, forebygge og modvirke, at der blev foretaget strafbare handlinger og anden virksomhed inden for Danmarks grænser, der rummede en fare for rigets selvstændighed og sikkerhed samt den lovlige samfundsorden. Det betød, at PET også havde til opgave at undersøge, om der i folkelige bevægelser og protestmiljøer indtraf forhold, der var i strid med straffelovens kapitler 12 og 13, idet PET dog samtidig måtte bestræbe sig på ikke at krænke de borgere, der var uenige i dansk udenrigspolitik, men som ikke af den grund stod i konflikt med den lovlige samfundsorden. Det betød, at PET i et vist omfang måtte overvåge lovlig politisk aktivitet for eventuelt at kunne forhindre lovstridige aktiviteter. Denne problemstilling er emnet for Kommissionens bind 10, *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989*.

Her skildres PET's overvågning af Kampagnen mod Atomvåben og OOA, Vietnambevægelsen, de såkaldte Verdensbankuroligheder i 1970 og baggrunden herfor, studenterpolitiske bevægelser, universitetsmiljøer og Danmarks Journalisthøjskole, EF-modstanden, fredsbevægelser samt afslutningsvis PET's overvågning af de såkaldte slumstormere og BZ-Brigaden. Bindet rækker i tid tilbage til den tidlige efterkrigstid, men tyngdepunktet er perioden 1960-89, det vil sige fra Det nye Venstres opkomst til den kolde krigs afslutning.

PET var særlig interesseret i tre forhold i tilslutning til protestmiljøerne. For det første måtte PET gå ud fra, at udenlandske myndigheder og efterretnings-tjenester forsøgte at påvirke protestbevægelserne. For det andet at der var risiko for, at danske statsborgere under dække af tværpolitisk græsrodsaktivitet udførte efterretningsvirksomhed til fordel for en fremmed magt. For det tredje frygtede PET, at såkaldte urogrupper (f.eks. maoister, trotskister og anarkister) forsøgte at udnytte folkelige bevægelses lovlige virksomhed til lovstridige aktioner, der omfattede hærværk og sammenstød med politiet. Af disse årsager etablerede PET løbende emnesager på nydannede enkeltsagsbevægelser, hvorefter tjenesten vurderede, om der var behov for en overvågning. I de fleste tilfælde skønnede PET, at det ikke var tilfældet. I enkelte, og i sammenhængen forholdsvis få, tilfælde iværksatte PET imidlertid efterforskning. Når PET modtog overskuds-information omhandlende enkeltsagsbevægelser, som tjenesten ikke aktivt over-vågede, blev informationen lagt på emnesagen.

Med hensyn til spørgsmålet om østlig efterretningsvirksomhed og danske statsborgeres agentvirksomhed til fordel for østblokken fremgår det af bind 10, at østblokken fra begyndelsen af 1970'erne gjorde en betydelig indsats for at påvirke protestmiljøerne i Danmark. Sovjetunionen og danske kommunister forsøgte således at udnytte fredsbevægelsens forholdsvis store popularitet i dele af den danske befolkning. Sovjetunionen og danske kommunister forsøgte desuden at udnytte den brede EF-modstand. DKP var også meget aktiv i Vietnambevægel-sen, især i Vietnam 69, og i forskellige ungdomspolitiske bevægelser. Til gengæld er det mere vanskeligt at vurdere Sovjetunionens og DKP's gennemslagskraft i de nævnte miljøer. DKP synes at have stået stærkest i den del af fredsbevægel-sen, der var organiseret i Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed. PET var imidlertid fra komiteens tidligste tid opmærksom på, at komiteen fra Sovjet-unionens side var ment som en frontorganisation, og i begyndelsen af 1980 fik PET Wamberg-udvalgets godkendelse til at registrere et medlem af Samarbejds-komiteen under henvisning til, at komiteen måtte betragtes som en frontorgani-sation. Der ses også at have været kommunistisk indflydelse i Socialdemokrater mod Atomvåben og Militarisme, men hvilken betydning indflydelsen har haft, er mere usikkert. Desuden har personer med tilknytning til EF-modstanden haft tætte forbindelser til den sovjetiske ambassade, men også på dette punkt er det vanskeligt præcist at vurdere betydningen af kontakten. Under alle omstændig-heder viser dokumenterne i PET's arkiv, at EF-modstanden var meget bredt po-litisk funderet.

Samtidig står det klart, at dele af den antiimperialistiske venstrefløj, blandt andet SF, synes at have haft betydelig indflydelse på dele af de protestmiljøer, der

drev almindelig og lovlig politisk virksomhed, f.eks. Kampagnen mod Atomvåben, dele af EF-modstanden og dele af den ikke-kommunistiske del af fredsbevægelsen. Mere radikalt venstreorienterede dele af den nye venstrefløj, især trotskister, maoister og anarkister, hvoraf flere i perioder organiserede sig i VS, forsøgte derimod at opnå indflydelse på et antal af de bevægelser, der undertiden kom i sammenstød med politiet. Det var især tilfældet i den del af Vietnambevægelsen, der organiserede sig i De Danske Vietnam-komiteer (DDV), og det var tilfældet med den såkaldte Verdensbankgruppe, der spillede en vigtig rolle i forbindelse med Verdensbankurolighederne i 1970. Det var tillige tilfældet i dele af det studenterpolitiske miljø på universiteterne i Århus og København i årene omkring 1970. Desuden var det til en vis grad tilfældet i 1980'ernes BZ-Brigade.

Det gælder for flere af de sidstnævnte miljøer, at der heri blev organiseret kriminel virksomhed i form af voldelige demonstrationer, og at PET's overvågning derfor også rettede sig mod at levere oplysninger om forestående uro til det åbne politi, som således i givne tilfælde kunne være forberedt på optøjer.

Den yderste højrefløj 1945-94

Bind 11 beskriver *PET's overvågning af den yderste højrefløj 1945-1994*. Der redegøres for PET's overvågning af den yderste højrefløj og dens rolle i PET's såkaldte "trusselsbillede". Dernæst behandles spørgsmålet om, hvorledes PET's forhold til den yderste højrefløj kan karakteriseres. Dette sidste spørgsmål udspringer af en række påstande i den offentlige debat, hvor det af nogle af PET's kritikere, navnlig på den yderste venstrefløj, men også af en af PET's kilder, Frede Farmand, er blevet hævdet, at PET skal have haft et særlig tæt forhold til ekstremt højreorienterede kræfter og anvendt disse i overvågningen af venstrefløjen.

Det fremgår, at PET's forgænger, REA, i de første omtrent fem efterkrigsår overvågede det tyske mindretal i Sønderjylland, hvor REA mente at kunne konstatere en vis sympati for nazismen. REA tillagde overvågningen stor betydning. Uanset at nazismen af danske statsborgere overvejende opfattedes som landsforræderisk og unational, eksisterede der i visse politiske kredse et ønske om en revision af den dansk-tyske grænse, hvilket hovedparten af de politiske partier tog afstand fra. Det var officiel dansk politik, at grænsen lå fast, dels fordi man ikke ønskede at anspore til en fremtidig tysk revanchisme, men også fordi man mente, at grænsen lå, hvor den skulle ligge. Det var derfor en opgave for REA at indsamle oplysninger om grænserevisionistiske strømninger blandt det tyske mindretal.

I årene, der fulgte, opstod et antal stærkt højreorienterede bevægelser i Danmark. Disse havde PET's opmærksomhed, om end det var tjenestens vurdering, at bevægelsernes medlemsskare var så fåtallig og aktiviteterne så begrænsede, at de ikke indtog nogen fremtrædende plads i PET's trusselsbillede. Dette ændrede sig gradvist gennem 1970'erne og 1980'erne. I 1970 stiftede to århusianske studenter således DNSU (Danmarks Nationalsocialistiske Ungdom), der var et egentligt nazistisk parti. Antallet af medlemmer af DNSU var begrænset, men PET's observationer viste, at aktiviteterne var stigende. Således lykkedes det DNSU at etablere en forholdsvis bred international kontaktflade. Desuden begyndte DNSU at publicere nazistisk propaganda. Ifølge PET fortsatte denne udvikling gennem 1980'erne.

Efter nazisten Svend Salicaths død i 1983 omdannedes DNSU i 1984 til DNSB (Danmarks Nationalsocialistiske Bevægelse), og i sidste halvdel af tiåret blev Danmark i international sammenhæng et strategisk knudepunkt for udgivelse af nazistisk litteratur. Bevægelsens førstemand var optaget af forlagsvirksomhed, og i Danmark var der ikke forbud mod offentliggørelse af nazistisk propaganda som i f.eks. Vesttyskland, hvor man i særlig grad var ubehageligt berørt af den nazistiske propaganda og muligheden for at producere denne i Danmark.

Fra slutningen af 1980'erne og ind i 1990'erne ændredes PET's trusselsbillede på ny. Den yderste højrefløj definerede sig i den periode i stigende grad i modsætning til den brede midte i dansk politik, og på den politiske venstrefløj samlede politiske aktivister sig i samme periode i et antal antinazistiske, antifascistiske og antiracistiske netværk, for hvem den yderste højrefløj var et fjendebillede. Samtidig konstaterede PET, at de to ekstremistmiljøer i stigende grad mødtes i voldelige konfrontationer.

En af PET's antagelig væsentligste operationer over for det nazistiske miljø fandt sted i samarbejde med Frede Farmand, der var kilde for PET i nazistmiljøet. Operationen bestod i, at Farmand skaffede sig adgang til Nordland Forlags computer og herfra overdrog forlagets debitor kartotek til PET, hvilket satte tjenesten i besiddelse af oplysninger om, hvilke personer der købte nazistisk agitationsmateriale. Kartoteket var så meget desto mere værdifuldt for PET, som Nordland Forlag distribuerede nazistisk agitation i såvel Danmark som internationalt. Dermed besad PET væsentlig information i det internationale efterretningssamarbejde. Operationen viser således, at PET tog den yderste højrefløjs politiske standpunkter og handlinger alvorligt. Det var under den kolde krig efterretningstjenestens vurdering, at nazismen spillede en vis, men ikke en fremtrædende rolle blandt medlemmer af det tyske mindretal i Sønderjylland i de første efterkrigsår. Nazismen havde frem til 1970 en særdeles behersket posi-

tion i PET's trusselsbillede. Fra 1970'erne til efter afslutningen af den kolde krig var den yderste højrefløj i vækst, i første omgang som producent og formidler af agitationsmateriale, og i årene omkring 1990 tillige som aktør i voldelige sammenstød med venstrefløjsgrupperinger.

For så vidt angår spørgsmålet om PET's forbindelse til den yderste højrefløj, har det været en tilbagevendende påstand, at PET benyttede personer fra dette politiske miljø til at infiltrere den politiske venstrefløj. Desuden har det været anført, at der skulle have været et særligt nært og gensidigt tillidsfuldt forhold mellem PET og personer fra den yderste politiske højrefløj. De to påstande ses ofte formuleret under et, om end der er tale om to forskellige forhold. Vedrørende den første af de to påstande skal den have haft sin parallel i blandt andet italienske forhold, hvor efterretningstjenester skal have benyttet den yderste højrefløj til at infiltrere den yderste venstrefløj. Det er blandt andet i den sammenhæng, at der i forskningen tales om en såkaldt "spændingens strategi".

I dansk sammenhæng har PET's kritikere antydnet, at en stærkt højreorienteret person i 1960'erne foretog et indbrud i Kampagnen mod Atomvåbens lokaler på foranledning af politiet. Desuden har det været hævdet, at det var en person fra den politiske højrefløj, der i 1993 kunne tænkes at stå bag den såkaldte Søllerødgade-bombe, hvor et medlem af Internationale Socialister blev dræbt, men at danske myndigheder, herunder PET, ikke tilstrækkeligt energisk bidrog til sagens opklaring.

I forhold til disse påstande konstaterer Kommissionen, at der under den kolde krig ikke eksisterede et nært og gensidigt tillidsfuldt forhold mellem PET og den yderste højrefløj. Det er korrekt, at PET's kilder almindeligvis var kritisk indstillet over for de miljøer, de overdrog PET information om. Højreorienterede personer gav PET oplysninger om personer fra den politiske venstrefløj, ligesom det modsatte gjorde sig gældende. Det kan imidlertid ikke på det foreliggende grundlag hverken be- eller afkræftes, at PET som institution eller PET's medarbejdere skal have haft et tæt forhold den politiske højrefløj. Det kan heller ikke bekræftes, at PET ikke skulle have ydet en tilstrækkeligt energisk indsats for at opklare drabet på medlemmet af Internationale Socialister.

Kommissionens vurdering af den ovenfor omtalte kopiering af et debitorkartotek er, at der var tale om et indgreb over for forlaget, der havde karakter af en ransagning, og som derfor krævede en retskendelse, hvilket ikke blev indhentet. PET's daværende ledelse har ikke over for Kommissionen kunnet redegøre for operationens juridiske grundlag.

Operation Zeus

En debat i slutningen af 1990'erne vedrørte PET's overvågning af den yderste venstrefløj i 1980'erne. Denne debat var direkte medvirkende til Kommissionens nedsættelse. Udgangspunktet var, at en af tjenestens kilder, Anders Nørgaard, i en fjernsynsudsendelse forklarede, at han havde været kilde for PET i et venstrefløjsmiljø, der samlede sig i bogcafeen Regnbuen i Århus, og at han efterfølgende havde infiltreret det trotskistiske Socialistisk Arbejderparti i København. De problemstillinger, der knytter sig hertil, er beskrevet i bind 12 *Operation Zeus*.

En af de i den offentlige debat fremsatte påstande lyder, at Anders Nørgaard virkede som *agent provocateur* over for personer med tilknytning til den nævnte socialistiske bogcafe Regnbuen, og at han på vegne af politiet tilbød det anarkistiske miljø i Århus sprængstoffer med den hensigt, at politiet kunne anholde anarkisterne for ulovlig politisk virksomhed. Kommissionen har undersøgt påstanden og har kunnet konstatere, at der i det anarkistiske miljø i 1981 uden Anders Nørgaards medvirken blev talt om at anskaffe sprængstoffet trotyl. Det var altså ikke en fremmed tanke for miljøet at overveje brug af sprængstoffer. Kommissionen har videre kunnet konstatere, at politiet klart og entydigt instruerede Anders Nørgaard om, at han ikke måtte involvere sig i anvendelse af sprængstoffer. På grundlag af det til rådighed værende kildemateriale kan det imidlertid ikke afklares, om Nørgaard alligevel har tilbudt anarkistmiljøet i Århus at fremskaffe sprængstoffer. Kilder i det overvågede miljø har hævdet dette, men der er ikke fremlagt dokumentation herfor. Samlet set er det Kommissionens vurdering, at Nørgaard for PET virkede som en effektiv og pålidelig kilde, der leverede troværdige oplysninger, hvis rigtighed PET fik bekræftet på anden vis.

I slutningen af 1981 blev Anders Nørgaard overflyttet til København, hvor han som kilde for PET fik til opgave at udføre en mere almen politisk rettet indsats. Et af de spørgsmål, som Kommissionen har undersøgt, er, om justitsminister Ole Espersen blev underrettet om Nørgaards overflytning, og om ministeren godkendte Nørgaards mandat også i København. Ole Espersen har over for Kommissionen afvist, at han godkendte overførelsen af det oprindelige mandat for Anders Nørgaard i Århus til hans virke i København. Det fremgår af PET's akter herom, at "JM" blev underrettet, men det kan ikke afgøres med sikkerhed, om det betyder, at justitsministeren personligt var underrettet, eller om der alene skete en orientering af Justitsministeriet og dermed departementschef Niels Madsen.

Kommissionen har endvidere undersøgt Nørgaards virke som kilde i København i begyndelsen af 1980'erne. Det fremgår, at han virkede med udgangspunkt i det trotskistiske miljø, hvor han overdrog PET oplysninger om, hvem der var

medlem af SAP i København. Da trotskisterne i 1980'erne virkede inden for en lang række politiske miljøer, kom han også i berøring med disse. I den sammenhæng overdrog Nørgaard også PET oplysninger om aktioner planlagt inden for blandt andet BZ-miljøet. Dermed kunne PET overdrage det åbne politi oplysninger om planlagt uro.

KGB's kontakt- og agentnet

Det 13. bind i Kommissionens beretning beskriver PET's overvågning af KGB's *kontakt- og agentnet i Danmark under den kolde krig*, idet hovedvægten er på perioden fra midten af 1970'erne frem til 1989. Foruden PET's akter er dette bind væsentligst baseret på Gordijevskij-materialet. Oleg Gordijevskij, der var officer i KGB, fungerede i en periode fra 1975 til 1985 som dobbeltagent for vestlige efterretningstjenester. Desuden er anvendt det såkaldte Mitrokhin-materiale, der omfatter resuméer af KGB's sagsakter, som Vasilij Mitrokhin, der var arkivar i KGB, nedskrev og smuglede ud fra arkivet fra begyndelsen af 1970'erne til 1984. Mitrokhins resuméer indeholder også oplysninger om danske forhold, og i 1990'erne modtog PET fra en udenlandsk myndighed 79 debriefingsrapporter vedrørende 51 danske statsborgere, der skal have haft forbindelse til KGB.

Som tilfældet er med Gordijevskij-materialet, er også Mitrokhins oplysninger en informationsrig kildegruppe. Men også Mitrokhins oplysninger skal anvendes kritisk. I bindets første del, der også beskriver KGB's arbejde i Vesten, analyseres en række metodiske problemstillinger, der knytter sig til materialets anvendelse. Dette materiale anvendes også i en række andre bind, f.eks. bind 7 *PET's overvågning af de politiske partier 1945-1989*, bind 10 *PET's overvågning af protestmiljøer 1945-1989* samt bind 14 *PET's virksomhed i forhold til Grønland og Færøerne*.

Bind 13 indledes med en kortfattet skildring af KGB's historie, herunder af forholdet mellem Centeret, KGB's hovedkvarter i Moskva, og residenturet, det lokale KGB-kontor på de sovjetiske ambassader. Det er blandt andet historien om, hvordan KGB arbejdede i praksis, når hensigten var at hverve kontakter og agenter samt påvirke den offentlige meningsdannelse. Men det er også historien om et bureaukratisk spil med en tendens til, at udstationerede KGB-officerer af karriere- og andre hensyn i deres rapporter til Centeret overdrev resultaterne af deres arbejde. På baggrund af oplysningerne i Gordijevskijs og Mitrokhins materiale præsenteres desuden for første gang en samlet oversigt over antallet af personer i Danmark, der af KGB blev defineret som "kontakt", "under studium

med henblik på hvervning” (objekt rasrabotki), ”fortrolig kontakt”, ”agent” og ”centerkontakt”. Ydermere redegøres der for karakteren af KGB’s forsøg på holdningspåvirkning af den danske offentlighed, de såkaldte aktive foranstaltninger (active measures).

Anden og tredje del beskriver detaljeret sagerne vedrørende forfatter og oversætter Arne Herløv Petersen og journalist Jørgen Dragsdahl. De to skribenter optræder i Gordijevskij-materialet som henholdsvis ”fortrolig kontakt” og ”agent” for KGB.

Det dokumenteres i beskrivelsen af sagen vedrørende forfatteren Arne Herløv Petersen, at han gennem en periode på ti år fra begyndelsen af 1970’erne stod i tæt kontakt til et antal sovjetiske diplomater, der af PET alle var identificeret som KGB-officerer. Desuden fremgår det, at flere af Herløv Petersens møder med KGB-officererne foregik under konspirative former, det vil sige, at deltagerne forsøgte at holde mødet skjult for danske myndigheder. Det fremgår endvidere, at Herløv Petersen af KGB modtog skriftligt materiale, der var udfærdiget i Moskva. Dette materiale indarbejdede Herløv Petersen i to publikationer, *True Blues* og *Kolde Krigere/Cold Warriors*, der begge bar Herløv Petersens navn. PET var således i stand til at dokumentere, at Arne Herløv Petersen samarbejdede med KGB.

Da PET i 1981 lod Arne Herløv Petersen anholde, blev han sigtet for at have overtrådt straffelovens § 108. Hændelsesforløbet omkring anholdelsen af Herløv Petersen er behæftet med en vis usikkerhed. Fhv. justitsminister Ole Espersen havde ifølge egen forklaring tilkendegivet, at Herløv Petersen ikke måtte anholdes. Alligevel blev Herløv Petersen anholdt den 3. november 1981.

Kommissionen har nærmere undersøgt baggrunden for anholdelsen af Arne Herløv Petersen og sigtelsen imod ham for overtrædelse af straffelovens § 108. Anholdelsen af Herløv Petersen havde ifølge PET’s ledelse blandt andet sin forklaring i, at pressen var blevet opmærksom på, at Danmark var i færd med at udvise en sovjetisk KGB-officer, Merkulov, der under diplomatisk dække havde bedrevet efterretningsvirksomhed i Danmark. Merkulov havde forbindelse med Herløv Petersen, og det frygtedes, at Herløv Petersen ville tilintetgøre eventuelle beviser mod Merkulov. Denne forklaring på anholdelsen fremgår af et notat, dateret 11. maj 1982 og udarbejdet af PET til justitsminister Ole Espersen, men ingen i PET’s daværende juridiske eller operative ledelse vil i dag kendes ved notatet.

Kommissionen har undersøgt spørgsmålet om grundlaget for anholdelsen, og om den skete i modstrid med justitsministerens ordre, eller om der var tale om en misforståelse. Kommissionen fremlægger en retlig vurdering i tilslutning til Arne Herløv Petersen-sagen.

Arne Herløv Petersen blev efterfølgende, i april 1982, meddelt tiltalefrafald, som er en strafferetlig sanktion. I forbindelse med tiltalefrafaldet udsendte Justitsministeriet en udførlig redegørelse for sagens forløb. Kommissionens undersøgelse dokumenterer, at Rigsadvokatens vurdering af mulighederne for en retsforfølgning af Herløv Petersen havde afgørende betydning for Regeringens beslutning om at meddele tiltalefrafald.

Journalisten Jørgen Dragsdahl var i perioden 1983-85 genstand for PET's overvågning, uden at dette førte til sigtelse, da der ikke blev tilvejebragt bevis for, at han havde overtrådt straffeloven. Dragsdahl blev af KGB's residentur betegnet som "agent", men PET's efterforskning kunne ikke bekræfte denne oplysning. Kommissionen har analyseret KGB-residenturets rapporter og peger på faren for at anvende disse oplysninger ukritisk.

Grønland og Færøerne

Det afsluttende bind i Kommissionens historiske beskrivelse er bind 14 omhandlende *PET's virksomhed i forhold til Grønland og Færøerne*. Vedrørende Grønland var udgangspunktet en overenskomst indgået af den uafhængige danske gesandt i Washington, Henrik Kauffmann, og den amerikanske regering. Overenskomsten, der blev indgået på årsdagen for Tysklands besættelse af Danmark, den 9. april 1941, gav USA mulighed for at etablere militære baser i Grønland. Efter den 2. Verdenskrigs afslutning indgik Danmark og USA i 1951 en aftale, der fortsat gav USA ret til at have baser i Grønland. PET's virksomhed i forhold til Grønland bestod først og fremmest i at foretage sikkerhedsgodkendelser af personer, der skulle rejse til det nordatlantiske område, idet det ansås for vigtigt at forhindre kommunister i at rejse til Grønland.

I første omgang vurderede PET, at Grønlands selvregulering (social kontrol) var et tilstrækkeligt beredskab til overvågningen i Grønland. I slutningen af den kolde krig konstaterede PET imidlertid, at den vurdering havde været fejlagtig. Ifølge det såkaldte Gordijevskij-materiale blev PET således oplyst om, at en fremtrædende grønlandsk politiker af KGB blev betragtet som en vigtig kontakt 1978-82. I 1980 skal KGB have overvejet at forsøge at hverve den pågældende som agent. PET var imidlertid skeptisk over for disse oplysninger, der byggede på udsagn fra en KGB-officer ved navn Minin, der gennemgående havde en ringe troværdighed. Mere generelt kan det konstateres, at PET's overvågning i forhold til Grønland synes at have haft nogenlunde samme karakter og have været rettet mod samme forhold som i Danmark. PET var således ikke interesseret

i lovlig politisk virksomhed i Grønland, og der er intet i det bevarede materiale, der tyder på, at PET skal have overvåget personer, der ønskede Grønland løsrevet fra Danmark. PET's overvågning i forhold til Grønland blev under hele den kolde krig foretaget i Danmark.

PET's interesse for politisk virksomhed på Færøerne var ligeledes behersket. Efter at en kriminalbetjent forsøgsvis havde været udstationeret på Færøerne i et halvt år i første halvdel af 1950'erne, erklærede den pågældende, at der ikke en eneste gang var tilgået ham oplysninger om mistænkelige forhold, og senere samme år afviste Justitsministeriet, antagelig af samme årsag, at stationere en kriminalbetjent fast på Færøerne, skønt der forelå en konkret anmodning herom fra politimesteren i Thorshavn. I de følgende årtier modtog PET alligevel spredte, men efter alt at dømme kun ganske få oplysninger om den politiske udvikling på Færøerne. PET ses dog ikke på noget tidspunkt at have foretaget selvstændig efterforskning på øerne. Det, der havde PET's interesse, var Sovjetunionens forbindelse til Færøerne, herunder spørgsmålene om, hvorvidt Sovjetunionen forsøgte at påvirke den færøske befolkning gennem såkaldte aktive foranstaltninger, og om det lykkedes Sovjetunionen at hverve færinger til at bedrive efterretningsvirksomhed til fordel for Sovjetunionen. Sovjetunionen ønskede ikke at støtte den færøske løsrivelsesbevægelse, da man i Moskva forventede, at en løsrivelse ville kaste færingerne i armene på alliancelandene USA, Storbritannien eller Norge. Derimod ønskede Sovjetunionen at bremse Færøernes militære integration i NATO samt modvirke etablering af NATO-baser eller amerikanske militære anlæg på Færøerne. PET's akter bekræfter det billede. Samtidig viser PET's materiale, at Sovjetunionen fra slutningen af 1970'erne synes at have udvist nogen interesse for den politiske udvikling på Færøerne. PET konstaterede dog aldrig sovjetiske forsøg på hvervning af færinger eller penetration af den færøske administration.

Kun i en enkelt sammenhæng synes danske myndigheder at have betragtet den sovjetisk-færøske forbindelse med nogen skepsis. Det var i de tilfælde, hvor sovjetiske fiskefartøjer anvendte færøske skibsværfter til at udføre reparationer. Mens skibene blev repareret, blev fiskerne fløjet hjem til Sovjetunionen, hvorefter fiskerne på ny blev fløjet til Færøerne. For danske myndigheder, herunder FE, var det vigtigt, dels at fiskerne blev transporteret væk fra Færøerne, så de ikke, som det udtryktes, "løb rundt" på øerne, dels at flyvetransporten blev foretaget af danske piloter, da myndighederne ikke ønskede, at sovjetiske piloter fik træning i at flyve på Færøerne. I 1984 drøftede Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål muligheden for at lægge hindringer i vejen for sovjetiske statsborgeres adgang til Færøerne, men det er erkendtes hurtigt, at det var urealistisk.

Mindretalsudtalelse og juridiske notater

I bind 15 bringes kommissionsmedlem Jens Vedsted-Hansens mindretalsudtalelse vedrørende regeringserklæringens retlige status, indhold og rækkevidde. Jens Vedsted-Hansen tilslutter sig i det væsentlige kommissionsflertallets beskrivelse af den historiske baggrund for regeringserklæringen af 30. september 1968 samt vigtigheden af de politiske forhold i forbindelse hermed. I modsætning til flertallet er Vedsted-Hansen af den opfattelse, at regeringserklæringen i sig selv var retligt bindende for regeringen og dens ministre, og han konkluderer: ”Som følge af denne retlige forpligtelse måtte efterfølgende ændring af de i erklæringen fastsatte regler om registrering af danske statsborgere hos efterretningstjenesten kræve underretning af Folketinget.” Endvidere giver han udtryk for den opfattelse af regeringserklæringens retlige status, at den indebærer, ”at de øvrige af Justitsministeriet fastsatte retningslinjer for PET’s registreringspraksis må betragtes som uholdbare, i det omfang de måtte afvige fra de registreringskriterier, der fulgte af regeringserklæringen”. På den baggrund bemærker Jens Vedsted-Hansen særligt, at retningslinjerne af 7. februar 1983 om efterforskning på det politiske område forekommer uforenelige med regeringserklæringen, idet de synes at bygge på den forståelse af de heri fastsatte registreringsregler, at disse alene skulle omfatte medlemskab af ”egentlige politiske partier”, som efter godkendelse af indenrigsministeren opstiller til folketingsvalg. Dette kommissionsmedlem er af den opfattelse, at regeringserklæringen tog sigte på *enhver* form for lovlig politisk virksomhed, og at dette ikke kunne ændres ved fortrolige retningslinjer fastsat af Justitsministeriet.

I bindet bringes en række juridiske notater. Notaterne har karakter af baggrundsnotater om en række spørgsmål i relation til Kommissionens arbejde, og synspunkterne heri er ikke nødvendigvis udtryk for opfattelsen hos de enkelte medlemmer af Kommissionen. De pågældende notater handler om straffelovens kapitler 12 og 13 (femtekolonneloven), om retsplejelovens regler vedrørende indgreb i meddelelshemmeligheden, dvs. telefonaflytning, anden aflytning, teleoplysning, brevåbning og brevstandsning. Desuden bringes en beskrivelse af de myndigheder og statsorganer, der under den kolde krig formelt, men også mere uformelt førte kontrol med PET, dvs. Regeringens Sikkerhedsudvalg, Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål, Wamberg-udvalget, Folketingets såkaldte ”kontroludvalg”, Folketingets ombudsmand, domstolene samt bevillingsmæssig kontrol. I forlængelse heraf beskrives spørgsmålet om sikkerhedsundersøgelser i PET. I den forbindelse redegøres der blandt andet for NATO’s betydning for de af PET foretagne undersøgelser, og reglerne for videregivelse af oplysninger beskrives. Yderligere omtales begrebet *agent procovateur* samt reg-

lerne for oprettelse og anvendelse af private registre med særlig vægt på såkaldt ”personfølsomme oplysninger”. I bindet findes yderligere beskrivelser af grundlovsbestemmelser og af Den Europæiske Menneskerettighedskonvention.

Afsluttende betragtninger

Da PET-kommissionen blev nedsat, var der gået ti år siden afslutningen af den kolde krig. Ved afslutningen af denne undersøgelse er gået yderligere ti år. Meget har forandret sig i de forløbne ti år. Begivenhederne den 11. september 2001 og den internationale terrorbekæmpelse har sammen med ny lovgivning ændret PET’s rolle og også haft betydning for den måde, hvorpå efterretningstjenesten virker og opfattes af befolkningen. Alligevel er det grundlæggende de samme spørgsmål, der drøftedes dengang som i dag, nemlig forholdet mellem på den ene side nødvendigheden af en vis hemmeligholdelse af efterretningstjenestens aktiviteter og på den anden side det demokratiske samfunds ønske om åbenhed og et ubehag ved regler, der svækker den enkeltes retssikkerhed. Den foreliggende undersøgelse er historisk og dermed bagudrettet. Er den alligevel aktuel i dagens samfund, er det i kraft af, at den problemstilling, som Kommissionen har skullet afklare, til enhver tid vil være aktuel i et åbent samfund, når det gælder om at finde grænsen mellem hensynet til den enkelte på den ene side og statens sikkerhed på den anden. En historisk undersøgelse kan ikke afklare, hvor denne grænse går. Undersøgelsen viser noget om udviklingstendenser og om den måde, hvorpå PET har søgt at leve op til sin opgave. Kommissionens overordnede indtryk er, at PET på de områder, som Kommissionen har undersøgt, har efterlevet de af regeringen og Folketinget fastsatte retningslinjer. Det har ikke været Kommissionens opgave at tage stilling til, om der kan gøres retligt ansvar gældende mod nogen. Undersøgelsen fremstår herefter alene som en vurdering af PET’s rolle samlet som en del af det danske statsapparat. PET fremstår efter Kommissionens undersøgelse ikke som en stat i staten, der handlede efter egne normer, men som en del af det danske statssystem og i det store og hele underlagt de samme regler. At det forholder sig på den måde, er et af Kommissionens resultater. Et andet er, at der hermed fremlægges et nyt stort materiale til forståelse af dansk politisk liv i årene mellem 1945 og 1989 set i det særlige perspektiv, som er en efterretningstjenestes. Debatten om den kolde krig hører ikke op hermed, men der er med Kommissionens undersøgelse skabt et nyt og mere informativt grundlag for forståelsen af både enkeltpersoners gøren og laden og den måde, hvorpå den danske stat gennem PET overvågede tidens politiske aktiviteter.

VIGTIGE BEGREBER

A.K.-gruppe: Forkortelse formentlig for "Antikommunistisk gruppe", der indgik i det danske "stay-behind"-net.

Absalon: Privat organisation af højreorienteret observans, der ifølge oplysninger tilgået FE skal have indsamlet våben til brug for en besættelsessituation.

Agent: Betegnelse for personer der indsamler oplysninger på vegne af blandt andet en efterretningstjeneste. En agent får stillet opgaver og er styret af en fører. Se også "påvirkningsagent". Begrebet "agent" blev også anvendt af KGB i den betydning, at den pågældende indgik i et hemmeligt og konspiratorisk samarbejde samt udviste vilje til acceptere ordrer fra KGB.

Agent provocateur: Agent provocateur-begrebet blev i 1986 defineret i retsplejelovens § 752 a, stk. 1, således: At politiet som led i efterforskningen af en lovovertrædelse foranlediger, at der tilbydes bistand til eller træffes foranstaltninger med henblik på at tilskynde nogen til at udføre eller fortsætte lovovertrædelsen.

AIC: Arbejderbevægelsens Informations-Central, 1944-73. Socialdemokratisk agitations- og propagandaorganisation.

"Aktive foranstaltninger": Dansk oversættelse af det russiske begreb "aktivnyje meroprijatija" (på engelsk: "active measures"). Sovjetiske påvirkningsoperationer havde to formål: at sprede falske og vildledende oplysninger og at fremme ytringer, der kunne skabe sympati for Sovjetunionen og forståelse for landets politik.

Arbejdskartotek: Kartotek indeholdende oplysninger indsamlet i forbindelse med en verserende efterforskningssag. Kartoteket fordrer en vis form for systematik.

BfV: Bundesamt für Verfassungsschutz, vesttysk sikkerhedstjeneste.

Blikkenslagerbände: Betegnelse for teknisk uddannet personale i PET. Begrebet stammer oprindeligt fra Watergate-affæren ("the plumbers") og er også anvendt på *Firmaets* aflytning af Alfred Jensen.

BND: Bundesnachrichtendienst, vesttysk efterretningstjeneste.

B.-nr: Betegnelse for personregistreringsnummer. Blev anvendt i perioden 1953-91.

Chiffer: En meddelelse afsendt i chiffer er karakteriseret ved, at chifre erstatter de enkelte tegn.

CIA: Central Intelligence Agency, Den Centrale Efterretningstjeneste i USA, oprettet 1947.

Cirkulære: En administrativ forskrift udstedt af en forvaltningsmyndighed.

"Cut-out": Er en kilde, der fungerer som mellemmand til en eller flere kilder.

DKP: Danmarks Kommunistiske Parti, stiftet 1919.

Dobbeltagent: Er en kilde, der anvendes operativt mod modparten uden dennes viden.

Dossier-sager: Se "personsager".

Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål: Udvalg, også benævnt Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, oprettet i 1958, hvor departementscheferne fra Statsministeriet, Udenrigsministeriet, Justitsministeriet og Forsvarsministeriet drøfter sager blandt andet vedrørende Politiets Efterretningstjeneste.

Emnekartotek: Kartotek i PET's arkiv, der fungerede som krydshenvisning til emne- og personsagerne.

Entrisme: Infiltration af politiske partier og organisationer foretaget af personer, der ikke ønsker at fremstå med deres eget politiske og ideologiske udgangspunkt.

Formålet med entrisme er at påvirke den organisation eller det parti, den pågældende infiltrerer. Entrisme blev anvendt af trotskister under den kolde krig, men også Moskva-tro kommunister havde tidligere gjort brug af entrisme.

Ekstern efterforskning: Omfatter indhentning af oplysninger fra forskellige former for ydre kilder, såsom udenlandske samarbejdspartnere og kilder (meddelere).

FBI: Federal Bureau of Investigation. Forbundspolitiet i USA, oprettet 1908.

FE: Forsvarets Efterretningstjeneste, tidligere: Forsvarsstabens Efterretningsafdeling. Beskæftiger sig primært med den ydre trussel.

Firmaet: Privat antikommunistisk organisation, stiftet af Arne Sejr. Grunden til Firmaets aktiviteter blev lagt i 1947. Det var Firmaet, der forestod aflytningen af kommunisten Alfred Jensens lejlighed.

”Fortrolig kontakt”: Betegnelse i KGB for et ”Objekt rasrabotki”, der ikke var indstillet på at blive ”agent”, men som udviste samarbejdsvilje.

Frontorganisation: Organisation som over for offentligheden fremstod upolitisk eller tværpolitisk, idet organisationen angiveligt arbejdede for at fremme en idé eller et mål, der kunne vinde sympati i brede dele af befolkningen, f.eks. verdensfredens bevarelse, men hvis virkelige mål var at fremme fjendtlige landes synspunkter og dermed underminere det bestående danske samfund. Ordet stammer fra Komintern-agenten Willi Münzenberg.

Føringsofficer: Efterretningsmedarbejder der fører kilder. PET’s føringsofficerer benævnes ”sagsbehandlere”.

GE: Generalstabens Efterretningssektion. Sammen med Marinens Efterretningssektion ændret til Forsvarsstabens Efterretningsafdeling 1950-51.

GLADIO: Kodeord for et hemmeligt italiensk okkuperingsberedskab eller ”stay-behind”-net under den kolde krig.

GRU: Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije, Øverste Efterretningsdirektorat, Sovjetunionens militære efterretningstjeneste.

Hvervning: Den handling at overtale en person i en organisation eller med forbindelse til en fjendtlig efterretningstjeneste til at indgå i et samarbejde.

Inf.-nr.: Betegnelse i PET for person- og sagsregistreringsnummer, anvendt frem til indførelse af tromlesystemet i 1953.

Infiltration: Indebærer en systematisk indtrængen i en organisation, der kan være lovlig eller formodet kriminel.

Instruks: Administrativ forskrift.

Intern efterforskning: Omfatter PET's brug af diverse registre og åbne kilder. Registerne omfattede politiets egne registre og registre hos andre offentlige myndigheder, som PET havde adgang til.

IRA: Irish Republican Army, Den Irske Republikanske Hær.

Jernbog: Fortegnelse over personer, som PET skulle være opmærksom på ved ud- og indrejse.

Kartoteksdebat: Betegnelse for et antal debatter om PET's kartoteker og registreringer. Der var kartoteksdebatter i 1947, 1952, 1954 og 1964. Debatten i 1964 omtales undertiden som "den store kartoteksdebat".

Kejsergade-sagen: Betegnelse for afsløringen i 1969 af Forsvarets Efterretningstjenestes aflytningscentral i Kejsergade i København. Centralen var beliggende i kælderens af en bygning, der tilhørte Københavns Universitet.

KGB: Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti. Det sovjetiske hemmelige politi. Er også en ydre efterretningstjeneste.

Kilde: En person, der enten er hvervet eller indplaceret (penetreret) i en organisation eller et miljø, og som i hemmelighed videregiver oplysninger til PET. Kilden kan både befinde sig på et højt niveau eller i ydercirklerne.

Kildeføring: Begreb der dækker over den måde, hvorpå en PET-medarbejder fører kilder. Kildeføring kan antage forskellige former.

Klodsholdsobservation: Observation der gøres synlig over for den observerede med den hensigt at få den pågældende til at stoppe sine aktiviteter.

Koder: En meddelelse afsendt i koder er karakteriseret ved, at koder erstatter hele ord eller sætninger.

Kontakt: En forbindelse i en privat eller offentlig institution, der efter aftale videregiver oplysninger til PET.

Kontaktnet: Orientering gennem personer, som normalt har føling med organisationens især ydre cirkler, og som derved skaffede sig og videregav oplysninger til PET. Begrebet stammer fra 1983-retningslinjerne.

Kontraobservation: Betegnelse for operation, hvor en tjeneste forsøger at af-dække observation mod sig selv.

Kontraspionage: Efterretnings- og politimæssig indsats der har som mål at forhindre udenlandsk spionage mod staten samt teknologisk spionage mod private virksomheder. Desuden opsporing og overvågning af blandt andet udenlandske agenter.

Koreakrigen: Krig udbrudt i 1950 i Korea ved Nordkoreas overskridelse af den 38. breddegrad. FN interвенerede og i 1953 blev der indført våbenstilstand.

Kryptokommunist: Betegnelse for en person der er kommunist uden at ville vedstå sig dette. ”Krypto” betyder ”hemmelig” eller ”skjult”.

”**Kyllingefoder**”: Oplysninger udleverede af en dobbeltagent til en fjendtlig efterretningstjeneste for at opnå dennes tillid. Disse oplysninger kan være sande eller falske.

”**Kyllingefarm**”: Anvendelse af PET’s observationsafdeling til at uddanne unge politifolk til at gøre tjeneste i PET.

Københavns opdagelsespoliti, Afdeling D: Efterretningsafdeling under Københavns Opdagelsespoliti. Afdeling D havde ansvaret for bekæmpelse af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed indtil besættelsen.

Københavns Politi, Afdeling E.: Efterretningsafdeling under Københavns Politi, grundlagt april 1948, nedlagt 1966. Afdelingens første leder var Alex Haslund. Afdelingens arkiv blev makuleret i 1965, da Wamberg-udvalget skulle foretage sin første stikprøvekontrol.

LfV: Landesverfassungsschutz, vesttyske delstaters sikkerhedstjeneste.

Lunding, Hans Mathiesen: Chef for FE 1950-63.

Lvs: Ministeriel forkortelse for: Lægges ved sagen.

ME: Marinens Efterretningssektion. Sammen med Generalstabens Efterretningssektion ændret til Forsvarsstabens Efterretningsafdeling 1950-51.

Meddeler: En kilde der overdrager en efterretnings- eller sikkerhedstjeneste oplysninger. En meddeler er typisk hvervet af en efterretnings- eller sikkerhedstjeneste og har almindeligvis en kontakt i tjenesten.

Meddelelse: Administrativ forskrift udstedt af en forvaltningsmyndighed.

MfS/STASI: Forkortelser for Ministerium für Staatssicherheit, det østtyske statsikkerhedsministerium.

MI5: Security Service. Britisk sikkerheds- og efterretningstjeneste. MI5 arbejder især med kontraspionage og national sikkerhed.

MI6: Secret Intelligence Service (SIS). Britisk efterretningstjeneste, der især arbejder med udlandsefterretninger. Er underlagt Foreign Office (i dag: FCO, Foreign and Commonwealth Office).

NATO: North Atlantic Treaty Organisation, stiftet 1950, baseret på Atlantpagten, der blev grundlagt den 4. april 1949, da Belgien, Canada, Danmark, Frankrig, Holland, Island, Italien, Luxembourg, Norge, Portugal, Storbritannien og USA underskrev Den Nordatlantiske Traktat. Denne trådte i kraft den 24. august 1949.

”Objekt rasrabortki”: Betyder direkte oversat ”objekt til bearbejdning”. Det var i KGB betegnelsen for en person, der var under ”endelig” eller ”dybt” studium.

Der var tale om en person, som KGB's undersøgelse tydede på ville være villig til at samarbejde.

”Officiel kontakt”: Var i KGB betegnelsen for enhver KGB-kontakt med mulig adgang til efterretningsmæssige oplysninger. Personer i denne kategori blev underkastet en såkaldt ”foreløbig undersøgelse”.

Overskudsinformation: Oplysninger indhentet under en aktiv overvågning, som udsiger noget om andre emner eller personer, og som derfor placeres på andre emnesager eller personsager.

Overvågning (passiv): Indsamling af oplysninger, der lægges på akterne, men hvor PET ikke foretager en aktiv overvågning. PET's emnesag på EF-modstanden er et eksempel på en sådan passiv overvågning.

Overvågning (aktiv): En efterforskning hvor PET agerer udfarende gennem eksempelvis telefon- eller rumaflytning, observation mv.

Penetrering: Defineret enten som ”indplantning”, dvs. kilden anbringes i organisationen, eller fra 1983 endvidere som ”hvervning”, dvs. anvendelse af en person, der allerede var placeret normalt på en ret høj eller central post i organisationen.

PET: Politiets Efterretningstjeneste, grundlagt 1951 som afløser af REA.

Politi: Om politiets organisation se bilag bagerst i bogen.

POT: Politiets Overvåkningstjeneste. Norsk sikkerhedstjeneste.

Punktobservation: Observationspost.

Påskekrisen 1948: Krise i Danmark i påskedagene 1948, hvor visse politiske kredse frygtede en sovjetisk invasion af Danmark.

Påvirkningsagent: Dansk betegnelse for det engelske udtryk ”agent of influence”, der også kan oversættes til ”meningsagent” eller ”indflydelsesagent”. Udfører ”aktive foranstaltninger”.

REA: Rigspolitichefens Efterretningsafdeling (1947-50).

Rejsesedler: Sedler, der skulle udfyldes ved ud- og indrejse.

Regeringens Sikkerhedsudvalg: Udvalg reetableret 1964, hvori drøftes overordnede spørgsmål på det sikkerhedspolitiske område. Medlemmer er statsministeren, udenrigsministeren, justitsministeren og forsvarsministeren. Ministrene bliver bistået af departementscheferne fra de pågældende ministerier samt direktøren for Udenrigsministeriet. PET's chef og FE's chef er desuden medlemmer af udvalget, der mødes efter behov.

Registrering: Defineredes af PET efter 1953 som anførelse af en person, et emne eller en organisation i PET's tromlesystem. Tidligere skete registrering på kartotekskort i hovedkartoteket.

Residenturet: Den lokale KGB-afdeling på den sovjetiske ambassade. Residenturet refererede til Centeret.

Runa-sagen: Spionagesag fra 1950'erne hvor et antal danske statsborgere, hvoraf flere var eller havde været medlemmer af DKP, videregav oplysninger om politiske og faglige spørgsmål til DDR. Desuden bedrev samme personkreds militær spionage til fordel for DDR. De blev dømt i 1959.

SACEUR: Supreme Allied Commander Europe. NATO's øverstbefalende for de allierede styrker i Europa.

SHAPE: Supreme Headquarters Allied Powers Europe. Øverste hovedkvarter for de allierede styrker i Europa.

Stay-behind: Kodeord for et hemmeligt okkuperationsberedskab, eller 'stay-behind'-net, som en række efterretningstjenester oprettede under den kolde krig.

Straffelovens kap. 12 og 13: Disse to kapitler i straffeloven beskriver regler om trusler mod landets ydre sikkerhed samt regler om forbrydelser mod landets indre sikkerhed.

Subversion: Undergravende virksomhed.

SÄPO: Säkerhetspolisen. Svensk sikkerhedstjeneste.

Søstertjenester: Udenlandske sikkerhedsstjenester af samme status som PET (f.eks. POT og SÄPO).

Tiltalefrafald: En strafferetlig sanktion, der meddeles af anklagemyndigheden.

Tromle: En tromle var den fysiske genstand, hvorpå PET mellem 1953 og 1990 ophængte alfabetisk ordnede strimler med navne på personer og organisationer. Kun anførte ”på tromlen” var ifølge PET registreret.

Udenrigspolitisk Nævn: Det første Udenrigspolitiske Nævn blev nedsat i 1923 for at skabe øget indflydelse på udenrigspolitiske beslutninger. Det var først i 1953, at nævnet fik grundlovmæssig status. Medlemmernes tavshedspligt gælder i tilfælde, hvor nævnets formand eller ministeren bestemmer det. Gennem årene har den praksis imidlertid udviklet sig, at drøftelserne i nævnet er omfattet af tavshedspligt. Medlemmerne kan dog referere ikke-fortrolige oplysninger og egne udtalelser.

Uformel kontakt: Kontakt hos officielle myndigheder eller private virksomheder, der videregiver oplysninger til PET.

Venona: Kodenaavn for amerikansk kodebrydning af dele af de sovjetiske efterretningsinformationer mellem Centeret i Moskva og residenturerne i udlandet i 1940'erne.

VS: Venstresocialisterne, dansk politisk parti stiftet 1967.

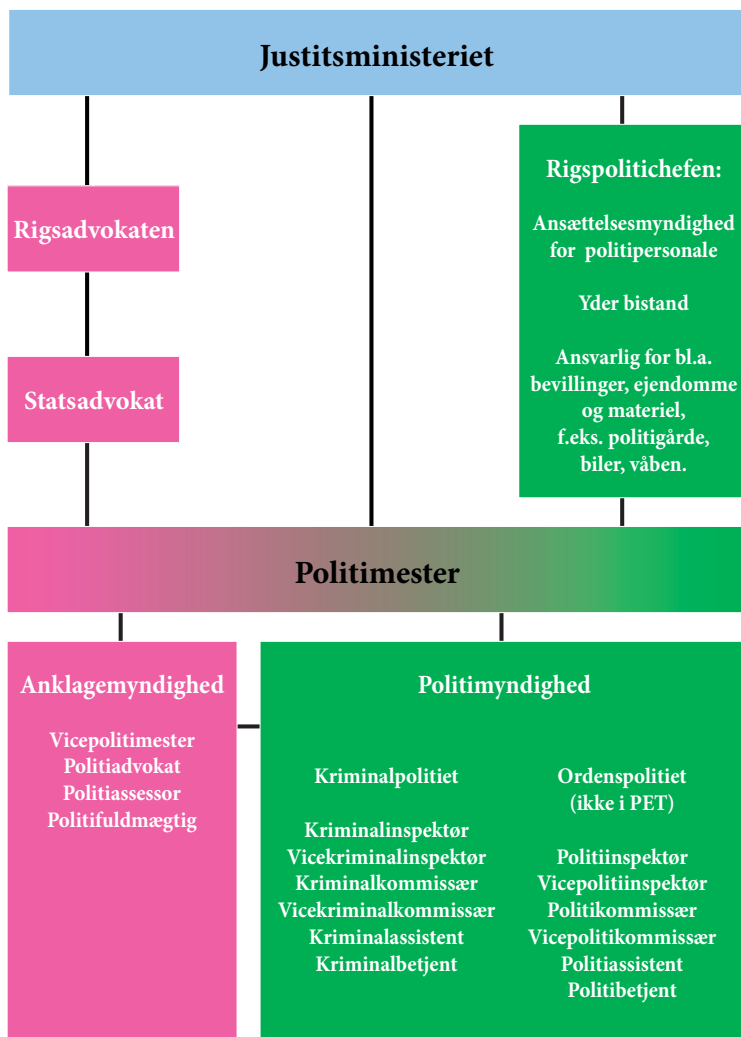
”Walk-ins”: Et styret samarbejde mod et område, hvorfra en strafbar virksomhed udøves.

Wamberg-udvalg: Udvalget vedrørende Politiets Efterretningstjenesters registrering og videregivelse af oplysninger. Udvalget har til opgave at føre kontrol med PET, stiftet 1964.

Wollweber-netværket: Netværk navngivet efter den tyske kommunist Ernst Wollweber, som i 1930'erne efter ordre fra Komintern etablerede et kurer-, spionage- og sabotagenetværk rettet mod Tyskland. Netværket fungerede også i Danmark, hvor det var under ledelse af formanden for Søfyrbøderne, kommunisten Richard Jensen.

BILAG

Organisationsdiagram over politiet



BERETNING AFGIVET AF PET-KOMMISSIONEN:

Leif Aamand (formand), landsdommer,
Østre Landsret.

Johnny Laursen, lektor, ph.d.,
Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Regin Schmidt, adjunkt, ph.d.,
Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.

Ditlev Tamm, professor, dr.jur. et phil., dr.h.c.,
Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

Jens Vedsted-Hansen, professor, dr.jur.,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet.

Forsideillustration:

Foruden denne sammenfatning består Kommissionens beretning af 15 bind. Illustrationen gengiver forsiderne på de 15 bind, der danner baggrund for denne sammenfatning.

Resumé:

Dette bind er en sammenfatning, som på en gang giver et overblik over Kommissionens undersøgelse og fremhæver de væsentligste resultater. Sammenfatningen er skrevet med henblik på at tilfredsstille ønsket om en lettilgængelig oversigt over undersøgelsens hovedlinjer og indholdet af de enkelte bind. En række af de begreber, der anvendes inden for efterretningsvirksomhed, vil formentlig være fremmede for mange læsere. I dette bind bringes derfor tillige en ordforklaring over vigtige begreber, som omtales i de enkelte bind. Denne oversigt knytter sig således ikke blot til sammenfatningen, men til hele beretningen.